

A játék hatalma:
FUTBALL–PÉNZ–POLITIKA

KELET-EURÓPAI TANULMÁNYOK II.

STUDIA EUROPAE ORIENTALIS II.

Sorozatszerkesztő:

KRAUSZ TAMÁS

A játék hatalma: FUTBALL–PÉNZ–POLITIKA

Szerkesztette
KRAUSZ TAMÁS és MITROVITS MIKLÓS

L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék
Budapest, 2008

Készült az ELTE BTK
Kelet-Európa Története Tanszék Műhelyében

© L'Harmattan Kiadó, 2008
© ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2008
© Szerzők, 2007

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino–Italia
T/F.: 011.817.13.88

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó 🏆 7

Krausz Tamás: Bevezetés: A magyar football
„szétglobalizálása” 🏆 11

Juhász Gergely: A játékon túl... A foci forradalma
és a globalizáció 🏆 29

Szabados Gábor: A labdarúgóklubok
stratégiái 🏆 58

Erdélyi Zsuzsanna: A Ferencváros üzleti története
a rendszerváltozástól napjainkig,
avagy „száz kisleány
egy befektetőre vár...” 🏆 77

Grúber Mihály: Újpesti labdarúgás 1990–2007,
avagy apró tartós siker
a magyar footballvalóságban? 🏆 98

Mitrovits Miklós: Az orosz foci múltja
és jelene 🏆 113

Borsi-Kálmán Béla: A megbocsátás (Puskás huszonöt
év után újra hazai pályán) 🏆 145

Krausz Tamás: Football = politika és üzlet?
Puskás Ferenc halálára 🏆 166

A kötet szerzői 🏆 180

Válogatott bibliográfia 🏆 182

ELŐSZÓ

E tanulmánykötet alapötlete az ELTE BTK Történeti Intézete Kelet-Európa Története Tanszékének egy futballtörténeti szemináriumán fogalmazódott meg. A megbeszélés egyik alapgondolata volt a nem régen elhunyt jeles történész, Balogh Sándor, az ELTE professzora által gyakran emlegetett „törvényszerűség”, miszerint „a futball a mindenkori politika tükörképe”. A feltevésünk azt volt, hogy ez a „tükörkép” leírható úgy is, hogy az eredeti képet is megvizsgáljuk.

A tanulmányokat egyetlen kivételtől eltekintve történészek vagy történésznek készülő diákok írták, akik azzal a kérdéskörrel viaskodtak, hogy miféle okok idézték elő a kelet-európai és benne a magyar labdarúgás hanyatlását, miközben Nyugat-Európában a futball egyfajta, nagyon sajátos „felvirágzása” ment végbe. Van-e összefüggés a két jelenségsor között? Miben áll a nyugati „előrelépés”, és mi adja a mi régióink hanyatló irányainak tartalmát? Egyáltalán, utolérhető-e a Nyugat? Érdemes-e az utolérésre törekedni? Az üzlet–futball–politika hármasságában miféle sajátságok jellemzik a magyar helyzetet, a régióinkat? Persze ehhez hasonló, más kérdések is szép számmal felmerültek a szemináriumon, amikre – igaz, eltérő intenzitással és eltérő mélységgel – megpróbáltunk választ adni. E kötet lényegében e válaszok gyűjteménye. Igyekeztünk az ezoterikus szaktudományos nyelvezet és ábrázolásmód buktatóit elkerülni a népszerű kifejtés érdekében, hogy minél szélesebb olvasóközönségre találjunk. Ha az „olvashatóság” olykor a pontosság rovására is ment, legyen ez számunkra bocsánatos, mert nem járt utakat követtünk.

Ma már természetes dolog, hogy egy-egy kiemelkedő futballmérkőzést a televíziónak köszönhetően emberek milliárdjai néznek egyidejűleg az egész világon. Ehhez fogható népszerűséggel semmilyen más –

sport- vagy akár politikai – esemény sem rendelkezik. A labdarúgás a maga mintegy másfél évszázados történetével a modern társadalom egyik legsajátabb jelenségévé vált, amely koncentrált formában magában rejteti a társadalom fejlődésének számtalan elemét, ellentmondását. A labdarúgás evolúciójának társadalmi-történeti alapjairól, népszerűségének pszichológiai és politikai okairól könyvtárnyi irodalom szól. Az utóbbi két évtizedben különösen a futballrasszizmus problémája állt a publicisztika és a tudományos vizsgálódások középpontjában. E témakörben számos hazai publikáció is megjelent.¹ Jelen kötet szerzőit mindenekelőtt az a problémakör izgatta, hogy miben rejlik a kelet-európai és általában az azt meghatározó nemzetközi labdarúgás legutóbbi nagy gazdasági-társadalmi és szervezeti átalakulásának „titka”, s mik annak hatásai régióinkban. Konkrétabban fogalmazva: miben áll annak az evolúciónak a lényege, amely a *nemzeti labdarúgást* – elsősorban mint *sportot* – *globális labdarúgássá*, tisztán üzleti alapon álló *egyetemes szórakoztató iparra* transzformálta.

A „*globális*” fogalmának keretei között persze nemcsak a tőkéék és piacok nemzetköziesülésére gondolhatunk, hanem maguknak a játékosoknak mint árucikkeknek a szabad áramlására is. Az 1970-es évektől Keynes államkapitalizmusát, a „jóléti államot” felváltotta a mindenható piac, a jótékony szabad kereskedelem hayeki utópiája, amely mára szinte kötelező tankönyvi dogmává merevedett, és felvette a régi „tudományos szocializmus” funkcióját. Amikor jelen sorok szerzője először hallott arról évtizedekkel ezelőtt, hogy a futballisták, az egyes játékosok, emberek ára nemcsak a „munkavégző képességet” foglalja magában, hanem az „egész embert”, akinek a médiában és reklámban piacosítható – a futballistaképességeken túl – a haja színe, az életrajza, a külső megjelenése, a szerelmi kapcsolata, azt gondoltam, hogy elérkezett a „világ vége”. A „sokoldalú ember” mint a régi államszocialista tankönyvekben a „mindenoldalúan fejlett ember” víziója a nyugati médiában és reklámban a viszájáról, mint virtuális valóság, mint *látvány*, *vagyis az ember mint totális árucikk* megvalósult – ahogyan Guy Debord ezt annak idején a lázadó kultúra képviselőjeként elméletileg megfogalmazta.² Noha ennek a vi-

¹ L. *Bibliográfiai jegyzetünket.*

² DEBORD, Guy: *A szpektákulum társadalma*. Bp., Balassi, 2006.

lágméretű átalakulásnak az általános jellemzőivel és konkrét formáival csak korlátozottan foglalkozhatunk, ám a kötet szerzőinek mindvégig szeme előtt lebegett magának a világrendszernek illetén átformálódása, amit sokan a „transznacionális vállalatok világuralmaként” jellemeznek.

Tehát eme új fejlemények elemeként a mindennapi élet természetes részévé vált a futball totális tőkésítése, ami humanisztikus nézőpontból, tehát nem a piaci logika szempontjából tekintve – súlyos *anomáliákhoz* vezetett. Nemcsak a régi stadionokat cserélték föl újakra, de lecserélődött maga a közönség is: a nagy nyugat-európai stadionokban a „proletár közönséget” jelentős mértékben fizetőképesebb, középosztálybeli szurkolósereg váltotta föl, miközben a futball vállaltan direkt politikai jelentőségre tett szert. Egyes *futballnemzetek* (mint például a magyar) eltűntek a történelem süllyesztőjében. Eközben a futballra ráépült egy sor ipari és kereskedelmi tevékenység, a reklámon és a televízión, illetve az „egyetemes pénzmosáson” keresztül a *globális futball* nagytőkés vagy egyenesen transznacionális társaságok kezére került. Az új helyzetben a „lemaradók” (értsd – tőkeszegénység, korlátozott piaci lehetőségek, gyenge vagy szétlopott, szétvert infrastruktúra, kulturális adaptáció képességének hiánya stb.), mint például Magyarország, Románia vagy Bulgária, a szlovákok, a szlovének vagy a szovjet burokból kivált baltiak lényegében a legutóbbi időig megmaradtak a versenyképtelen *nemzeti futball* keretei között. A valamelyest is tehetségesebb labdarúgók kikerültek a világpiacra, általában a globális futball másodosztályú csapataiba, a helyi labdarúgás pedig üzleti és sportértelemben is vegetál. A globális vagy világfutballba való bekapcsolódás feltételei éppen a mi kelet-európai térségünkben hiányzik a leginkább. Míg a latin-amerikai, mindenekelőtt a brazil vagy az argentin futball a nagy átalakulásból úgy jött ki, hogy a labdarúgás (a labdarúgó) nemzeti szinten fontos exportcikké vált (közel kétezer brazil futballista játszik szerte a világon), a kelet-európai államszocializmus összeomlása lényegében felmorzsolta a nemzeti labdarúgás versenyképességét (a tradicionális exportágazatokkal egyetemben). Úgy látszott, hogy üdítő kivétel lehet Horvátország és Szerbia, de mára – óvatosan fogalmazunk – ott is aggasztó jelek mutatkoznak.

A kelet-európai régióban sokfelé a klubsintű labdarúgás „elsüllyedése” magával hozta természetszerűleg a válogatott csapatok „elporla-

dását” is. Ott, ahol egykoron „vár állott”, most több mint szimbolikusan „kőhalom” maradt csak, amelynek tetejéről újságírók és más tollforgatók, médiaemberek nosztalgiáznak a hajdan volt nemzeti dicsőségről. Lehántva e helyzetről az ideológiai vagy romantikus-misztikus burkot, e kötet szerzői megérteni és megértetni igyekeznek a történeteket anélkül, hogy fennhéjázó módon különböző recepteket kínálnának a felemelkedés számára, noha persze javaslatokat megfogalmaznak. Nem gondoljuk, hogy a bölcsek köve a zsebünkben volna, de meggyőződésünk, hogy bármiféle komoly elmozdulás a labdarúgás terén is csak a társadalmi egész megváltozásának részeként képzelhető el. A „lehet más a világ” programja csak részben „nemzeti program”, valójában a kelet-európai labdarúgásban is tükröződik az „utolérő fejlődés” alapvető tragédiája, hiszen az *utolérés* esélyei 1989 után nem növekedtek, hanem még inkább csökkentek. Tudjuk, hogy a remény hal meg utoljára. De nem lenne jobb, ha a józan észre hallgatnánk?

Krausz Tamás

Krausz Tamás

BEVEZETÉS: A MAGYAR FUTBALL „SZÉTGLOBALIZÁLÁSA”*

„A tőkének nincsen vallása és nemzetisége, csak érdekei vannak.”

Evidenciáktól a megértés felé

A futball óriási tömegeket megmozgató és eredendően – a neki szánt, társadalmi energiákat lekötő funkciótól függetlenül – abszolút demokratikus játék; ugyanis a szurkolókat a kedvelt csapat olyképpen egyesíti, hogy egyúttal egyenlővé tesz mindenkit mindenkivel, a bankárt a munkással, az egyetemi tanárt a diákkal. A stadionok népe, még az ellenfél szurkolóit is beleértve, közel azonos jogokkal és lehetőségekkel rendelkezik (mindaddig, amíg meg nem sérti az ott érvényes szokásjogot és általános jogrendet). A bankár és a gépkocsivezető, az igazgató és a zöldséges egymás nyakába ugrik a kedvelt csapat góljainál. Nem véletlen, hogy az idősebb emberek még sokszor ma is úgy vélik: a stadionokban létrejött egy nem hierarchisztikus társadalom lehetősége. Persze csak virtuálisan. Hiszen a valóságban a futball – mint tudjuk – mégis sajátos leképeződése mindannak, ami a társadalomban végbemegy.

Ám az utóbbi egy-két évtizedben már ez is csak nosztalgia; mindezt a „demokráciát” lényegében már a történelmi múlt részeként kell kezel-nünk, hiszen a futballt totálisan ellenőrző tőkerendszer megkezdte és kiterjesztette a futballipart annak „újrapapitalizálása” útján. Ennek részeként végrehajtotta a szurkolók korábban nem ismert hierarchizálását, felbomlasztotta az eredeti szurkolói tömeget, szociálisan és pszicho-

* Ez az írás az *Eszmélet* folyóirat 42. (1999) és 47. (2000) számában készült korábbi cikkek szerkesztett változata. Alapjában az azóta eltelt 9-10 év nemigen hozott el-vi változásokat.

lógiailag kicserélődött a tribünök közönsége szerte a világon. Régen a díszpáholyban helyezték el a „hatalmi elit” képviselőit, a nép pedig körbevette őket. Ma már minden sokkal bonyolultabb, „cizelláltabb”. A stadionok közönsége a pénz, a gazdagság alapján hierarchizálódik. A legszegényebbeket egyszerűen kirekesztik a pályákról (maradjanak a tv képernyő előtt, bár már ott is egyre komolyabb összegeket kell fizetni), a leggazdagabbakat a legjobb helyekre ültetik, elzárva őket a tömegektől, még különböző privilégiumokkal is ellátják a jobb vendégeket (étel, ital, párna, újság stb.). A vendégszurkolókat, az „utazó keménymagot” pedig bezárják – Kelet-Európában általában a legrosszabb helyekre –, örözt gettót csinálnak a stadion számukra fenntartott részeiből, hogy a kibontakozott – azóta sokszor elemzett – tömeges erőszakot, a rasszista tébolyt megfékezzék. A futballt (is) apró részletekig piacosították, itt is lejátszódott világméretekben a korábbi államkapitalizmusból kinőtt „multinacionális kapitalizmusra” jellemző specializálódás. Ez a 70-es évek-től végbemenő folyamat, amely végső soron a labdarúgásból a szórakoztatóipar éppen olyan ágazatát hozta létre, mint például a revü vagy cirkus, a kelet-európai régióban a rendszerváltás nyomán érte csak el virágkorát. De hogyan követte ezt a folyamatot Magyarország és Kelet-Európa általában? Miképpen kapitalizálódott a magyar futball? Létezik-e még egyáltalán a futball, illetve meghonosodott-e futballipar nálunk? Jelen írás¹ tehát azt a célt tűzte ki maga elé, hogy megvizsgálja a magyar (és a kelet-európai) labdarúgás összeomlásának alapvető okait, a „futball működésének” jellegzetességeit és perspektíváit a rendszerváltó évtized (1989–1999) „vívmányainak” fényében. E kérdés története persze igen messzire nyúlik vissza. A hazai focipublicisztika mindenestre már a 70-es, 80-as években a „*Miért beteg a magyar futball?*” kérdésre kereste a választ.² Akkor aligha sejtette bárki is, hogy az igazi összeomlás az államszocialista rendszer összeomlásának részeként, a rendszerváltás nyomán bontakozik majd ki. És mindaz, ami a 70-es években hanyatlás volt, mai szemmel utolérhetetlen magaslat a magyar labdarúgás történetében.

¹ Írásom bizonyos értelemben folytatása az *Eszmélet* 29. számában publikált „Futball és rasszizmus. Avagy miről szól a Fradi–Ajax ellentét?” című esszének.

² VÉGH Antal: *Miért beteg a magyar futball?* Bp., 1974 (2. kiadás, 1981). Bár a mű elméleti igénytelensége szembeszökő, a szerző mégis rá tudott mutatni az alapproblémák egyikére: a rendszer lényegéből fakadó korrupcióra.

A hamis diagnózis és annak forrása

Míg az államszocializmus keretei között alapproblémaként általában a profizmus hiányát vagy/és a korrupciót határozták meg, az elmúlt húsz évben a futball felkent szakértői és „teoretikusai” egyáltalán nem képesek az összeomlás valódi okainak a közelébe jutni. Ennek fő mozgatója az, hogy *a rendszerváltást szent tehénként tisztelik, vele szemben semmilyen bírálatot megfogalmazni nem merészelnek*, nehogy a régi rendszer védelmezőiként tűnjenek fel. Sőt az újságírók minden „kritikája” éppen abból a nézőpontból íródik, hogy igazolják a rendszerváltást, és annak „zavaró” következményeit a *véletlen és szubjektív* hibák körébe utalják. A rendszerváltás bírálatát tehát továbbra is tabu, s ez döntő módon hátráltatja az egész problémakör megértését. Így a „szakértők” egyfelől kárhoztatják az államot a múltbéli szerepe miatt, de ennek ellentmondva ugyanők egyidejűleg dicsőítik az 50-es évek futballreneszánszát, mintha azt el lehetne választani a Rákosi-rendszerrel. Valójában *a régi, államszocialista rendszer idézte elő a válságot, de a rendszerváltás – funkciója szerint – nem megoldotta azt, hanem a hagyományos értelemben vett futball anyagi alapjait (bázisszervek plusz állami támogatás) megszüntetve, a magyar labdarúgást belelökte a sürgödörbe.*

Egyesek – érzékelve ezt az ellentmondást – éppen az állam visszahozatala mellett érvelnek, szembefordulva a *magántőkére épített* profizmus-sal, hangsúlyozván: nincsen erős magántőke, amely a magyar focit ki tudná húzni a csávából, jöjjön tehát a megmentő állam. A korszellemnek megfelelően mind a profizmus, mind az állami mecenatúra hívei irtóznak mindenfajta komoly analízistől, legfeljebb addig jutnak, hogy lemásolják – cikkeikben – a nyugati (többnyire az angol, német vagy holland) futballipar szerkezetét, amely nálunk már csak a tőkehiány és az eltérő társadalmi háttér miatt sem működhet. A valóságban pedig folytatódik a hanyatlás.³ Az újságírók és a speciális futballszakértők tehát

³ A politikai újságírás mind a mai napig a neoliberális dogmát, azaz a magántőke megváltó szerepét szajkózza. A Ferencváros kálváriáját vizsgálva az újságírók ugyanazt hajtogatják: „átlátható viszonyokról”, az „egy tulajdonos, egy vezér, egy felelősség” elvéről, továbbá a privatizációról papolnak. Lásd például KRAJCZÁR Gyula: Béla, a király. *Népszabadság*, 1998. december 23. 3. Az azóta eltelt 10 évben a magántőke szerepének megítélésében lényegi változás nem történt, ám azt mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy egyelőre semmivel sem lett jobb a labdarúgásunk az új tulajdonosok érkezésével.

vagy úgy tesznek, mintha szubjektív hibák miatt nem menne a dolog, vagy pedig azt sugallják, hogy a futballban még nem ment végbe az „igazi” rendszerváltás. Az újságírók nálunk többnyire csak a játékosokat szidalmazzák, és olyan kérdéseket tesznek fel, mint például: „miért tesznek el milliókat a semmiért?”. Nem jut eszükbe, hogy a *félperifériás kapitalizmusban* éppen ez a természetes. Hiszen a társadalom alapértéke a „pénzcsinálás”, mindenáron. Miután nagyobb teljesítményt a rendszer működése miatt produkálni nemigen lehet, és – mondjuk meg nyíltan – nem is igen érdemes, könnyebb a játékost, a vezetőt szidni, mint magát a szisztémát. Az egyes újságírók, „szakírók” között legfeljebb csak abban van a különbség, hogy ki kit tesz meg a bűnbaknak az áldatlan állapotokért.⁴

A diagnózis

A kiindulópont tehát: fel kell adni a (futball-) rendszerváltás legelső tabuját: ez a történet nemcsak a társadalom nagy többsége számára, hanem a futball esetében is *katasztrófatörténet*, függetlenül attól, hogy ezért a régi rendszer mennyiben felelős. Ugyanis nem egyszerűen a futball pusztult el, hanem a futballkultúra, a futball kultúrája, magyarán, társadalmi háttere, a sok évtized alatt létrejött mentalitás. (Ennek elemei már a gyermekkorban megnyilvánultak, az általános iskolákban, a hatvanas–hetvenes években – legalábbis a fiúk, de egyre nagyobb számban lányok is – egy-két szóból megértették egymást a hétvégi fordulók értékelésében, felismerték a játékosokat mozgásukról, utánozták őket, közösségek jöttek létre a stadionokban. A sport és a sportkultúra minden elmentmondás [bunda, korrupció stb.] ellenére létezett itthon és az egész kelet-európai régióban, beleértve természetesen a Szovjetuniót is.)

⁴ A *Népszabadság* sportrovata többnyire a játékosok erkölcsiségét ostromozza, a *Magyar Nemzet*, még erősebben moralizálva, az új konzervatív-jobboldali kormány értékrendjének megfelelően a liberális közállapotokat marasztalja el, az ettől is jobbra álló lapok pedig már egyáltalán nem is elemeznek, csak szitkozódnak, és romantikus antikapitalizmusuknak megfelelően az alig burkolt rasszizmus jegyében az igazi magyar szponzorok hiányát mutatják fel a problémák végső forrásául.

Tehát egy tőkehiányos régióban a magyar futball kihelyezése a világpiacra, a „nyitás”, valamint ezzel egyidejűleg az állam kivonulása a labdarúgásból – akár volt ennek alternatívája, akár nem – idézte elő a katasztrófát. E felismerés nélkül egyáltalán semmi nem érthető meg a magyar futball hihetetlen mélyrepüléséből.

A világpiacra nyitás jegyében a Nemzeti Bajnokság soha nem látott vérvesztéseget szenvedett. A szaknyelv úgy hívja e folyamatot, hogy *privatizálás, kiárusítás, forráskivonás*. A legjobb klubok abból tartották fenn magukat, hogy legjobb játékosaikat a legkedvezőtlenebb feltételek mellett is eladták külföldre anélkül, hogy külföldről módjuk lett volna komolyan erősíteni saját csapatukat. (Elfogadták, hogy az ember éppen olyan árucikk, mint a paradicsom vagy marhahús.) Sőt mintha ellentétes felhalmozódás ment volna végbe. Külföldre mentek mindazok, akik – ahogyan pestiesen mondani szokták – egy egyeneset a labdába tudtak rúgni, s olyanok jöttek onnan, akik között igazán jó játékos nincs is. Jelen pillanatban már többcsapatnyi magyar játékos játszik külföldi klubokban (főleg nyugati másodosztályú csapatoknál). Ilyen vérvesztéseget egyetlen kis nemzet futballsportja sem bír ki. Mindennek a horvát és a szerb futball megítélése látszólag ellentmond. A rendszerváltás óta a balkáni labdarúgás még sok szempontból a régi állami támogatás és politikai klientúraérdekek hatása alatt áll, vagyis a régi rendszer maradványai még működtetik egy ideig a gépezetet. A futball presztízse még magas, hiszen a nemzeti lét egyfajta önbizonyítási terepuma (sőt katonai-politikai kérdés) még ma is, sokkal erősebben, mint Magyarországon. Hiába, a háborús nacionalizmus a futballban is érezteti hatását. De ma már egyre többen figyelmeztetnek arra, hogy a horvátok is egy „sikertörténet” végállomásánál tartanak, noha a nemzeti válogatott még mindig az európai élvonalba tartozik, de klubjaik már nem kerülnek fel a Bajnokok Ligájába. Néhány évvel ezelőtt feltételeztem, hogy a szerbek és a románok a labdarúgás területén még a „neoliberális rendszerváltás” előtt, illetve „közben” vannak, nem pedig utána. A feltevésem az volt, hogy amennyiben ezekben az országokban egy – „balkáni” – parlamentáris keretek között működő tekintélyuralmi rendszer marad, amely az etnikai nacionalizmus nyomása alatt képes egy speciális „fejlesztési diktatúrát” fenntartani a labdarúgásban is, főleg mint a közönségért („népért”) való „politikai harcot”, akkor a hanyatlás kitolható a távolab-

bi jövőbe. Ma már látszik, hogy ennek a lehetőségnek is vége szakadt. Oroszország és Bulgária esete egyértelműbben mutatja a hanyatlás jeleit. Az orosz futballszakírók is úgy vélték, hogy ez a folyamat megállíthatatlan. Ám a jelicini szétesés évei befejeződtek, Oroszország és az új orosz burzsoázia, az „új oroszok” megértették a futball üzleti, politikai és „világhatalmi” jelentőségét az olaj- és gázüzlet bázisán. Miközben sok orosz és ukrán játékos – egy-két kivétellel – Nyugaton legfeljebb középcsapatokban játszik, ami persze akár irigylésre méltó is lehet magyar szempontból, de az orosz futball tartalékainak korábbi kimerülését kompenzálták. Korábban ott is a magántőke gyengeségéből és az állam gazdasági szerepének csökkenéséből, valamint a maffia uralmából vezették le a látványos hanyatlást, akárcsak mi itt Magyarországon, de Putyinnal valóban valami új kezdődött: a magántőke komolyan megindult a multinacionális futballbiznisz irányába.⁵ S noha az orosz válogatott továbbra sem brillírozik, az orosz bajnokságban megjelentek kiváló nemzetközi klasszisok, brazil sztárok, sztárocskák is, az UEFA-kupában is megvoltak az első sikerek. Hogy ez pénzmosás vagy legális üzleti nyereség érdekében történik-e, ez most másodlagos kérdés.

A futball – akárcsak bármely más iparág – a centrumországokban működik a „fejlett kapitalizmus” törvényei szerint. A futballból élő újságírók ugyanúgy, mint a társadalom- és gazdaságelemzők általában a nyugati centrumországok „működési modelljét” veszik alapul, s azok „működési törvényei” szerint fogalmazzák meg elvárásaikat a magyar és általában a kelet-európai futballal szemben. Ám nálunk a „profizmus” általában úgy működik, hogy feléli az alapokat, a vagyont, a játékost. Nincsen valóságos „nemzeti” tőkefelhalmozás, csak tőkefelélés, a profit elvándorol. Ellentétben például a privatizált MATÁV-val, az energiaszektorral, a magyar futballból a multinacionális tőke nem „vehet ki” komoly profitot. Még arra sincsen tőke idehaza, hogy magyar szinten közepes külföldi játékosokat idehozzanak, mert azok is mind a nyugati harmadik liga felé kacsingatnak. Akkor egy orosz vagy egy horvát klasszis miért is jönne ide, nem is szólva a régió kívüli sztárokról? Tehát még a „sikeres” magántőke is csak igen szerény eséllyel rendelkezik a nemzetközi piacon.

⁵ Lásd erről a kötetben MITROVITS Miklós tanulmányát.

Egyébként maga a világfutball-szisztéma teszi lehetővé, hogy „nálunk”, a félperiférián, alárendelt pozícióban működjön a futball „brain drain”, vagyis hogy a centrumországokba áramoljon a „játékos-tőke” – gyakorlatilag fillérekért. A futballcentrumországokban, mindenekelőtt Angliában, Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Hollandiában és Spanyolországban olyan óriási multinacionális tőkés társaságok, egyesületek léteznek, amelyek monopolizálták a futball játékospiacát, illetve a futballra ráépült fogyasztási és reklámüzleteket. Olyan árdiktátumokat kényszerítenek rá a világra, amelyen csak azok a „cégek” versenyképesek, amelyek dollármilliárdosok. Még a világ legjobb játékosának tartott Ronaldo vagy Kaká, Ronaldinho és a fiatal portugál C. Ronaldo, a mostani világ legjobbjainak az ára is az európai szuperligákban ment fel a csillagos égig – és ezt az összeget hazájukban persze senki sem tudja megfizetni nekik. Az igazi futballnagyhatalmak a félperiférián (Brazília, Argentína) legjobb játékosait a centrumországokba helyezik ki mint olyan tőkét, amelyből fenntarthatják magukat, de ami egyszer s mindenkorra függő helyzetbe is hozza őket a gazdag országtól, társaságtól: a helyi futball éppen olyan multinacionális vállalkozás részévé lesz, mint bármilyen más ipari vagy agrárágazat. Ezekkel Kelet-Európának még abban is megvan a hasonlósága, hogy a helyi nemzeti futball gyakorlatilag egyáltalán nem részesül abból az igen jelentékeny profitból, amelyet a helyi-nemzeti futball „vendégmunkásai” előállítanak.

A kiszolgáltatott helyzetet mindennél jobban mutatja: a legjobb külföldi játékos nálunk az utóbbi 10–15 évben alighanem a román Miriuta volt (ki emlékszik már rá, pedig sokan „csuklós busznak” nevezték sajátos fordulékonyága okán?), akinél sokkal jobb magyar játékosok kergették-kergetik a labdát szerte Európában, sőt a nála jobbak is csak a kispad koptatásáig jutottak Nyugaton. A korlátlan játékoskivitelből, pontosabban a magánzsebre való játékoseladásból kizárólag a gazdag vásárlóknak van előnyük. Ugyanis az olyan korlátlanul exportáló ország, mint Magyarország, mint hangsúlyoztuk, nem képes pótolni a kiáramlott „játékosvagyon”-t, lévén a helyettük beáramló tőke oly csekély, hogy a klubok szinten tartására sem elegendő. (Ma már egy-egy fiatal eladásból bejövő tőke jó esetben, de nem gyakran, egyévi működési költség-re elég.) Ám ahogyan a gazdaságban nincsen magyar vagy albán meg-

oldás, úgy a labdarúgáson belül sincsen már. Gazdasági értelemben a kisnemzetek esetében a nemzetállam halott, a magyar futball mint *magyar* halott, ami két dolgot jelent. A hazai labdarúgás az adott színvonalon akár évtizedekig elvegetálhat, sőt válogatott szinten akár véletlenszerűen még a VB-re is ki lehet jutni a pofozógép szerepében. Mint *futball* nem halott a magyar labdarúgás, hiszen a magyar klubok a nemzetközi piacra mint bedolgozók a jövőben talán még több játékost küldenek majd, egyfajta nyersanyagforrásként szolgálnak a nagy multinacionális vállalkozók, társaságok számára, ami esetleg elindíthatja a külföldi tőke bizonyos csoportjait Magyarországra megfelelő állami vagy már privatizált vagyon fejében. Mi itthon továbbra is a külföldön már senkinek sem kellő favágókat, csont- és labdatörőket, jobb esetben tehetséges kezdő fiatalokat nézzük, s az újságokból majd értesülünk, hogy a „magyar” labdarúgók valamely nyugati ország valamely középcsapatában, netán egy ciprusi vagy izraeli csapatban milyen szépen helytállnak. Mire jó a magyar futball? Az a gyanúm: a tévéközvetítések miatt van bizonyos reklámhordozó szerepe, ezért egy bizonyos szinten még finanszírozni fogják a magyar labdarúgást magyar vállalkozók is. (Alább lesz még szó arról, hogy a *politikának* sem áll érdekében, hogy a magyar labdarúgás teljesen elsüllyedjen.) Az utánpótlás nevelésére is a külföldi tőke terjeszti ki majd a fennhatóságát, mivel a magyarok vagy nem rendelkeznek elegendő tőkével, vagy a gyors meggazdagodás szempontjait szem előtt tartva nem fektetnek be jelentősebb összegeket a futball-utánpótlás nevelésébe. Várszegi Gábor ebből a szempontból kivételnek látszik, megértette az idők szavát, noha az ő esete a Fradival azt mutatja, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában. Mások, akik a kockázatot kellő tőkeerő hiányában vagy csak pénzmosás okán, esetleg szerelemből vagy üzleti haszonszerzés céljából vállalják, általában tönkremennek.

Összefoglalóan szólva tehát az a tézisem, hogy ez az „összeomlás”, a „pusztulás” ténye egyáltalán nem érthető meg a *nemzetközi háttér* nélkül, a multinacionális tőkés *piacgazdaság bevezetése* nélkül. A magyar futballt az *üzlet* egy meghatározott történelmi formája tette tönkre anélkül, hogy megjelent volna az üzlet egy olyan másik formája, amely magát a futballt érdemesnek tartotta volna a megmentésre. Másképpen fogalmazva – a nemzeti futball halott, a multinacionális futball-szórakozta-

tóipar pedig nem honosodott meg. Nézetem szerint a tisztázáshoz egyszerűen s mindenkorra meg kellene érteni az *alapproblémát*: tehát a labdarúgás többé nem az, ami még két évtizeddel ezelőtt is volt, a *magyar labdarúgás* pedig abban az értelemben már nem is létezik, ahogyan ezt a játékot Angliában vagy Olaszországban játsszák, szervezik, menedzselik, finanszírozzák, a múlt pedig objektív történelmi-gazdasági okok következtében nem állítható vissza.

A megsemmisülési folyamatot – szimbolikus értelemben – leginkább a futballpályák „eltörlésében”, magánkisajátításában érzékeltethetjük. Szüntettek meg sporttelepeket, futballpályákat 1989 előtt is, példának okáért két gyerekkori csapatom pályáját, amelyeken nem kevés időt töltöttem el játékosársaimmal (több száz gyerekre kell gondolni): a Bp. Előre edzőpályáját a gázgyárnál, egy villamosmegállóval az MTK-pálya után, vagy a Taxi-pályát Pestújhelyen. Ám a minőségi ugrás mégis a rendszerváltást követő évtizedben ment végbe, amikor is – a *Népszabadság* 2000. március 2-i számának (33. o.) tájékoztatása szerint – az összes sportpálya több mint 30%-át semmisítették meg. Akkoriban az utolsó ilyesmi a Kistext pályájának felszámolása volt. Azóta a helyzet sokat rosszabbodott. Mindegy most az, hogy benzinkutat vagy parkolót építettek a helyükre, a lényeg az, hogy nem volt többé „érdemes” fenntartani őket. Tehát nem közvetlenül a labdarúgás utánpótlásának a felszámolása történt meg. Nem ez volt a cél, vagyis nem létezett olyan terv, hogy a labdarúgás utánpótlását megsemmisítsék. Nem arról volt szó, hogy a fiatal generációk ne használhassák e pályákat saját épülésükre vagy netán az élsportra való felkészülés részeként. Sőt mindenki, mindenkor szóban és írásban éppenséggel meg akarta menteni az utánpótlást. (Az utóbbi 20 évben biztosan nem volt olyan nap, hogy valamely lapban, folyóiratban valaki vagy valamely szervezet ne akarta volna megmenteni az utánpótlást.) Meg akarták tehát menteni, de a kérdést *üzletileg* tették fel, s ezzel meghúzták a lélekharangot... Az üzlet ugyanis lényegét tekintve tőkeáramlást jelentett a házunk táján, s mint látni fogjuk, ennek nemcsak külföldön, hanem belföldön is voltak nyertesei. Igaz, nem a nézők, a szurkolók, hanem mások, talán még a játékosok és edzők is, akik komolytalan teljesítményekért havonta vettek fel annyi pénzt, amennyit egy orvos egész esztendőben.

A szubjektivista megközelítés zsákutcaja

A magyar sportsajtóban, de nemcsak ott, hanem komoly folyóiratokban is, évek óta folyik a vita arról, hogy milyen megoldási javaslatok reálisak a magyar futball katasztrofális válságának megoldására. Az egyik irányzat állandóan a *rendcsinálást* követelve megmarad a játékosok (vezetők, üzletemberek, edzők) felületes szidalmazásánál, mintha ők lennének az összeomlás okai. Örökösen visszatérő a kérdésfelvetés, hogy „ezek a falábúak, dilettánsok miért tesznek el milliókat a semmiért”. Ez az unalmas gúnyolódás és szidalomhalmaz az 1950-es–70-es évek futbollsikereire utalgatva egy *szégyenlős nosztalgiába* menekül. Jövőképünk – a múlt. Az ilyen „elemzőknek” nem jut eszükbe, hogy a félperifériás kapitalizmusban éppen ez a természetes, hisz ez folyik az élet minden területén. A társadalom alapértéke a „pénzcsinálás” mindenáron. A labdarúgás ebbe a logikába csak úgy fér bele, mint a pénz „kivételének” forrása és nem mint a pénz „betételének” egy lehetősége a nemzeti labdarúgás fejlesztésébe. Ennek a helyzetnek nincsen *nemzeti* megoldása, bármekkora nemzetiszínű zászlót bontsanak is ki, és bármilyen mennyiségű nemzeti ideológiát öntsenek is rá a válságjelenségekre és hirdessenek „magyar megújodást”, ez szintiszta félrevezetés és elbolondítás. Miképpen a helyzet „megoldását” ígérő dogmatikus liberális „világmagyarázat” is nyilvánvalóan hazugságra épül. Hiszen, ismétlem, a magyar futball kihelyezése a világpiacra a rendszerváltás után a *hagyományos* futball felszámolódását és a világpiacon való versenyképtelenségét eredményezte.

Mind a „nemzeti”, mind a liberális magyarázat az *utolérés* álláspontjából indul ki. Az előbbi álláspont a kormánytól várja a dolgok jobbra fordulását. 1998 után csak az akkori jobboldali konzervatív kormány mutatkozott késznek a futball politikai meghódítására is, noha a szakmai hozzáértés és a komolyabb tőkebefektetés hiánya miatt csődöt mondott a kísérlet. A „szociálliberális” „megoldás” – a *laissez faire*, menjenek a dolgok a maguk útján, csak az államnak ne legyenek kiadásai (hogy bevételei is lehetnének, az eszükbe sem jutott vagy jut) – következményeiről már bőven volt szó. Más kérdés mindennek a következménye. Az akkor 100 esztendőős Ferencváros esete mutatta, hogy ez az átpolitizálás csak még tovább rontja a helyzetet. A jobboldali kormány 21 mil-

líárd forint futballba investált pénze arra lett elegendő, hogy a magyar csapatok némelyike nyugat-európai csapatokat fogadhasson saját pályáján. Várszegi akkortájt saját pénzét, mintegy 200 millió forintot fektetett be az MTK-stadion-romhalmaz kikupálásába, amit azóta sem kapott vissza az államtól, noha a szociálliberális kormány később 1 forintért 49 évre tulajdonba adta a legtöbb stadiont, és kérdés, hogy mit érdemes velük csinálni, ha csak pár ezer ember jár ki a mérkőzésekre.

Mindkét fent jelzett megközelítés közös vonása, hogy szubjektív hibákra vezeti vissza a történelmi szituációt, s elfogadja azt az évszázados és teljességgel bizonyítatlan közhelyet, amely a rendszerváltás után kötelező ideológia lett: Magyarország, Kelet-Európa, úgymond, *felzárkózik* a Nyugathoz. Azonban az utolsó (tíz évvel ezelőtt tíz esztendőtt írtam) húsz esztendő története lényegét tekintve inkább éppen az ellenkezőjéről szólt, s ez tükröződött labdarúgásunkban is. Persze Kelet-Európában vannak más színfoltok is.

A cseheknél a nemzeti válogatottnak a magyaréhoz hasonló összeomlása nem következett be, de ott a rendszerváltás egésze is másképpen ment végbe, ahogyan a balkáni futball sorsa, társadalmi-gazdasági és politikai háttere is eltérő. A horvát, szerb, román futball legjobbjai a nyugati élc csapatokban úgy kaptak helyet, hogy közben jelentős pénzek visszakerültek a helyi futballba is. E régióban ugyanis a futball presztízse még mindig óriási. A balkáni labdarúgás még sok szempontból a régi állami támogatás és politikai klientúraérdekek hatása alatt áll, vagyis a régi rendszer maradványai még működtetik egy ideig a gépezetet. Nálunk a politikusoknak nemigen van gazdasági befolyásuk, a legfontosabb gazdasági döntéseket a multinacionális vállalatok és a nemzetközi pénzintézetek hozzák. Ha arra gondolunk, hogy egyes csapatokat – akárcsak Magyarországon – pártpolitikusok szálltak meg, akkor csak a közpénzek elcsaklizása útján, illegálisan „segíthettek” választott csapataikon. A futball presztízse a Balkánon szervesen összefügg azzal a ténnyel, hogy a labdarúgás ott még ma is a nemzeti lét egyfajta alapvető önbizonyítási tereuma (sőt katonai-politikai kérdés), sokkal inkább, mint Magyarországon – a történelmi hagyományokon túl –, a Jugoszlávia szétbombázását követő nemzetállamok ismert megjelenése következtében. A parlamentáris keretek között működő tekintélyuralmi rendszerekben az etnikai nacionalizmus nyomása is erősíti a futball és a

sztárok presztízsét nemzeti szinten. Igaz, a balkáni labdarúgás szintén – ha késéssel is – a „neoliberális-szabadkereskedelmi rendszerváltás” szorításába került, de következményeit a fentebbi tényezők mérsékelték. Ám napjainkban már ott is a neoliberális „felszámolás” egyértelmű jelei uralkodnak. Meg kell értenünk, a modern világ a labdarúgásban is úgy működik, hogy nemcsak az előnyök, hanem a hátrányok is felhalmozódnak. Ha a kelet-európai futball egészét vesszük, vagy egyes nemzeteit, nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy ma nagyobb az elmaradás a Nyugattól, mint a 70-es–80-as években volt (annak ellenére, hogy az EB 16 csapatába az angolokat kiverő horvát nemzeti válogatott bejutott).

Alkalmazkodás és globalizálódás: amatőrizmus és profizmus, avagy a nemzeti keretek leomlása

A valódi problémát jól tükrözi az a közhely, hogy az egyetemes *szabadkereskedelmi* folyamat részeként a *tőke szabad áramlása* magával ragadja a földgolyót. Tehát az *igazi labdarúgás* – mint számos más *sportág* – funkcióváltáson ment keresztül, visszavonhatatlanul *szórakoztatóiparrá* változott, aminek gyakorlatilag minden másodperce és mozzanata üzlet, tehát totálisan piacosított ágazat. Ezen ágazat piacát a multinacionális társaságok (a nagy klubok, mint a Real, a Barca, a Manchester, a Chelsea, az Arsenal, az Ajax, a Bayern München, a Juve, az Inter, a Milan stb.) monopolizálták és uralják olyan árakat diktálva, amelyekkel csak a kevés multinacionális cég tudja felvenni a versenyt. Persze itt nagy cégek közös és sokszínű „bulijáról van szó”, ami, ne feledjük, a pénzmosástól terjed a reklám- és a fogyasztási ágazatokig. Magyarországnak és Kelet-Európa jelentős részének nem osztanak itt kártyát, mert nem piacképes, nincs „felesleges magyar, szlovén, macedón stb. tőke”. Vagyis a tv-csatornák és az egyes multinacionális vállalatok a fogyasztói piacra be sem engedik a tőkeszegény klubokat, országokat, így Magyarországot sem. Gazdasági értelemben meghal(t) a (kis)nemzeti futball. (Várszegi Gábor sem tud megvásárolni egy közepes nemzetközi klasszist, mert annak minimális ára kb. 3-5 millió euró, vagyis 1-2 milliárd forint, ami a magyar „profi” bajnokságban játszó épkézláb focisták összértékével lehet azonos.) Ismétlem, Kelet-Európa csak abból a szempontból érdekes, hogy a mun-

kaerő-hátországot bővítse, hogy színezzé a piacot egy Maribor vagy egy Dinamo, miközben a nagy európai klubokban gyakorlatilag munka nélküli futballzenik ücsörögnek a kispadon. Mégis az alkalmazkodás útja ma már nyilvánvaló, ha az a cél, hogy a profi szórakoztatóipari labdarúgás meghonosodjon.

Könnyen belátható, hogy a *profi futball* az európai Bajnokok Ligájában és az UEFA-kupában, illetve a FIFA kupáiban koncentrálódik. Ebben a darálóban nekünk magyaroknak és számos kelet-európai sorstársunknak az a lehetőség adódott, hogy csapatok helyett néhány játékosunknak szurkoljunk. Gera mellett most a debreceni Dzsudzsák Eindhovenben, nemsokára talán az MTK-s Németh Krisztián Liverpoolban viszi a legtöbbre. Ez tehát a „perifériás betagozódás” a nemzetközi futballiparba. A másik, pozitívabb irányzat lehet(ne), hogy közvetlenül betagozódni a magyar nagy klubok egy-egy nagy európai csapat holdudvarába, ahogyan ezt az MTK próbálja a hollandokkal-belgákkal-angolokkal csinálni. Most pedig talán a Ferencváros kísérletezik ezzel egy angol tulajdonos közvetítésével. Mindezzel szemben a *másik út a saját piac védelme*, egy újszerű protekcionizmus, ami azonban az EU keretein belül nehezen járható külön utakon. Noha 1989-ben még reális lehetőségnek *látszott*, mára, az adott feltételrendszerben ennek esélyei a minimálisra csökkentek.

Az utánpótlás nevelése már szintén a világpiacra történik, ott érdemes eladni az árut (a játékosokat), itthon ugyanis – mint látjuk – már nem nagy üzlet az utánpótlás nevelése sem, mert a latin-amerikai és afrikai játékosok tömegei óriási konkurenciát jelentenek. Nekünk pedig – úgy tűnik – meg kell elégednünk azzal, hogy szerény keretek között fennmaradjon egyáltalán az elkerülhetetlenül *amatőrré* váló magyar futball. Ezzel a helyzettel valószínűleg meg kell majd békülnünk, de nem kell megbékülnünk az amatőrizmus likvidálásával, a futballnak mint sportnak a megszűnésével, megszüntetésével, és nem kell megbékülni a futballipar teljes hiányával sem. Az amatőrizmus megmentése lehetne állami feladat (ha „jóléti állam” lenne), miközben a futballkluboknak civil társadalmi szervezetekké kell(ene) válniuk a szurkolók és a sportolni vágyó fiatalok közreműködésével. Ez az „önszerveződő futball” is meg tudna szerény szinten fizetni néhány olyan játékost, akiknek a kedvéért kijárnának a szurkolók a mérkőzésekre.

Az amatőr futball fölött létezhet, létezhetne a multinacionális cégek és vállalkozók érdeklődését bizonyára felkeltő kelet-közép-európai profi liga már az új futballipar törvényei szerint. Így néhány magyar csapat mégis kikerülne nemzetközi futballvizekre, legalább regionális szinten, igaz, itthon még megfelelő edzőpartnere sem lenne, de hát ez a fejlődés nem is ebbe az irányba mutat... Tehát már most érdemes végiggondolni egy közép-európai regionális bajnokság lehetőségét (Belgrád, Zágráb, Rijeka, Bécs, Graz, Salzburg, Budapest, Győr, Debrecen stb.). Egyébként mindezt a tőkekoncentráció egyetemes folyamatai kikényszeríthetik.

A profi futball (értsd: szórakoztatóipar) Magyarországon – saját meggyőződése ellenére írom le – tőkeerő híján csak a nagyobb klubok fúzióin keresztül jöhet létre, mely problémára elsőként Várszegi Gábor vállalkozó érzett rá. Persze nem az Újpest és az MTK az összeillő pár. A nagy pesti kluboknak a vegetáló kis klubokat kellene egyesíteniük. Perspektívában két-három nagy fúzió képzelhető el Budapesten a legnagyobb hagyománnyal és nemzetközi hírnévvel rendelkező csapatok vezetésével. Ennek részleteibe nem érdemes belemenni, a kérdést ugyanis az élet dönti el. A két-három budapesti *szupercsapat* (országosan 8-10 csapat regionális központtal) rendelkezne egy-egy nagyobb stadionnal, míg a régi stadionok és részben maga az állam, illetve a megyék, önkormányzatok továbbra is az amatőr labdarúgást szolgálnák. (De akár két-három csapat is bérelhetne egy stadiont.) Az üzletemberek átvették a kultúra fölötti ellenőrzést is, látjuk a következményeit, amit a köznyelv „mcdonaldizálódásnak”, a reklámkultúra uralmának nevez a „magaskultúra” kiszorítása mellett. Miért gondoljuk, hogy a sport, a futball „mcdonaldizálódása” meggátolható lenne a jelenlegi rendszer fennmaradása esetén? A mai futballban az üzlet és a fizikai erő párosul, hogy minél előbb a soccer, a labdarúgás hasonlatossá válhasson az amerikai futballhoz. A reklámügynökségek mohón várják, hogy a labdarúgó-mérkőzések is méltóak legyenek a komoly amerikai üzleti vállalkozásokhoz, vagyis kerüljön előtérbe a látvány (ne legyen les, legyen nagyobb kapu meg palánk és ki tudja, még milyen őrültség), és persze legyen több szünet is a reklámok kellő bemutatása érdekében. Már ma is megjelenik a reklám a mérkőzések tv-közvetítése közben... Nincsen határa a hanyatlásnak! Ez volna az *alapkérdés* vázlata. Meggyőződése: egy másféle, jobb, de reális alternatíva pusztá elképzeléséhez egy másik rend-

szer létrejöttére volna szükség, amire rövid távon nemigen látszik esély. Ideje lenne felébrednünk: a foci pitiáner kis „alrendszer” egy egész történelmi óceánban. Legyünk hát nagyon óvatosak, amikor a labdarúgás „megmentőit” hallgatjuk. Hinni csak annak szabad, aki ugyan a futballról beszél (mi mást is tehetne, valódi üzleti érekeinek elleplezése érdekében!), de valójában a párezres szurkolóbázis számára építene a stadion köré kereskedelmi központot, plazát, parkolót, szállodát, éttermet, piacot stb. A futball mellékes. Olyan ez, mint amikor a tőke nekilátott a kultúra „üzletiesítésének”, amikor Tolsztoj közönséges árucikk lett, sőt a művészfilmek és a futballmérkőzések idején is feltűnik a tv-képernyő – ma még – alsó szegmensében a reklám, sőt a filmeket is megszakítják a reklám kedvéért. Nemcsak arról van szó, hogy amihez a tőke hozzányúl, az trivializálódik, hanem a tőkerendszerről, amelyben a reklám szünetként, töltelékként felhasználja az emberiség minden lehetséges vívmányát. Az üzleti vagy „reklámkultúra” mindent felzabál. A játékos, a sztár minden életmegnyilvánulása, életének minden pillanata a sajtó, a média szolgálatába kerül, mely struktúrákat szintén a *reklám*, a *propaganda* tart el. A reklám nem szüntethető meg, csak a kapitalizmussal együtt, hiszen a tőkerendszer a legintenzívebben talán a reklámban mutatja meg magát, ahol a nyelvi, nemzeti határok már régen és tökéletesen lebomlottak.

A profit, a politika a foci-szórakoztatóiparban

Tudjuk, hogy az európai *világlabdarúgásban* egész forradalom játszódott le: soha korábban nem ismert látványos futball jött létre, benne labdaművész-gladiátorok, káprázatos technika és erőnléti gyorsaság, lebilincselő játék sorozatban. Az előnyök is felhalmozódtak, nemcsak a hátrányok. Mondhatnánk, hogy a beléje fektetett pénz megtérült. A „futball-globalizálódás” nyertesei kápráztattak el bennünket. A legjobb nemzeti válogatottak a bevándorlók, a külföldiek honosításának toleráns útját járva, egy Benetton-reklámhoz hasonlatos bórszín-összetételű „globális” csapatot verbuváltak össze. Nem véletlen, hogy az angolok és a németek nemzeti válogatottjai gyengébb szereplése összefüggést mutat azzal, hogy a túl sok külföldi, amennyire feljavítja a nemzeti bajnokság

mérkőzéseinek színvonalát, úgy gyengíti a nemzeti válogatott erejét. Ezzel szemben a francia bajnokság színvonala gyengébb, mint az angol, mert a francia világsztárok mind külföldön játszanak, és a francia klubok nem tudnak szériában olyan sztárokat vásárolni, mint az angolok. A tőkekoncentráció olyan méreteket öltött, amit már csak néhány nagy multicsapat tud követni. Z. Zidane, néhány évvel ezelőtt a világ talán legjobb futballistájának az ára – az Arsenalnak tett ajánlat szerint – 40 millió font (kb. 16 milliárd forint) volt, ami nem sokkal kevesebb, mint a budapesti Nemzeti Színház felépítésének ára. Igaz, az angol csapat vezetői sokallták az összeget, de hát azóta már nagyobb pénzeket is kifizettek, most mindenki Ronaldinhónak a Barcából a Milanba való távozásától várja az eddigi legmagasabb vételárat.

Ez az európai szuperfutball a *nemzet* egyfajta pótlékeként, a *nemzeti presztízs* megnyilvánulásaként jöhet számításba a nemzeti államok gazdasági átalakulása, „regionalizálódása” vagy felbomlása idején. Tudjuk vagy kétszáz éve, hogy a tőke egyszerre a nemzeti határok fölött globalizálódik, integrálódik és dezintegrálódik, nemzeti, helyi, regionális érdekeket is megvalósít, miközben felhasználja azt az érzelmi szembenállást is, amely a globalizáció egyformává gyúró tendenciáival szemben milliók és milliók körében megnyilvánul. Így a multinacionális tőke egyfelől liberális, majd a konkurencia hatására nemzeti gúnyába öltözik („nemzeti tőke”), és estére már nacionalista húrokat penget, sőt egyenesen rasszista balhékat finanszíroz. Mindezt egy személyben klasszikus módon talán Berlusconi képes megtestesíteni.

Köztársasági elnökök, uralkodók és miniszterek, helyi és „globalizált” sztárok (színészek, modellek stb.), „nagy formátumú” politikusok avatják az EB és a VB meccseit politikai eseményné, s használják fel propagandacéljaikra. Egyes megfigyelők, mint például a politikailag közismerten „prostituálódott” D. Cohn Bendit, az 1968-as lázadó, a hollandok Jugoszlávia elleni 6:1-es győzelmét „a demokráciának Milosevics diktatúrája fölötti győzelmeként” értékelte. (Ilyesfajta megközelítésre mi még emlékszünk, a kelet-európai államszocialista rendszerek sajátja [is] volt felsőbbrendűségük bizonyítására egy-egy nagy győzelem...) Párizsban a 2000. év EB-győzelme nyomán a döntő éjszakáján (július 3-ára virradóra) milliók tomboltak a francia nacionalizmus szellemében. Az angol nacionalizmus is érezte hatását, és a rendező országok, Hol-

landia és főleg Belgium örökre megjegyezték (ha elfelejtették volna a brüsszeli Heysel Stadionban lejátszódott korábbi tragédiát), hogy az angol futballhuligánok nem szeretik a kontinens konkurens világát, csak törtek-zúztak, áradt a szenvedély és a gonosz indulat. Bárki megértheti hát a futball politikai jelentőségét. Sokszínű és sokoldalú a jelentéstartalma, akárcsak a globalizáció új hullámáé.

A futball tehát egyetemes show-biznisszé vált (mint láttuk, valójában sokkal több annál), ami egyes országokban már csak televízión keresztül nézhető. Csak azt nehéz eldönteni, hogy vajon kiterjedt-e a világ, vagy összezsugorodott... Talán egyszerre mindkét tendencia igaz, csak attól függ, honnan nézzük. De egy bizonyos, a kapitalizmus emberarca csak máz vagy maszk, alatta ott van a Nike és más nagy cégek rabszolgatartó arca, amely kedvesen mosolyogva és kéjelegve kereskedik a tehetséges kisgyerekekkel, segítve – ahogyan ők mondják – a futball felvirágzását. A Nike képviselője egy propagandafilmen megjegyezte a Spektrum Televízió műsorában 2000. július 3-án késő este – megnyugtatta a nézőket –, hogy mindeközben nem feledkeznek meg a profitról sem, hiszen a mit sem sejtő gyerekek fölött szépen csendben átveszik a gyámkodó-jótevő tulajdonos szerepét, jöllehet az emberi jogok és az ENSZ alapokmányának tétele szerint a gyermekmunka és a profittermelés általa tilos és büntetendő cselekmény. Mégis, a magyar műsor-szerkesztők természetesen üdvözlötték a gyermekek bérrabszolgaságának ezen új formáját mint a határtalan fejlődés új etapját. Végül is a profittermelés érdekében mindenütt megindult a „fiatalítás” a McDonald’s-tól a Nike-ig, hiába, a fiatal sztár munkaereje olcsóbb, mint a Zidane-é vagy Ronaldóé, vagyis a fizikai és lelki kiszipolyozást nem lehet elég korán elkezdni. Új korszak nyílt a labdarúgásban, a futballpedofiliok uralma. Amikor annak idején az NDK-ban napvilágra került a „szocializmus” magasabbrendűségét szolgálni hivatott „gyermektenyésztés” az úszás terén, a mai „tenyésztők” még leleplezni akarták a jelenséget. Ma már ők azok, akik sokkal magasabb szinten globalizálják a tapasztalatokat a futballipar és az emberiség nagy szűgyenére. A magyar gyerekek is hamar kikerülnek a piacra, de nincs, aki tiltakozna. Visszatérünk volna a gladiátorok világába? Mennyivel szebb lenne a világ, ha a futball az igazi sport irányába térne vissza, de az ember kénytelen a realitásokat tudomásul venni. 15 évvel ezelőtt egy abszurdnak látszó „jós-

latot” vizionáltam: odajutunk majd, hogy nemzetközi szinten már nem magyar csapatoknak, hanem csak egy-egy magyar játékosnak fogunk drukkolni. Ha nem értjük meg pontosan, hogy mi történt és mi történik velünk itt Kelet-Európában, előfordulhat még rosszabb is: magyar játékosok nemigen lesznek a nemzetközi labdarúgás élvonalában. Hiába ugyanis a „gyermeküzlet”, az egyre fiatalabb sztároké (lásd például Inter vagy Barca, Arsenal vagy Real Madrid), Magyarország (értsd a helyi tőkéseket) csak mint a nemzetközi biznisz része bírja a versenyt, amelyben a „szétszóródás” lesz a természetes, és előbb-utóbb majd Ázsia és Afrika pályáin „globalizálódnak” a magyar játékosárucikkek.

S noha azt állítottam, hogy a *nemzeti* labdarúgás egy regionális (kelet-európai) integráció részeként élhetne tovább, az írás végén megkockáztatom a „jóslatot”: mivel a kis nemzetállamok gazdasági értelemben már tulajdonképpen nem is léteznek, politikai, valóságos és virtuális *túlélésük*, *fennmaradásuk* egyetlen formája ebben az integrációban (pontosabban az integráció lehetőségében) rejlik. Ugyanis a *nemzet* fejlődésének gazdasági és politikai-kulturális alapjai egy ideig eltérő pályán mozognak ugyan, de ha nem ismerik fel az ott élők a modern fejlődés sajátosságait, akkor egy újabb területen veszítik el saját életük fölött az ellenőrzést. (Sokaknak már most sincsen egyebük az autójukon kívül, mint nemzeti hovatartozásuk tudata.)

Akkor azután nem marad más, mint a rendszerrel szembeni egyetemleges társadalmi kihívás vagy – ami látható katasztrófa – a rendszeren belüli, alapjában – szintén jó üzletet jelentő – nacionalista mítoszokra épülő nosztalgiázás, a rendőrség számára funkciót adó rasszista-erőszakos kilengések kultúrája, amelynek okai és működése a következményekkel együtt azonban már egy másik tanulmány tárgya lehet, a középpontjában pedig a *tőke* különös, megzabolázhatatlan természete állna.

A JÁTÉKON TÚL... A FOCI FORRADALMA ÉS A GLOBALIZÁCIÓ

Hogyan határozná meg Ön, hogy mi is az a foci? Egy sport, amiben kétszer tizenegy játékos „küzd” egymással egy nézőkkel telt arénában? (Modern idők gladiátorai?!) Egy játék, ami rendkívül szórakoztató, ráadásul egyszerűen játszható? (Hiszen nem kell hozzá más csak egy labda.) Egy eszköz, amin keresztül az emberek szemlélhetik a világot, annak minden örömeivel és bánatával együtt? Ez mind igaz, de mi a futball lényege? Az, hogy a bizonytalan világunkban egy biztos pontot nyújt az emberek számára, az összetartozás érzésének erősítése által (hiszen a lelátón [elvben] mindenki egyenlő, egy célért szurkolunk), ami manapság – amikor a közösségi kötelékek egyre inkább felbomlanak – még hangsúlyosabb jelentőséggel bír. Sajnos azt kell mondanom, hogy ma már ezek olyan idealista megközelítési pontok, melyekkel ugyan átfoghatjuk magát a játék eredeti eszméjét, de ha a jelenlegi, igazi profi focit szeretnénk definiálni, akkor az igazságot a „játékon túl” kell keresnünk.

A játék átalakulása

Általános hiba, hogy az emberek nagy része még mindig inkább játéknak tekinti a labdarúgást, nem üzletnek, és úgy gondolnak egy-egy focicsapatra, mint klubra, nem pedig úgy, mint – ami valójában – egy vállalatra vagy egy részvénytársaságra. Igen, az üzlet, a nyereségvágy, a kereskedelem és a pénz mind-mind sokkal realisabb szemlélődési pont a modern foci meghatározásánál! Ez az emberek számára evidenciának tűnhet ebben a globalizálódó világban, de az idősebb generációk számára egyáltalán nem az. Ők még emlékeznek arra az időre, mikor a játék maga volt a legfontosabb. Ha tanulmányokat olvasunk az amerikai

sportok – kosárlabda, amerikai foci, baseball – gazdasági-szociális szerkezetéről, láthatjuk, hogy e játékok fejlődésénél a profitorientált nézetek voltak a meghatározóak, már a kezdetüktől fogva. Európában ez egyáltalán nem volt így. A régebbi időkben a klubok tulajdonosai vagy meghatározó emberei egyfajta státuszt vásároltak a klubokba irányuló befektetéseikkel, s nem a futballból vették ki a pénzt közvetlenül, hanem abból a tekintélyből és kapcsolatrendszerből profitáltak, amelyet a foci biztosított számukra.¹

A kilencvenes években azonban jelentősen megváltozott az európai labdarúgás. Egyfajta funkcióváltáson ment keresztül, minek során az eredendően angol falvak közötti harci játék a tőke szabad áramlása során globalizálódott, szórakoztatóiparrá fejlődött, minden másodperce és mozzanata üzlet lett, totálisan piacosított ágazattá vált,² úgymond „forradalmat” élt át. Azért beszélhetünk „forradalomról”, mert a labdarúgást átalakító, modernizáló számos külső és belső tényező egyszerre fejtette ki a hatását. Melyek voltak ezek? A médiaipar fejlődése és a televízió térhódítása; az emberek életszínvonalának emelkedése; a labdarúgás szabályainak átalakítása és a munkaerőpiac liberalizálása; valamint a kereskedelmi stratégiák erősödése, kapitalizálódás, tőzsdei részvétel.³

Ezen változások egy új kor hajnalát fémjelezték, melyben a gyorsan eszmélő, a változtatások szükségességét felismerő és ezekbe bekapcsolódó ligák, klubok, olyan előnyökre tehettek szert, amelyeket később már nehezebb volt, mostanra pedig szinte lehetetlen behozni. Kiváló példa erre az angol foci, mely 20 évvel ezelőtt katasztrofális állapotban volt: huliganizmus, rossz stadionok, defenzív játék jellemezte. A változások ütemét felvéve azonban a „forradalom” nagy nyerteseivé és az egyik legtöbb bevételt hozó bajnoksággá váltak.

A Premier League csapatai 2006-ban 1,2 milliárd fontos (1 font 329 forint!) bevételt könyvelhettek el, és ez majdnem háromszor több, mint amennyi egy évtizeddel ezelőtt volt; az élvonal meccseit 80 millióan nézik szerte 200 országban, az ebből befolyó tévés jogdíjak értéke pedig közel 768 millió fontra rúg. Ezzel szemben a folyamat nagy vesztesei kö-

¹ <http://nol.hu/cikk/447041> (2007. 12. 19.)

² KRAUSZ Tamás: A magyar futball „szétglobalizálása”. In *Eszmélet* 47. (2000) 91.

³ SZABADOS Gábor: *Professzionális labdarúgóklubok stratégiai szemléletű vezetése*. Szakdolgozat, BKÁE, 2002 (SZABADOS, 2002).

zött szerepel Magyarország is, ahol a liga többéves bevételei sem közelítik meg a fentebb vázolt számadatokat. A magyar ember a két pólus közötti egyenlőtlenség okát Puskás Ferenc híres tézisével magyarázza meg: „Kis pénz, kis foci; nagy pénz nagy foci.” Valóban, a pénz rengeteget számít, de csak ez lenne az ok? Nem, hiszen hiába fektetnek bele sok pénzt például az amerikaiak a „soccerbe”, az soha nem vetekedhet európai társával. Túl kell lépnünk ezen a sztereotípián.

További hibás általánosítás, hogy a nagy nyugati klubok egytől egyig nyereségesek. 2001-ben az angol ligákban szereplő 92 klub közül csak 18 tudott profitot termelni.⁴ Ez látszólag ellentmondásban áll a fentebb vázolt adatokkal, de gondoljunk csak bele! A kluboknak bár hatalmas bevételeik vannak a televíziós jogdíjakból, a merchandise-termékek (ajándéktárgyak) árusításából, jegyeladásokból, de ezek közel egyenértékű kiadásokkal párosulnak – itt elsősorban a játékosok fizetésére kell gondolnunk, ami egyre nagyobb mértékben növekedett az évek során –, így egy klub önmagában nem mindig nyereséges. Márpedig Angliában egy játékos átlagfizetése 2006-ban 676 000 font volt évente.⁵ Óriási pénz! Ezért azt mondhatjuk, hogy a klubokat nem maga a foci, hanem a foci-ra telepedő üzletek (például a televízió) tartják fenn.

Jelen vizsgálat célja ezek után nem is lehet más, mint meghatározni azt az eseménysorozatot, mely kialakította a „modern, globalizálódó futballt”, főként az angol labdarúgás fejlődésén keresztül. Miért pont az angolokén? Mert itt foghatjuk meg legerőteljesebben a változásokat és azok hatásait, köszönhetően többek között a fejlett gazdaságuknak és a világon legmélyebben gyökerező futballörületüknek. Mielőtt ezt megtennénk, lássuk, hogy milyen volt a helyzet régen.

Korai futball

A labdarúgás köztudottan Angliából származik, és a szabályait a 19. században fejlesztették ki. 1863-ban alakult meg a foci vezérlő szerve, a

⁴ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/1898854.stm> (2008. 04. 08.)

⁵ <http://www.independent.co.uk/sport/football/news-and-comment/163676000-the-average-salary-of-a-premiership-footballer-in-2006-473659.html> (2008. 04. 10.)

Futball Szövetség (Football Association, a továbbiakban FA), melynek az eredeti célkitűzése az volt, hogy egyesítse a különböző iskolák játékát egyetlen közös szabály alatt. Ekkor még főként az amatőrizmust pártolták, mondván, hogy a profizmus megjelenése csak a játékon belüli korrupciót erősítené. Az FA azonban nem tudott sokáig gátat szabni a fejlődésnek, így 1888-ban létrejött a Futball Liga (Football League), az első profi liga a világon, a skót William McGregornak⁶ – az Aston Villa elnökének – javaslatára. McGregor látván a fociban uralkodó zűrzavart, rendet próbált tenni. Ennek érdekében javaslatot tett a vezető kluboknak, hogy előre le kellene fixálni a csapatok hazai és idegenbeli meccseinek időpontjait minden szezon elején. Ez fontos lépés volt, hiszen ezen intézkedések bevezetése előtt a csapatok ott és akkor játszottak, amikor akartak, vagy amikor egy-egy kedvező ajánlatot kaptak. McGregor javaslatát támogatták a klubok vezetői is, így 1888. szeptember 8.-án 12 klubbal elindult az angol liga: Preston North End, Bolton Wanderers, Everton, Burnley, Accrington, Blackburn Rovers, Aston Villa, West Bromwich Albion, Wolverhampton Wanderers, Notts County, Derby County and Stoke alkották a keretet.⁷

Az egyenlőség szellemében

A liga alapvető célja a csapatok közötti egyenlőség fenntartása volt, és ennek érdekében számos intézkedést fogantatosítottak. Majdnem egy évszázadon át az volt a szabály, hogy az egész éves jegybevételt – később minden klub az éves jegybevételének 4%-át – adta be a „közösbe”, és ezt osztották szét egyenlően. Továbbá maximalizálták a fizetéseket – ez 1961-ig volt érvényben –, ennek következtében a játékosok hosszú távra a klubnál maradhattak, hiszen mindenhol ugyanakkora összeget kaptak volna fizetségül. Így a keret sokáig változatlan maradt, ezáltal lehetséges volt a csapatépítés. Ma ugyanezt az eredményt a Bosman-szabálynak köszönhetően csak az egyre magasabb fizetésekkel lehet elérni. 1995-ben ugyanis Jean-Marc Bosman példájából precedenst teremtett

⁶ Aki egyébként azért ment Birminghambe, hogy fehérneműüzletet nyisson.

⁷ <http://www.football-league.premiumtv.co.uk/page/History/0,,10794,00.html> (2008. 01. 19.)

a bíróság, melynek értelmében, ha egy európai csapatban játszó játékosnak letelik a klubjánál a szerződése, akkor utána szabadon és ingyen átigazolhat egy másik európai klubhoz. Az együttesek, hogy ezt megakadályozzák, egyre hosszabb távú szerződéseket kötnek a játékosokkal.⁸ Ez azonban nemhogy megszünteti, hanem éppen hogy erősíti a futballon belüli krízist, ahogy ezt később majd látni fogjuk. Az egyenlőség fenntartásának leghatásosabb módszere azonban az ún. *34-es szabály* (FA Rule 34) volt, melynek a lényegi elemei a következők:

1. Senki sem vehet fel fizetést a labdarúgóklub igazgatója címén. (Ezt később kétszer megváltoztatták: 1981-ben a klub már egy teljes munkaidős igazgatót fizethetett. Ma már nincs megszabva az igazgatók száma, csupán az, hogy teljes munkaidőben kell dolgozniuk.)
2. Senkinek sem származhat többségi bevétele a futballklubból.
3. A többletnyerességgel rendelkező klubok pénzéből segíteni kell a nehéz helyzetbe került egyesületeket.

Ezek a szabályok együttesen teremtették meg azon helyi üzletemberek kultúráját, akik, ha bármilyen személyes hasznuk is származott a klubba való beavatkozásukból, akkor sem tekintették azt pusztán üzleti lehetőségnek. A saját tevékenységüket sokkal inkább úgy fogták fel, mint a közszolgálat egyik formáját. Az igazgatók pedig önmagukat általában úgy festették le, mintha gondnokok lennének, akik visszaadnak valamit a városnak, és a feladatuk az, hogy épségben fenntartsák a klubot a következő generációk számára. (Ez manapság is gyakori öndefiníálás a kisebb osztályokban vagy a ligán kívül szereplő csapatoknál.)⁹ A profitorientált nézetek szabályozásának köszönhetően a meccsek árai a szurkolók, a munkások számára is megfizethetőek maradtak, a gyerekeknek pedig a belépés mindig is ingyenes volt.

Miért volt ez fontos? Mert egy olyan érában, ahol még kevés tevékenység létezett az emberek szórakoztatására, a foci biztosított egy nem túl drága, nagy gyorsaságú, izgalmas versenyt – ugyanis bizonytalan volt a kimenetele –, és ez felkeltette az emberek érdeklődését. A kísérleti

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Bosman_ruling (2008. 03. 08.)

⁹ <http://www.football-research.org/gof2h/Gof2H-contents.htm> 2. fejezet (2008. 01. 27.)

pszichológia modern eredményei pedig azt mutatják, hogy az emberek „az azonnali örömszerzés efféle életteli formájának nagyon nehezen tudtak ellenállni”¹⁰. Az izgalom addiktív volt, és az a szenvedély, amelylyel a focit követték, egyesítette a kötelékeket a klubok és a helyi közösségek között. (Ez azonban még nem pusztán üzleti kapcsolat, hanem sokkal emocionálisabb!) Így a *klubhűség* a szurkoló fontos jellemzője volt, és a fő oka, hogy támogassa csapatát. Fontos, hogy ez a támogatás közvetlenül történt. Hiszen a sportot követők világa akkor még teljesen más volt. Az emberek egyetlen lehetősége, hogy sportot nézhessenek, az volt, ha személyesen mentek ki a meccsre. A létesítmények és a stadionok azonban nagyon kezdetlegesek voltak – nem jellemezte őket a mai stadionok multifunkcionalitása –, és a néhol rossz építési megoldások, valamint a meccseken jelenlévő hatalmas tömegek miatt az emberek személyes biztonsága is veszélyben forgott. A „köznépnek” nem voltak fenntartva sem étkezőterületek, sem boltok, és a mellékhelyiségek is primitívek voltak.¹¹ Itt, ha a néző valamelyik eseményről lemaradt, akkor az a pillanat, az a mozzanat számára örökre elveszett.

Így a futball Angliában „a kezdetektől egy mély emberi szükségletet töltött be. A tömeg az összetartozás érzését találta meg a pályán, a meccsen, a klub közösségi támogatói között. A tömeg összenőtt a helyi klubbal, hogy láthassák ugyanazokat a játékosokat és ugyanazt a csapatot minden héten, minden bajon át támogatva és magasabb célok elérésére sarkallva őket. Ez a kapcsolat a hűségen alapult, és ez megkérdőjelezhetetlen volt. A pálya egy értékes hely lett, ahová az emberek elmene-külhettek a világból, a munkahelyükről, családi gondok elől. És ahogy a következő generációk megszülettek, úgy vált a szurkolás is egyszerre családi és helyi hagyománnyá”,¹² tehát egyfajta kulturális összekötő kapcsolattá a társadalmon belül.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a „régidő fociját” főleg az egyenlőségre való törekvések és a szurkolókkal való „családias” kötelékek kiépítése jellemezte. Ezek a kilencvenes években történt átalakulások alatt

¹⁰ <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-126164951.html> (2008. 03. 01.)

¹¹ http://www.threemonkeysonline.com/article_Football_Globalisation.htm (2008. 01. 27.)

¹² CONN, David: *The Football Business: Fair Game in the '90s?* Mainstream Publishing, 1997. 132.

szinte teljesen eltűntek, ráadásul a klubtulajdonosi szerkezet is jelentősen átalakult. Mi változott ekkor? Röviden az, hogy az előzőleg zárt szektor engedett, és megnyílt az üzleti erőknek, amit jó időben kihasznált a televíziós foci felemelkedése, a médiaipar fejlődése, a velejáró marketinglehetőségek növekedése és általában a profi sport erősödése.¹³ Közhelynek hangzik, de tény: a sportra a 20. században a legnagyobb hatással a televízió volt, és ez közvetve és közvetlenül is megváltoztatta az egész labdarúgást.

A televízió behatolása a labdarúgás vérkeringésébe

A szponzorálás és a televíziónak a fociba való bekapcsolódása a 60-as években kezdődött meg. A tévétársaságok számára kellett egy műsor, amiért az emberek hajlandóak voltak több pénzt is fizetni, csak hogy láthassák. Erre rá is leltek a foci személyében. 1965-ben a BBC 5000 fontot fizetett a Ligának azért, hogy a heti fordulók legemlékezetesebb pillanatait közvetíthesse, ez volt a „Match of the Day”. (Csupán az összehasonlítás végett: a 2007–2010 közötti angol mérkőzések közvetítéséért a SkyTv 1,7 milliárd fontot fizetett. Bárki elképzelheti, hogy ennyi pénzből hány magyar csapatot lehetne „felfejleszteni”.) A bevételt szétosztották a csapatok között, és minden klub kicsivel több mint 50 fontot kapott. Ezt a műsort Anglia több mint 1/4-e követte figyelemmel, és sokan csak ennek hatására kötelezték el magukat egy-egy csapat mellett. Bár a technológiának még fejlődnie kellett ahhoz, hogy a ma látható közvetítési színvonalat elérje, de ez már egy hatalmas előrelépést, óriási változást fémjelzett.

Gondoljunk csak bele! A tévé megjelenésével jelentős változás állt be a fentebb vázolt klub–szurkolói kapcsolatokban, illetve önmagában a „szurkolói attitűdben” is. A tévézés ugyanis szabadidős tevékenység lett. Kitértek a néző lehetőségei, hiszen kiválaszthatták, hogy milyen sportot és mikor akartak nézni. A tévéközvetítések megjelenésével az embernek már nem kellett kimennie a stadionokba, a pályákra, hogy mérkőzéseket nézzen, elég volt csak, ha hátradőlt, és a karosszékből tudta fi-

¹³ <http://www.football-research.org/gof2h/Gof2H-contents.htm> 1. fejezet (2007. 12. 19.)

gyelni a meccset. Nem zavarták mások, nem kellett a sokszor rossz minőségű stadionokban sem szorongania. És itt már ritkán voltak kihagyott mozzanatok! A játékot megtekinthették több szemszögből, lassítva, visszajátssza. Ha netalántán mégis lemaradtak volna az emberek egy-egy meccsről, akkor is pillanatok alatt megtudhatták az eredményeket, hiszen a különböző tévés műsorok, a rádió és később majd az internet az információk rendkívül gyors és széles körű áramlását biztosította. Manapság pedig minden ligának, csapatnak van saját website-ja, ahol újra lehet nézni a meccseket, a legjobb pillanatokot – természetesen nem ingyen –, de itt akár biztosítást is köthetnek az emberek, sőt hitelt is vehetnek fel. Ez a mai ember szemében nem jelent egyfajta „extra szolgáltatást”, hiszen mi már ebbe a rendszerbe születünk bele, mégis észlelhetjük ennek a szemléletmód-változásnak a jelentőségét.

Az életszínvonal emelkedése

Ez a technológiai fejlődés pedig szoros összefüggésben volt az emberek életszínvonalának emelkedésével is, mely a foci forradalmasításának másik lényeges tényezője volt. Hiszen miért nem kellett az embernek kimennie a meccsre? Mert megvehette a tévét, amin keresztül focit és számos más műsort is nézhetett. A II. világháború után ugyanis, a kapitalista országok gazdasági fellendülése következtében az embereknek több pénzük volt, és a technológia fejlődése következtében több mindenre is lehetett költeni. Ezáltal erős *versenyhelyzet* alakult ki, ahol a technológia (autók, televízió, videojátékok) és szórakoztatás (vásárlás, filmek) versenyeztek az emberek figyelméért és idejéért – így minden sport jövőjének lételeme lett a rugalmasság, tehát az, hogy ki mennyire tudta eladni önmagát.¹⁴ Fejlődnie kellett tehát a focinak, hogy lépést tudjon tartani ebben a versenyben. Minőségi javulást kellett elérni, hiszen az emberek már megválogathatták, hogy magas minőségi focit szeretnének-e nézni – akár távol az otthonuktól –, vagy sem. Ugyanis már a távolság sem volt akadály: a mobil populáció eme kiváltságát a modernebb autók és a fejlettebb utak biztosították.

¹⁴ http://www.threemonkeysonline.com/article_Football_Globalisation.htm (2008. 01. 27.)

Így azon csapatok számára, amelyek az élen szerettek volna lenni, adott volt a következő lépés: mégpedig a közvetítések, mellette az egyre erősödő és szélesebb marketing- és szponzorálási lehetőségek kihasználása presztízszük, népszerűségük növelése érdekében. A közvetítések és a marketingkampányok célja ugyanis nem csupán a jó ügy szolgálata volt – például a sportos életmód terjesztése, a sportolási kedv meghozása az emberek számára –, hanem az, hogy néhány jelentős márka és marketingértékkel bíró sportolót és klubot globális hírességgé tegyenek, így növelvén a nézettséget és nem utolsósorban a bevételeket. A közvetítések ugyanis nagy szerepet játszottak egy-egy csapat felemelkedésében. Kiváló példa erre a Manchester United, amely a 60-as években mint tévés termék szinte ellenállhatatlan volt az emberek számára. Dennis Law, aki az első 8 tévés fellépésén 9 gólt szerzett, biztosította a látványt, George Best a ragyogást, Bobby Charlton pedig az eleganciát és az erőt. (Tovább erősítette a Manchester pozícióját az angol foci emi-nens klubjai között a BEK megnyerése is 1968-ban.) És persze nem utolsósorban a tévés jogdíjak fix összeget jelentettek a kluboknak minden év elején. Ezeket fejlesztésekre és új játékosok vásárlására fordíthatták. Azonban éppen e bevételek billentették ki a focit az FA-szabályozások által kialakított egyensúlyi helyzetéből, aminek a felbomlása számos negatív következménnyel járt.

A válság kezdete

Elindult az angol foci átalakulása a mai egyenlőtlenség állapota felé: felül pénzcsinálás, alul nyomor. Azok a nagyobb klubok ugyanis, amelyek többször szerepeltek a tévében, sérelmezték, hogy a közvetítési jogokból származó bevételekből ugyanolyan részesedéssel bírnak, mint a kisebb, a képernyőn ritkábban látható csapatok. Így nyomást gyakoroltak az FA-re, a szabályok megváltoztatását követelve. A nyomásnak engedve a maximalizált bérek megszűntek, aminek következtében felgyorsult a „játékosáramlás”. A kisebb csapatok játékosai, valamint a kor „sztárjai” a nagyobb klubokba kezdtek átvándorolni, mivel ott több fizetést kaptak, még tovább mélyítve a csapatok közötti különbségeket.¹⁵ De

¹⁵ <http://www.football-research.org/fitda/footballinthedigitalage.htm> 9. fejezet (2007. 12. 19.)

nemcsak a játékosokat, hanem a szurkolókat is elvonzották a híresebb klubok a helyi csapatoktól. (Hiszen láttuk, hogy az infrastruktúra fejlődése következtében a távolság már nem jelentett akadályt.) „Ez a kisebb klubok vezetőinek az átka, hogy nézzék, ahogy az edzők és a helyi emberek a nagyváros felé mennek, miközben a helyi csapat szinte üres lelátók előtt játszik” – fogalmazódott meg az elégedetlenség akkoriban.¹⁶ Csak hogy lássuk, milyen sokat számított ez: a 70-es években például 10 millió ember élt kétórás utazási távolságra az Old Traffordtól.¹⁷ Így nem csoda, hogy 1970–71-ben a két manchesteri és a két liverpooli csapat jegybevétele 72%-kal magasabb volt, mint a többi, kisebb ligás klubé!

De nemcsak a liga szerkezete, hanem a játék maga is az 1970-es évektől kezdve a mélyponton volt. A profi kluboknak az egész világon szembeülniük kellett az egyre növekvő inflációval. A meccsek is kevésbé voltak vonzóak, ugyanis a védekező focit részesítették előnyben, amikor is a védők elég keményen megfogták a támadókat, és a meccsenkénti gólok száma lecsökkent. Mivel csak két csapat esett ki az első osztályból, a középszerű csapatok remélték, hogy azáltal, hogy defenzíven játszanak, elkerülhetik a kiesést. (Ne felejtsük, hogy ekkor még csak 2 pont járt a győzelemért és 1 a döntetlenért.) Így az angol foci a nagyobb európai ligák mögé csúszott, és a tehetségesebb angol játékosok a jobb fizetség és a magasabb színvonal reményében külföldre igazoltak. A helyzetet súlyosbította a korabeli stadionok primitív állapota, egyes szurkolók offenzív és erőszakos viselkedése (ami a fekete játékosok szidalmazását is takarta), a szurkolók „ketrecbe zárása”, hogy elválasszák őket a pályától és az ellenféltől; ezek összességében rontották a labdarúgás helyzetét.

Az angol foci mélypontját az 1980-as években még számos szerencsétlenség is tetőzte. 1985-ben egy régi, falelátó lángra lobbant Bradfordban az egyik meccsen, amit élőben is közvetítettek; a tűzvészben 56 ember halt meg. 18 nappal később pedig a Heysel Stadionban történt egy újabb katasztrófa, amikor is egy Juventus–Liverpool meccsen 38 olasz szurkoló vesztette életét. Az angolokat ezután 5 évre kitiltották az európai versengésekből. 1989-ben pedig a hillsborough-i stadion egyik túlzsúfolt lelátóján 96 liverpooli szurkoló halt meg, amikor az FA-kupa elő-

¹⁶ <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-126164951.html> (2008. 02. 16.)

¹⁷ Uo. (2008. 02. 17.)

döntőjében csapatuk a Nottingham Forest ellen játszott. Ezek az események a brit kormányt sürgős cselekvésre szólították fel. Lord Justice Taylort kérték fel a katasztrófa hivatalos kivizsgálására. Taylor megvizsgálta az összes ligához tartozó lelátót Angliában és Skóciában. Az ún. *Taylor-jelentés* számos hiányosságra rámutatott a stadionok szerkezetétől kezdve a tömegkezelési módszerek elavultságáig. A jelentés ezeket a hiányosságokat 5 főbb pontban foglalta össze: régi pályák, rossz adottságok, huliganizmus, túlzott alkoholfogyasztás, rossz irányítás.¹⁸ Taylor először is azt javasolta, hogy a stadionok állóhelyeit fel kell számolni, és az összes lelátót át kell alakítani. Valamint jelezte, hogy az FA és a Liga nem tudja betartatni a klubokkal a megfelelő biztonsági előírásokat. A személyzet felkészületlen, tagjai nincsenek tisztában a felelősségükkel. (Később új személyzet került a régi helyére.) A jelentés hatására hatalmas összegeket fektetettek a stadionok felújításába: a brit kormány az adóbevételekből létrehozta az ún. Football Trustot, melyből minden klub ki is vett annyi pénzt, amennyiből a stadionok átépítését finanszírozni tudták. (200 millió fontot osztottak ekkor szét: a Manchester United 3,4 milliót, a Chelsea pedig 4 millió fontot kapott ebből). Beléptető kapuk létesültek, a lelátókra biztonsági kamerákat szereltek fel, a rendbontókat többéves kitiltásokkal kezdték sújtani. (Taylor ezen túlmenően jelezte, hogy a klubok legfőbb támogatói az alacsonyabb rétegekből kerülnek ki, ezért nem javasolja, hogy az újjáépítés miatt magasabb jegyárakat állapítsanak meg.) Ezek a változások pedig megteremtették a lehetőséget az elmúlt évtized válságából való kiugráásra.

Egy új kor hajnalán

Így a kilencvenes években a futball új fejezete nyílt meg. Átalakult a labdarúgás környezete, és a ligák már nem tudtak tovább gátat szabni az üzleti kor nyomásának. *A klubokat a 34-es szabály kikerülésével gazdasági társaságokká alakították át.* A cég tulajdonosai a részvényesek lettek, akik részvényeiket szabadon adhatták-vehették a tőzsdén. Ebbe a részvénytársaságba bevonták mindazt a tőkeelemet, amely futballtőkeként az

¹⁸ <http://www.football-research.org/gof2h/Gof2H-contents.htm> 4. fejezet (2007. 12. 20.)

egyesület működtetéséhez szükséges volt: a stadionokat, a játékosokat, az immateriális javakat, a kiszolgáló szórakoztató intézményeket.¹⁹ Ennek következtében világhosszá váltak a tulajdonosi viszonyok, a klubok adhatóvá-vehetővé váltak, ezzel új, friss pénzek jelentek meg ebben az ágazatban, továbbá teljesen legális, szabályozott keretek közé helyeződtek a pénzügyek is. A részvénytársasági forma stabilitást is nyújtott. Ha például tulajdonosváltás történt, az zökkenőmentesebben tudott lezajlani. Ez pedig egy modernebb kereskedelmi politikát eredményezett, aminek egyik alkotóeleme értelemszerűen a részvények kibocsátása volt a tőzsdére, ugyanis ez a tőkecsinálás relatíve egyszerű módja volt. A legtöbb klub ezt a lépést csak a kilencvenes évek közepén tette meg, amikor is a korábban – az eltérő szabályozási rendszer alatt – olcsón vett részvényeket most sokkal drágábban tudták eladni.

Miért nem tették meg ezt korábban? Mert egy klub jegyzése a tőzsdén mindig kockázatos üzletet jelentett. Ugyanis ezután bárki, a világ bármely részéről birtokolhatott részvényeket, és akinek elég pénze volt, az teljesen megvehette és irányíthatta a klubot. Ebből a rizikós helyzetből találunk példát olyan klubra, amely kedvezőtlenül jött ki (lásd Borussia Dortmund), és olyan is akad természetesen, amelyik szerencsésen: a Manchester United nevet szinte minden ember ismeri a világon. Léteznek azonban olyan szurkolórészvényesek is, akik nem a haszon miatt, hanem pusztán szentimentális okokból birtokolnak pár részvényt a kedvenc klubjukból. Ez különösen fontos az emigránsok számára, akik szemében ez ugyanakkora értékkel bír, mint az a marék otthoni föld a zsebükben.²⁰ Erre a tulajdonostípusra a Celtic szurkolói között számos példát találhatunk.

Új bajnokság, új játékosok

Ez a szerkezeti átalakulás megadta a végső lökést a nagy angol kluboknak a kisebbektől való függetlenedéséhez, amire már hosszú évek óta vágytak. Így 1992-ben 22 első osztályú klub „kitört” a Futball Ligából, és egy új ligát alapított, az FA Carling Premiershipet. (A Liga ezután

¹⁹ DÉNES Ferenc: Fociüzlet. In *Replika*, 27. szám. 1997. 154 (DÉNES, 1997).

²⁰ http://www.threemonkeysonline.com/article_Football_Globalisation.htm (2008. 01. 27.)

pert indított ellenük, de végül is kiegyeztek a felek, mely egyezség értelmében a Premier League évi 3 millió font kompenzációban részesíti a Ligát az okozott „kellemetlenségek” miatt.) A meccsek közvetítési jogát a SkyTV nyerte el 305 millió fontért, melyet 22, később 20 csapat közt osztottak szét²¹, az egyes csapatok élőben közvetített mérkőzéseinek arányában.

A Premier League célja pedig egyszerű volt: minél több pénzt szerezzenek a kluboknak és tulajdonosaiknak. A klub és a támogatói közti kapcsolatokra ugyanis alig tértek ki az érvényben lévő szabályozások, ezért ezek a „gazdasági társaságok” igyekeztek minden lehetséges bevételi forrást kihasználni vagyonuk gyarapítására. A Taylor-jelentés után megindul az újjáépítési program – amit, mint láttuk, közpénzből finanszíroztak – az üzletiesedés ugródeszkája lett. Hiszen a stadionfejlesztések jelentős költségei megkövetelték, hogy a létesítményeket jobban kihasználják, nemcsak meccsnapokon, hanem azon kívül is. Az állóhelyeket szinte teljesen felszámolták, hogy rendelkezésre bocsássák azokat különtermeknek, konferenciatermeknek, vállalati szórakoztató egységeknek, éttermeknek, üzleteknek, amik tovább növelték a bevételeket. Hol vannak már a régi állapotok? Itt a kulcsszó már a multifunkcionalitás.²² Volt, ahol még a stadionok nevét is bérbe adták! Mikor például a Liverpoolt megvásárolta a két amerikai, Tom Hicks és George Gillet, székfoglaló beszédükben hangsúlyozták, hogy az újonnan építendő stadion nevének bérbe adásából befolyó összegből minden évben 1-1 nagynevű játékost igazolnak majd le. (De ne feledjük: a kiadások már ekkor is a bevételek nagyságával vetekedtek!)

Ezekkel azonban még nem értek véget a kedvező változások! Az európai integrációs törekvések nyomán az UEFA liberalizálta a munkaerőpiacot.²³ A mérkőzéseken egy csapatban egyszerre játszható külföldi játékosok számát is megemelték, így a gazdagabb klubok már a világon bárhol is igazolhattak játékosokat. Korábban egy klub maximum három idegen játékost küldhetett pályára bármely UEFA által szervezett

²¹ Ugyanis az 1994–95-ös szezonban 4 csapat esett ki, de csak 2 jutott fel a Premiershipbe.

²² SZABADOS Gábor: Harmincmilliárd forint. In DÉNES András–DÉNES Tamás: Man United. Aréna, 2000. Bp., 1999, 223 (SZABADOS, 1999).

²³ SZABADOS, 2002.

versenyen. Ma már a klub egy egész csapatot is kiállíthat Európa különböző országaiból származó játékosokból. (Erre a Chelsea kiváló példa.) Nem európai játékosokat is lehet igazolni, ekkor az adott ország munkavállalási és a helyi liga szabályainak megfelelően folyik az átszerződés. Mindezek következtében az angol csapatokhoz a legjobb játékosok és edzők szerződtek egész Európából. (Az edzők esetében is megfigyelhető volt egyfajta mobilitás, bár ők soha nem is voltak olyan mértékben korlátozva, mint a focisták.) Az újonnan érkező edzők pedig a „saját stílusukat” is magukkal hozták. Ha például angol edzők mentek külföldre, akkor az angolokra jellemző kemény munkát és a fizikai erőre épülő szilárdabb játékot honosították meg csapatukban. Ellenben mikor a francia Arsene Wenger irányítása alá került az Arsenal, akkor inkább a stílusra helyeződött a hangsúly, mintsem az erőre. (Ez azonban nyilvánvalóan távol állt olyan edzőktől, mint George Graham.) Érdekes megfigyelni, hogy a Premier League-et megalakulása óta napjainkig, egyetlen angol edző sem nyerte meg. A négy, győzelmet arató edző között kettő skót, Sir Alex Ferguson (Manchester United) és Kenny Dalglish (Blackburn Rovers), egy francia, Arsene Wenger (Arsenal) és egy portugál, José Mourinho (Chelsea), tréner található.

A modern stadionokban pedig a korábbi rasszista megmozdulások és tömegkezelési problémák már kevésbé jelentkeztek. A szabályokon is néhol módosítottak: a győzelem már 3 pontot ért, és a beáramló új tehetségek – az „új vér” – új ötleteket is jelentettek, és ezek összességükben erősítették a támadó szellemiségű futballt: Cantona, majd később Henry volt többek között ez új irányzat úttörője. Sir Alex Ferguson erre az időre, pontosabban Cantona szerepére így emlékszik vissza 2007-ben: „Egy igen fontos időszakban került hozzánk Eric. Ő kinyitott olyan ajtókat, olyan lehetőségeket előttünk, amilyenek csak évekkel kínálkozhattak volna előttünk! Ő egy igazi karizmatikus alkat volt, akire nagy szükségünk volt akkor! Neki nagy hite volt, és van most is! Jó döntésemnek bizonyult, hogy leigazoltam! Ez meghatározta a klub további sorsának alakulását! Nem véletlenül tartunk ott, ahol tartunk! Ez neki köszönhető!”²⁴ Korábban ki gondolta volna, hogy ez a fajta liberalizálódás

²⁴ <http://www.foci24.com/index.php?ugras=hirolvaso&hirsama=23000&qq=hm> (2008. 02. 19.)

egyszer lehetséges lesz? 1965-ben már az is rasszista indulatokat keltett, hogy a Leeds Unitedben egy dél-afrikai fekete, bizonyos Albert Johannesson szerepelt.²⁵ 1992-ben csak 11 ember volt nem angol vagy ír focista, most 2007-ben pedig a számuk már több mint 250. Mi ez, ha nem az egyre erősödő globalizáció példája?

A focisták szerepének átalakulása

Az új, híresebb játékosok érkezése a klubok marketingstratégiájára is hatással volt. Ugyanis ezek a focisták fejlesztették a klub presztízsét azáltal, hogy velük felvértezve jobban játszott a csapat, így több meccset, versenyt nyert. A sikerek pedig köztudottan bővítik a csapat szurkolói körét, akik támogatásukon túl, új bevételi forrást is biztosítanak a mezek és más merchandise-termékek lelkes vásárlása révén.²⁶ Mindezek fényében megállapíthatjuk: a játékos szerepe is átalakulóban volt: a focistának már nemcsak a futballtudása volt a fontos, hanem a részvétele a show létrehozásában a pályán és azon kívül is. Ezáltal jobban szétvált egymástól a jó és a híres focista szerepköre. Már nem állíthatjuk teljes magabiztossággal, hogy a híres focista egyet jelent a kiváló játékképességgel rendelkező játékosal. Sőt! Néha elég, ha valaki jó imázssal rendelkezik, jól sztárolható, és akkor nagy a valószínűsége, hogy lesz szerződik vele egy híres csapat. A klubok ugyanis tudatosan ügyelnek arra, hogy olyan játékosokat igazoljanak, akikkel világszerte növelni tudják népszerűségüket és piaci értéküket, még ha az illető nem is egy Ronaldo kaliberű játékos. Erre kiváló példa a Manchester United 2005-ös igazolása, a dél-koreai Pak Dzsi Szung leszerződtetése. Dél-Korea $\frac{3}{4}$ -e azóta Manchester United szurkolónak vallja magát, pedig kedvencük alig-alig játszik. (Leszámítva persze a csapat nyári ázsiai felkészülési meccseit, ahol valami oknál fogva mindig a kezdőcsapatban kap helyet ugyanúgy, mint a Manchester saját magazinjában is, melyre persze elő lehet fizetni.)

²⁵ <http://www.football-research.org/fitda/footballinthedigitalage.htm> 9. fejezet (2008. 03. 04.)

²⁶ SZABADOS, 1999, 217.

Ez is jól tükrözi, hogy egy márka mögött mindig sztárok állnak. És a klub úgy tehet szert több nyereségre, ha ezt a „márkát” értékesíteni tudja a sportolón keresztül.²⁷ Klasszikus példa erre maga David Beckham, akinek „márkajelenségét” a mai napig nem sikerült kiderítenie a kutatóknak. Most rögtön felmerülhet bennünk egy kérdés: miért kell ez nekünk? Miért kell az embereknek, hogy sztárolhassanak valakit? Én személy szerint Černý gondolatmenetével értek egyet ebben a kérdésben: „*A nézőt a játékban a játékos helyettesíti és az egyben saját becsvágyunknak a helyettesítése, hogy győzzünk, élen legyünk, könnyen érzjük el a sikereket, csillogó arccal leküzdjük minden nehézséget és akadályt, s végül ott álljunk a győzelmi emelvényen babérkoszorúval övezetten.*”²⁸ Tehát azért sztároljuk a focistákat, hogy sikereiken keresztül önmagunk sikerének egyfajta katarziszt éljük át. A piac tehát nem apellál másra, mint a saját egónkra.

A fentebb kifejtett tényezők együttes hatása következtében a Premier League lett az a hely, ahol tehát a világ legjobb játékosai játszanak kiváló minőségű pályákon, és ezeket a meccseket a modern közvetítési rendszer segítségével az egész világon figyelemmel kísérhetik az emberek. (Le kell szögeznünk azonban, hogy Európa nagy részén is hasonló változások mentek végbe, csak eltérő ütemben.) De ahogy a mondás tartja: rossz nélkül nincs jó, így az angol foci „forradalma” is számos nyugtalanító trend fejlődéséhez vezetett, sőt szinte mindegyik kedvező változásnak volt egyfajta negatív mellékhatása. De melyek voltak ezek?

Az „érem másik oldala”

Láthattuk, hogy a brit, majd a globális tőke támogatásával a Premiership csapatai az egyenlőség politikája helyett a profitorientált szemléletet helyezték előtérbe. Ennek következtében a foci árucikké vált, a csapatokat az vette meg és adta el, akinek a legtöbb pénze volt. A célközönség sem a hagyományos szurkolói réteg volt többé, hanem sokkal inkább a piaci vásárlók álltak a középpontban. Bennük már nem az ere-

²⁷ DÉNES, 1997, 162–163.

²⁸ Černý, Jirí: *A futballról – komolyan: Kísérlet a játék fenomenológiájára*. Bp., 1971, 99.

deti értelemben vett támogatókat látják, hanem a két lábon járó pénzügyi lehetőségeket, a fogyasztókat. A klub és a támogatók közötti, hagyományos értékeken alapuló, bensőséges kapcsolat tehát egy piaci szemléletű, marketingközpontú álkapcsolattá redukálódott, aminek a következtében a szurkolók–klubok között egyfajta távolságérzet alakult ki. Ez a „kapcsolat” tehát már nem a hűségéről, bizalomról szól, hanem csakis és kizárólag a pénzről.

A stadionok átépítése következtében a jegyárak is emelkedtek²⁹, de a klubok sem a segélyeket, sem a tévés pénzeket nem használták fel ezek mérséklésére, így az fokozatosan a korábbi ár háromszorosára növekedett. Ezek az emelkedő árak pedig rengeteg embert kizártak az élő meccsekről. A stadionokba ennek okán egy újfajta közönség áramlott be, akik a korábbiaktól eltérően, teljesen más atmoszférát teremtettek.³⁰ Azokat az embereket pedig, akik egész életükben támogatták a csapatukat, most cserbenhagyták. Ők már a gyermeküket sem tudják kivinni ingyen a meccsre. Ha ezt a lehetőséget elveszik tőlük, akkor mi marad számukra? Marad a tévé, azt legalább meg tudják fizetni. Az előfizetésekből származó bevételek egy részét pedig a televíziós cégek ismét visszaforgatják a fociba. (Mindezek ellenére elég érdekes jelenség, hogy az emberek nem idegenedtek el a klubjuktól, sőt a Premiership nézőinek 83%-a kezdetektől fogva támogatta saját klubját, tehát mindig márkahűek maradtak.)³¹

Az is kétségtelen, hogy a munkaerőpiac liberalizálása megnövelte a játékosok mobilitását, sokuknak jobb lehetőségeket teremtve, és láthatuk kedvező hatását magára a játékra is. Azonban a sok külföldi „sztár” érkezése nagyon megnehezíti a helyi, fiatal játékosok kitörési lehetőségeit. A Bosman-szabály után pedig a klubok már nem tudják a játékosaikat szorosan fogni, megtartani, csak úgy, ha vonzóvá teszik a maradást – ergo, több pénzt kapnak –, illetve hosszabb távú szerződéseket kötnek velük. Ez azonban csak a fizetési spirál és a csapatok közötti egyenlőtlenségek melegágya lesz, hiszen a jobb játékosokat csak a nagyobb klubok tudják az elvártaknak megfelelően megfizetni. És bár a Premier League-ben van példa kisebb csapatokra is, példának okáért ott a Charl-

²⁹ Emlékezhetünk, hogy ezt Lord Taylor rendkívül ellenezte.

³⁰ <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-126164951.html> (2008. 01. 27.)

³¹ <http://www.football-research.org/gof2h/Gof2H-contents.htm> 1. fejezet (2007. 12. 19.)

ton Athletic; de a márka koncentráltóságából és az eltérő mértékű bevételekből fakadóan csak pár klubnak adatik meg az a lehetőség, hogy egy olyan csapatot tudjon kiállítani, amelyik képes bajnokságot is nyerni. Ezért egyfajta jojóeffektust figyelhetünk meg: amely klubok feljutnak az első osztályba, azok rövidesen ki is esnek onnan.³² És ha nemcsak a klubokat nézzük, hanem mondjuk, a ligákat, akkor milyen reményei lehetnek, teszem azt, a kínai ligának, ha a kínaiaknak nagyobb az igényük a Premiership mérkőzéseit figyelni a nappaliból, mint a foci hazai verzióját a lelátókról. Vagy hogy ne menjünk ennyire messze, Írországból vannak olyan klubok, mint a Shelbourne vagy a Bohemians, amelyek profikká válásuk után is alig tudnak a következő szintre lépni. Miért? Mert a nézőszámuk rendkívül alacsony. Átlag ezer ember látogat ki egy-egy meccsükre, amíg másik 15 ezer ír focidrukker Angliába utazik minden héten!³³ Hogyan is szerezhetne így a helyi klub támogatókat, ha a sokkal fényesebb ligák – tele nemzetközi játékosokkal – könnyebben elérhetőek, nagyobb pénzt hajtanak, vonzóbbak, színvonalasabbak. Ezért nem tehetnek mást ezek az egyesületek: igyekeznek visszatartani a jó játékosokat – a nagyobb fizetés ígéretével –, hogy legalább a hazai foci színvonala emelkedjen, így viszont számos klub veszteséges éveket zár, aminek következtében lassan a csődbe jutnak. Ezért a legjobb esélyük, hogy nagyobb összegeket szerezzenek az, ha kijutnak egy-egy rangos versenyre, például a Bajnokok Ligájába vagy az UEFA-kupába. De már ez sem olyan egyszerű!

A „nemzeti stílusok” szerepe

Az UEFA ugyanis a játékosreformokkal párhuzamosan a nemzetközi kupákat is átalakította a kilencvenes években. A korábbi BEK-ből alakult ki a Bajnokok Ligája (BL) az 1992–93-as idényben, amikor továbbra is az egyes országok bajnokságának győztesei versenyeztek. Ez 1997-ben azonban megváltozott. Már nemcsak az első helyezettek, hanem a dobogósok is indulhattak ezen a versenyen az UEFA által alkotott rang-

³² <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-126164951.html> (2008. 01. 15.)

³³ http://www.threemonkeysonline.com/article_Football_Globalisation.htm (2008. 01. 27.)

sornak megfelelően. Ennek értelmében rangsorolták az egyes országok futballját, illetve annak erősségét. Méghozzá abban a szemléletben, hogy a spanyol La Ligában a második helyet szerző csapat sokkal inkább megérdemel egy automatikus helyet a Bajnokok Ligájában, mint például a lengyel Orange Ekstraklasában első helyezett csapat. Így a rendszer a gyengébb nemzeti bajnokságok csapataitól megköveteli a selejtezőkön való részvételt, míg az erősebbek közül többnek automatikus hely jár.³⁴ Emiatt az egyes csapatok közötti erőegyensúly jelentősen felborul, hiszen – pár módosítástól eltekintve – gyakorlatilag ugyanaz a 32 csapat játszik minden évben a BL-ben, lefölözvén a bevételeket, akár a közvetítéseket, akár a meccsenkénti pénzdíjakat vesszük is figyelembe.

Ha kicsit belegondolunk, ez az átalakítás némileg ellentmondásosnak is tűnhet. Ugyanis ebből az látszik, hogy az egyes nemzetek játéka közötti különbségek számítanak a listába való besorolásnál. De ha belegondolunk az eddig vázolt tényekbe, a mobilitási folyamatok következményeként, az országok klubcsapataiban találhatunk-e teljesen homogén játékosállományt? Szinte alig, mert már-már világválogatottak ezek. Akkor hogy lehet különbséget tenni? Biztos a játék minősége alapján. Hiszen az egyes bajnokságok alapvetően a nemzeti játéktípust hivatottak képviselni. De érvényes-e ez ebben az esetben, mikor minden csapat hasonló „vegyes” kerettel rendelkezik? Beszélhetünk-e egyáltalán ezek után különböző nemzeti játéktípusokról? Érdemes ezt végiggondolni.

Ha régen a játékot egy skála mentén elhelyeztük volna, az egyik végén minden bizonnyal az 1965–70 közötti angol focit találtuk volna, ahol ha egy védő megkapta a labdát, akkor azt teljes erőből előre kellett birkáznia. Itt a védelem első vonala egyet jelentett a csatárokkal. Nem az volt a lényeg, hogy a saját játékukat játsszák, hanem hogy teljes erővel megsemmisítsék az ellenfelet. A skála másik végén pedig alighanem a brazilokat találjuk, akik régóta a stílusos játékot képviselik. (Vagy a *jogo bonito*t, ahogy ezt a közelmúltban a Nike a reklámkampányába emelte.) Az 1970-es brazil csapatot – Jairzinhoval, Tostáóval, Rivellinóval és nem utolsósorban Pelével – sokan az egyik legjobb csapatnak titulálják. E játékosok és az általuk képviselt játéktípus miatt sok focidrukker a brazy

³⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/UEFA_Champions_League (2008. 04. 29.)

lokat a második kedvenc csapatának tartja, és nekik drukkol a versenyeken, ha már a saját nemzetük válogatottja kiesett.

Ma más a helyzet. A növekvő globalizáció miatt a nemzeti futballnak már nincs markáns, meghatározó stílusa, vagy ha van is, fokozatosan megszűnik. A nemzetközi bajnokságok nyíltabbak, mint valaha. A „szuperhatalmak” előnye egyre csökken, és egyre több ország tapossa a sarkukat a versenyeken a csillogó érmekért. Ebben a versenyben a brazilok még mindig az élen vannak, de az ellenfelek már nem tartanak tőlük. Erre a brazilok is ráeszméltek, és az 1994-es vébédöntő után – mely Brazília és Olaszország között zajlott – változtattak a stílusukon. Bár itt nyertek, de csak tizenegyesekkel. A 2002-es vében azonban csak 3 gólt kaptak a csoportmeccsek alatt, és a további „egyenest kieselő szakaszban” is csak egyet, szemben a 7 rúgott góllal. Kényszerítve voltak tehát, hogy felhagyjanak a hivalkodó stílusukkal, és legalább akkora hangsúlyt fektessenek a kemény védekezésre, mint a folyamatos támadásra. Mi okozta ezeket a változásokat? Az, hogy több ember játszik focit, mint ezelőtt. Sokkal több ország csatlakozik a nemzetközi versenyekbe is. Az 1990-es végére 116 ország „nevezett”, 2002-ben 199 ország, 2006-ben pedig már 205 szövetség volt bejegyezve a FIFA-nál, a foci vezérlő szervénél. (Azért, hogy globalizálja a játékot, a FIFA a világbajnokságot 1994-ben az USA-ban, 2002-ben pedig Japánban és Dél-Koreában tartotta.)³⁵ És ezen országok válogatottjainak tagjai nagy részben külföldön játszanak, ahonnan tapasztalataikat visszaviszik a nemzeti válogatottba, így egyenlítővé ki az egyes nemzetek játéka közötti különbségeket.

Visszatérve az eredeti gondolatmenethez: ha tehát mindenhol közel azonos minőségű játékot játszanak, akkor mi marad a szelekció alapja? Nem más, mint a pénz. Kinek mekkora tőkéje van, amit felhasználhat játékosállomány-, imázs- és stadionfejlesztésre, és ezáltal milyen széles – már globális – támogatóréteget tud megnyerni. (De ez a fentebb vázolt probléma előbukkanása csupán.)

Ez a folyamat előrevetíti a következő lényeges problémát, mely szerint a globalizáció eredményeképp a foci már nem szorítható pusztán hazai keretek közé. Európán kívüli, ázsiai vagy afrikai térhódítása kö-

³⁵ http://www.threemonkeyonline.com/article_Football_Globalisation.htm. (2008. 01. 28.)

vetkeztében a kluboknak már világméretű kereskedelmi stratégiákat kell kidolgozniuk, össze kell fogniuk a közös célok érdekében.

Foci, határok nélkül?

Hogy is képzeljük el ezt? Kicsit leegyszerűsítve úgy is lehetne mondani, hogy egyfajta munkamegosztás működik a Nyugat és a tágabb értelemben vett Kelet között. Ennek működését kiválóan ábrázolja Szenegál példája. Köztudott, hogy az afrikai vagy az ázsiai játékosok közül a jobbak az európai piacon kamatoztatják tudásukat. A 11 szenegáli játékos közül pedig – akik a franciák ellen játszottak a 2002-es világbajnokság nyitómeccsén – egyikük sem otthon, hanem mindegyikük egy-egy francia ligacsapatban rúgta a bőrt. És a 11 francia játékos közül, akik ugyannerre a meccsre felálltak – Frank Leboeuf kivételével –, egyik sem játszott odahaza, mert mind a nevesebb spanyol, olasz, angol, vagy német bajnokságban szerepeltek. Elég meglepő, nem? Érdemes azonban tovább vizsgálni.

Szenegálban több mint 150 futballedzőközpont van, és valamennyi a Futballiskolák Vezetőinek Szövetsége (Association of Football School Managers) irányítása alatt áll. A szövetség legfőbb feladata az, hogy ezekből kiszemeljen és kivigyen tehetségeket az országból. A leghíresebb központot, az Aldo Gentinát, a szenegáli futbalszövetség jelenlegi elnöke, El Hadj Malick Sy alapította. Az Aldo Gentina mellesleg a francia első osztályú klubnak, a Monacónak a tulajdona.³⁶ Még mindig meglepő, hogy a szenegáli kezdő tizenegy Franciaországban játszik, és nem otthon?

Az itt érvényben lévő munkamegosztás abban áll, hogy a kicsik eladják a tehetséges játékosukat a nagy kluboknak viszonylag olcsón. A nagy klubok pedig ezzel rengeteg pénz takarítanak meg, hiszen egy-egy játékos felnevelése amúgy sok-sok millióba kerülne. Amelyik játékosnak pedig sikerül így leszerződnie, annak egy nagy álma válik valóra: valamelyik nyugati elitklubban futballozhat. Itt ugyanis minden adva van, amire valaha is vágyott: népszerűség, szervezettség, pénz. Nem véletlen tehát, hogy ezek az elitklubok monopolhelyzetben vannak a vetélytársikkal szemben, amit erősít szervezettségük és anyagi hátterük is, és így

³⁶ <http://www.hinduonnet.com/fline/fl1914/19140100.htm> (2008. 01. 19.)

olyan árakat diktálhatnak, amelyekkel nehezen vagy sehogy se lehet felvenni a versenyt. Sőt ezek a klubok hatalmuk további erősítésére, valamint egy, a FIFA és az UEFA gazdasági hatalmával szemben álló fórumként életre hívták közös érdekvédelmi szervezetüket, a G–14-et.

A G–14 2000 szeptemberében alakult, és 14 nagy európai klub: az AC Milan, FC Barcelona, Bayern München, Borussia Dortmund, Olympique Marseille, Internazionale, Real Madrid, Paris Saint-Germain, Juventus, Manchester United, Ajax Amsterdam, FC Porto, FC Liverpool, PSV Eindhoven alkotta az első keretet. Ez 2002-ben négy csapattal bővült: az Arsenal FC, Bayer 04 Leverkusen, Olympique Lyonnais és a Valencia CF kapott meghívót a szervezetbe, amelynek a neve ennek ellenére változatlan maradt.

A G–14 alapvető érdeke a klubmeccsek szerepének hangsúlyozása, szemben a nemzetek közötti viadalokkal. Ennek értelmében követelték a FIFA-tól, hogy fizessenek „kárpótlást” az egyes nemzeti ligák a klubokhoz tartozó játékosokért, ha azokat a nemzeti csapatba behívják, hogy így kompenzálják az esetleges sérülések következtében a klubot sújtó anyagi veszteséget.³⁷ Erre az afrikai vagy a kelet-európai szövetségek azonban képtelenek lennének. Továbbá át szerették volna strukturálni a nagy klubtornák rendszerét, ahová az eddigi csapatonkénti 25 játékos helyett 35 focistát neveznének. Sokan úgy vélték, hogy ezekkel az intézkedésekkel csupán saját szuperligájuk alapjait szeretnék megeremteni. A szervezet azonban 2008. január 15-én az UEFA-val egyeztetve megszüntette magát,³⁸ az UEFA égisze alá tartozó Európai Klubok Fórumával egyetemben, amelynek a helyét viszont a független Európai Klubszövetség (ECA) veszi majd át. Ennek a szervezetnek több mint száz tagja lesz, így mind az 53 európai nemzeti szövetség képviseltetni tudja magát. Nyilvánvalóan ez nem jelenti a G–14 által képviselt eszmék megszűnését, csupán más „köntösbe” bújtatását.

Ez a szervezet kiválóan mutatja, hogyan lehet ügyesen kihasználni a fociban rejlő lehetőségeket a kitűzött célok elérése érdekében. Ugyanis mostanra a labdarúgás jelentősen túlnőtte a határait – köszönhetően az

³⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/G-14> (2008. 03. 28.)

³⁸ Cserébe elfogadták, hogy a klubok mint munkáltatók pénzügyi kompenzációt kapjanak a játékosaik világ- vagy kontinensbajnoki szerepléseik nyomán.

egyes „reformoknak” és a globalizációnak – és sokszor a megalakulása-kor hozzá fűzött eszméket is. Gondolhatunk itt arra, hogy már-már egy-fajta legitimációs erővel bír, amit például a politikusok igyekeznek is ki-használni.

Franciaország 1998-as világbajnoki győzelmét felhasználva Jacques Chirac az ország egységét és harmóniáját hangsúlyozta, központba állítván Zidane-t, a döntő hőjét, egy algériai emigráns fiát. De nézhetjük ugyanezen összecsapás másik tagjának, Brazíliának a helyzetét is. A 2002-es brazil–német döntő alatt Jokohamában voltak, akik kétségbeesetten szurkoltak azért, nehogy Brazília legyen a világbajnok. Nem azért, mert szerették a németeket vagy utálták a brazilokat, hanem mert egy újabb brazil győzelem a szőnyeg alá söpörte volna újra az összes gondot, ami az országban volt található. A politikusok így előtérbe helyezhetik az ün-neplést, a csapatot, elterelhetik a figyelmet az országban uralkodó gaz-dasági zűrzavarról, illetve annak megoldási szükségességéről. Erről a brazilok is így vélekedtek. Alex Belios egy cikkében megemlítette, hogy Tostão, az 1970-es csapat egyik „hőse” azt mondta, hogy a vébén való jó játék késlelteti az életbevágó reformokat Brazíliában. Sócrates szerint – aki szintén volt a válogatott csapatkapitánya – az országnak nem kell más, csak egy nagy megaláztatás.³⁹ Hogyan alakulhatott át ennyire ez a cso-dálatos játék?

Hiszen a definíció szerint az lenne a globalizáció feladata, hogy csök-kentse a különbségeket. Ez azonban a fociban nem teljesen van így. Rész-ben helytálló a meghatározás a tekintetben, hogy mint láttuk, a nemze-tek játéktípusa egyre inkább közeledik egymáshoz. Ennél azonban kicsit nyersebb a valóság: először úgy tűnik, hogy a folyamat átmenetileg növe-li az életszínvonalat, utána azonban a visszájára fordul. Egy ideig gazda-gítja a világot, de az egyes országokat szegénységben hagyja. Még egy pil-lanatra sem lehet azt gondolni, hogy Szenegál felemelkedése a vb-n elő-revetíti a foci színvonalának növekedését az országban. Pedig a meglepő szenegáli győzelem után a Dakar utcáin futkározó gyerekek arról álmo-doztak, hogy a hőseik nyomdokaiba lépnek egyszer, és majd a híres fran-cia csapatokban fognak játszani. A hősök azonban visszarepültek Euró-pába, a dakari gyerekeknek pedig nem maradt más, mint hogy tovább

³⁹ <http://www.hinduonnet.com/fline/fl1914/19140100.htm> (2008. 01. 27.)

kergessék az álmukat. Az afrikai és ázsiai (például Dél-Korea menetelése a 2002-es világbajnokságon), pillanatnyi sikerek számos embert boldoggá tehetnek odahaza, de miután „kipukkad a lufi”, nem marad más, csak a nyers valóság.⁴⁰

Globális tervek

A legújabban megcélzott piac Ázsia, az ugyanis még „szűz terep”. (Amerikában már semmi sem veszélyezteti a kosárlabda–hoki–baseball–amerikai foci négyes helyét, mint ahogy Európában sem a fociét.) Ezt támasztja alá egy névtelen nyilatkozó is a Real Madrid vezetőségéből: „Azért nem szerződöttük le Ronaldinhót, mert csúnya, és rontott volna a márkánkon, de Beckhamnek hála egész Ázsia imád minket.”⁴¹

És igaz is, a fanatikus rajongás különleges méreteket ölt ezekben az országokban. Itt az emberek hamarabb megismernék Beckhamet, mint a saját miniszterelnököket. Éttermek tízezrei élnek csak abból, hogy a vendégek kivetítőn nézik a meccseket. Az emberek hajnalban kelnek, hogy láthassák kedvenc klubjuk találkozóit, és még a legeldugottabb helyeken is megy a Bolton–Chelsea meccs. Van olyan étterem, ahová jegyet is kell venni, ráadásul a fogyasztás mindig kötelező. És amikor az egyik mérkőzés véget ér, mindenkit kiküldenek, mert a következőre már új foglalási rend van érvényben.⁴² Ilyen örület mellett nem véletlen, hogy a csapatok mezei és egyéb merchandise-termékei itt sokkal jobban fognak, mint Európában, és akkor még nem is számoltunk az irdatlan mennyiségű hamisítással.

A marketinggépezet pedig szünet nélkül működik. Már megszokott dolog, hogy a csapatok a holt időnyben Ázsiában játszanak hírverő mérkőzéseket. Ezek azonban nem a csapatok felkészülését szolgálják, hanem csupán a klubok világméretű kereskedelmi politikájának a részei. (Ilyen volt az is, mikor 2000-ben a Manchester United nem vett részt az FA-Kupában, helyette inkább egy olyan versenyre ment el Dél-Amerikába, amelyet a világon szinte senki nem nézett, viszont jelentősen növelte a tér-

⁴⁰ Uo. (2008. 02. 01.)

⁴¹ <http://football.guardian.co.uk/comment/story/0,9753,1386101,00.html?gusrc=rss> (2008. 01. 29.)

⁴² <http://nol.hu/cikk/447041/> (2007. 12. 28.)

ségben a csapat ismertségét.) Ugyanilyen fontos ebből a szempontból az „elektronikus világ” is. A helyi nyelvű website-ok segítségével a csapatok ugyanis az ottani viszonyoknak megfelelően alakíthatják a marketingkampányukat, és egyre több pénzt szedhetnek be a helyi hirdetőktől még a kisebb reklámfelületekért is. Roman Abramovics – a nagyobb nyereség reményében –, egy mandarinhonlapot indított Kína vezető portáljával a Sinával közösen, és egy újabbat szeretne nyitni Dél-Koreában is. Nem csoda tehát, hogy az angol nyelvű változat után miért csak keleti nyelveken jelennek meg az egyes csapatok honlapjai.

„Nem Angliába, hanem Ázsiába vásárolom be magam” – mondta Martin Sullivan, az amerikai biztosító cég, az AIG igazgatója, mikor 14 millió fontos szponzori szerződést kötött a Manchester Uniteddel. (Ez duplája volt a csapat előző, Vodafone-nal kötött szerződésének.) De miért egy angol csapatba fektetett bele? Mert a Premiership csapatai Ázsiában sok tekintetben előnyben vannak, hiszen az angol meccseket ott nézhető időpontokban adják. (Ellenben a spanyol mérkőzésekkel.) További előnyük, hogy az ottani emberek az angol focit tartják a legjobbnak a világon. Dittha Jumpakaeg, a thaiföldi Liverpool Szurkoló Klub elnöke azt nyilatkozta, hogy a thaiok szeretik a gyors iramú focit, és bár a Bundesliga mérkőzéseit közvetítik itt, de ott lassúbb a tempó, és a játékosok öregebbnek tűnnek.⁴³

A Premier League minden eszközzel igyekszik kihasználni ezt a globális érdeklődést. A legújabb ötlete a Game 39 (a 39. meccs). A „Game 39” vagy nemzetközi forduló, a Premier League keretein belül olyan extramérkőzésekre adna lehetőséget, amiket Anglián kívül, semleges találkozóhelyeken játszanának a csapatok. Ezt a tervet a 20 Premier League-csapat 2008. február 7-i találkozásán terjesztették elő, és a 2010/11-es szezont irányozták elő a lehetséges kezdő időpontként. Nos, mi a tervet lényege?

Anglia legmagasabb osztályában összesen 38 meccset játszanak egy szezonban, minden csapat egyszer hazai, egyszer idegen pályán találkozik a másik tizenkilencel. A Game 39 egy fordulót takar, amikor is 10 meccset játszanának le egyetlen januári hétvége alatt. Öt városban két meccset rendeznének, egyet szombaton és egyet vasárnap. A városok li-

⁴³ <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1614965-2,00.html> (2008. 03. 24.)

citálhatnak a meccsek rendezésének jogára, de hogy melyik csapat hol játsszon, az nyitott kérdés marad. A mérkőzések meghatározott időben kezdődnének, eltérő időzónájú helyeken, így elméletileg lehetséges lesz, hogy a nézők mind a tíz találkozót élőben követhessék figyelemmel.

A nemzetközi forduló előtti héten nem lennének mérkőzések, így a játékosok számára az utazás és az akklimatizáció sem okozna nehézséget. A lehetséges találkozóhelyek között szerepel Ausztrália, Kelet-Ázsia, Délkelet-Ázsia, Észak-Amerika, a Perzsa-öböl arab államai. Mindegyik egy-egy gazdag régió, ahol az angol foci viszonylag nagyobb érdeklődést vált ki, mint a helyi liga mérkőzései. A nemzetközi forduló utáni héten azután az azonos külföldi zónában szerepelt csapatok néznének szembe egymással ismét, csakhogy már odahaza. Így próbálják megakadályozni, hogy hátrányt szenvedjenek azok a csapatok, amelyek távolabb játszottak mérkőzést. És hogy lesz-e folytatás ezek után? A Premier League vezetője, Richard Scudamore azt nyilatkozta: „Kétlem, hogy lenne negyvenedik meccs. A 39. meccs értéke az egyedüliségében áll, egy ünnepi hétvégében, és ezt nem lenne érdemes elrontani.”⁴⁴ Az angol liga ezzel évente 40–80 millió font többletnyereségre tenne szert. A javaslatot azonban a FIFA és más nemzetközi szervezetek is ellenzik. Ez lenne a foci jövője?

Láthattuk, hogy az egység és egyenlőség jegyében kovácsolódott szabályoknak köszönhetően a foci a kezdetekben egy alapvető emberi szükségletet töltött be. Az emberek úgy érezték, hogy a pályán, a lelátón vagy azon kívül is, összetartoznak. A klubok nem a profitorientált szemléletet részesítették előnyben, céljuk pusztán a szórakoztatás volt. Ez azonban az előretörő üzleti kor nyomásának következtében és a tőke szabad áramlása során megváltozott. A foci árucikké vált, amit meg lehet venni, és el lehet adni. Átalakultak a klubok szerkezeti keretei is, új bevételi forrásokat aknáztak ki, egyre nagyobb hangsúlyt fektetve a médiára, a reklámra és mind kevesebbet az igazi focira. Ezt a folyamatot erősítették a világot egységesítő (valójában darabokra szaggató) globalizációs hullámok, aminek köszönhetően egyre több ember fordult ugyan a futball felé, de közben a csapatok, a nemzetek stílusa közötti különbségek is eltűntek, feloldódtak. A nemzeti foci, a klubhűség már csak mu-

⁴⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Game_39 (2008. 04. 10.)

tatóban maradt meg! Hiszen a klubok szurkolóinak nagy része már nemcsak a helyiekből, hanem a világ minden tájáról szerveződik. Az ő céljuk pedig az, hogy megtalálják azokat a kapcsokat, amelyek segítségével ismét elérhetik az összetartozás hőn vágyott érzését. Az más dolog, hogy ezek a kapcsok már nem a hagyományos értékek mentén keresendők, sokkal inkább a modern, lélektelen dolgok közelében. Példának itt van a kínaiak futballőrülete. Mert ugyan miért jó az nekik, ha például Manchester-szurkolók? Nem profitálnak belőle, ha megvesznek egy mezt vagy egy ajándéktárgyat. Viszont ekkor nemcsak egy tárgyat vásárolnak, hanem egy eszmét, egy imázst, amit a klub sok-sok játékosa dolgozott ki a sikereivel. Ezáltal ők is részesednek a klub sikereiben, közéjük tartozónak érzik magukat, ergo nem lesznek már egyedül. Ez a szurkolók végső célja, és ezt ki is használják a klubok lelketlen marketinggépezetei.

Joan Laporta – a Barcelona elnöke – így fogalmazott: „A foci nem üzlet, ez a mi sportunk, a mi érzelmeink és a mi érzéseink kifejeződése az életről.”⁴⁵ A mondat második felével egyetértek.

Mellékletek

Az átlagkereset a Premiershipben életkori megoszlás szerint⁴⁶:

Életkor	Átlagkereset (ezer font)
17–18	24
19–20	95
21–22	390
23–24	582
25–26	653
27–28	900
29–30	806
31–32	586
33+	660

A Premiershipben egy játékos átlagosan közel 676 000 fontot keres évente.

⁴⁵ <http://www.football-research.org/ftrda/footballinthedigitalage.htm> 12. fejezet (2008. 02. 20.)

⁴⁶ <http://www.independent.co.uk/sport/football/news-and-comment/163676000-the-average-salary-of-a-premiership-footballer-in-2006-473659.html> (2008. 04. 10.)

Átlagkereset az angol osztályokban a betöltött posztok szerint:⁴⁷
(ezer font)

	Premiership	Championship	League 1	League 2
Kapus	533	179	53	46
Védő	653	167	61	44
Középpályás	754	185	79	46
Csatár	806	292	75	67
Átlagban	676	195	67	49

A Premier League csapatai:⁴⁸

Csapatok	2006–07-es helyezés	A legelső szereplés az angol ligában	Utolsó győzelem a bajnokságban
Arsenal A, B	4	1904–1905	2003–2004
Aston Villa A, B	11	1888–1889	1980–1981
Birmingham City	19	1893–1894	–
Blackburn Rovers A	10	1888–1889	1994–1995
Bolton Wanderers	7	1888–1889	–
Chelsea A, B	2	1907–1908	2005–2006
Derby County	20	1888–1889	1974–1975
Everton A, B	6	1888–1889	1986–1987
Fulham	16	1949–1950	–
Liverpool A, B	3	1894–1895	1989–1990
Manchester City A	14	1899–1900	1967–1968
Manchester United A, B	1	1892–1893	2006–2007
Middlesbrough A	12	1902–1903	–
Newcastle United	13	1898–1899	1926–1927
Portsmouth	9	1927–1928	1949–1950
Reading	8	2006–2007	–
Sunderland	18	1890–1891	1935–1936
Tottenham			
Hotspur A, B	5	1909–1910	1960–1961
West Ham United	15	1923–1924	–
Wigan Athletic	17	2005–2006	–

A = a Premier League alapító csapata

B = minden Premier League-szezonban játszó csapat

⁴⁷ Uo. (2008. 04. 10.)

⁴⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Premier_League (2008. 04. 10.)

A top csapatok éves bevétele 2007-ben:⁴⁹

2007-es pozíció	2006-os pozíció	Csapatok	Bevétel (millió font)
1	1	Real Madrid	236,2
2	4	Manchester United	212,1
3	2	Barcelona	195,3
4	6	Chelsea	190,5
5	9	Arsenal	177,6
6	5	AC Milan	153
7	8	Bayern München	150,3
8	10	Liverpool	133,9
9	7	Internazionale	131,3
10	12	AS Roma	106,1
11	15	Tottenham	103,1
12	3	Juventus	97,7
13	11	Lyons	94,6
14	13	Newcastle	87,1
15	16	Hamburg SV	81
16	14	Schalke 04	76,9
17	–	Celtic	75,2
18	–	Valencia	72,4
19	–	Marseilles	66,6
20	–	Werder Bremen	65,5

A Premier League nagyobb csapatai bevételeinek megoszlása
(millió font):⁵⁰

Csapatok	Mérkőzések napja, jegybevétel	TV-s közvetítés bevételek	Kereskedelmi
Manchester United (212,1)	92,5	61,5	58,1
Chelsea (190,5)	74,5	59,6	56,4
Arsenal (177,6)	90,6	44,3	42,7
Liverpool (133,9)	38,4	52,2	43,3
Tottenham (103,1)	30,9	33,7	38,5
Newcastle (87,1)	33,6	25,9	27,6

⁴⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/2405373.stm> (2008. 04. 06.)⁵⁰ http://extras.timesonline.co.uk/pdfs/football_cashingin.pdf (2008. 04. 04.)

Szabados Gábor

A LABDARÚGÓKLUBOK STRATÉGIÁI

Kívülről szemlélve úgy tűnik, hogy a világ labdarúgására egyre inkább a globalizálódás, az uniformizálódás jellemző: ugyanazokat a technikákat, megoldásokat látjuk viszont Madridban, Manchesterben, Milánóban, Marseille-ben vagy akár Miskolcon is. Az eszközök kétségkívül egybeesnek, ugyanakkor a célok és a struktúrák néha meglepő változatosságot mutatnak. Minden futballklub a saját elképzeléseit, a saját stratégiáját követi szigorú következetességgel: ez a tudatosság jelzi leginkább, hogy professzionális gazdasági vállalkozásokról beszélünk. Az amatőr alapokon szerveződő egyesületek kora lejárt – nemcsak a pályákról, hanem a klubházakból is eltűntek a lelkes műkedvelők, s a futballcégek immár gazdasági szempontból is ugyanolyan tudatosan választanak és követnek egy stratégiát, mint ahogyan a csapat teszi azt a pályán. Ezek a stratégiák azonban különbözhetnek egymástól, nem is kicsit – néha még az a kérdés is felmerül, hogy ténylegesen racionális gazdasági működésnek nevezhetjük-e a klubok viselkedését. Nos, a legmeglepőbb szituációkban is találunk majd racionalitást.

Mielőtt belevágunk, fontos megjegyeznünk, hogy a futballklubok szem előtt jellegzetes módon két cél lebeg egyszerre: a gazdasági siker, vagyis a *nyereségesség*, illetve a sportbéli siker, vagyis az *eredményesség*. Némi egyszerűsítéssel azt is mondhatjuk, hogy egy labdarúgó-vállalat (nevezhetjük így bátran) irányítása egyfajta örökös egyensúlyozás e két cél között, illetve örökös törekvés ezek összhangba hozására. A klubigazgatók akár folyamatosan dúdolhatnak a KFT együttes klasszikusát: „Az a baj, hogy a nők vagy csúnyák / Vagy szépek és buták; / De ha szépek és okosak is egyben, / Nem állnak szóba velem...”

Hogyan lehet egy futballklub egyszerre szép és okos, vagyis egyszerre sikeres gazdaságilag és sportszakmailag is? Van rá megoldás, de lényeges

észrevennünk azt is, hogy ez azért nem feltétlenül szándéka mindenkinek. Sőt e két alapvető cél nincs is feltétlenül közvetlen függőségben egymással, ugyanakkor az alábbi stratégiatípusok megkülönböztetésénél kulcskérdés az, hogy a két cél között milyen a viszony: alá-, fölé- vagy mellérendeltek-e.

Érdekes és elgondolkodtató kérdés, hogy *akar-e* egy futballcég profitot elérni a közvetlen működéséből (látni fogjuk: nem feltétlenül), az viszont könnyebben megválaszolható, hogy *tud-e*. Röviden: nem. Hosszabban: alkalmanként igen, de tartósan, rendszeresen (azaz minden gazdasági évben) nem. Bármilyen statisztikai kimutatást nézünk a futballklubok (játszanak bármelyik bajnokságban, akár az angolban, akár a magyarban) pénzügyi adatairól¹, azt fogjuk találni, hogy ezek a vállalatok hol nyereségesek, hol veszteségesek, attól függően, hogyan sikerült az adott év sportszakmai és gazdasági szempontból. Esetleg szolid profitot tudnak termelni évről évre – bár ez is ritka –, de hamis az a kép, hogy a nyugati csapatok gigászi nyereséget hoznak minden évben. (Kivéve a gyevi bírót: ki fog derülni, hogy melyik csapat az egyetlen kivétel.) A bevételekről olvasva persze röpködnek az óriási számok, de a hatalmas bevételek hatalmas kiadásokkal párosulnak – a csúcsfutball bizony sokba kerül.

Természetesen sok klub próbálkozik, hogy működését közvetlenül is nyereségessé tegye; inkább kevesebb, mint több sikerrel. Ha nem is tudatosan, hanem tudat alatt, de ők is élvezik azonban azokat az „előnyöket”, amelyek révén egy futballklub nem a futballban, hanem „máshol” tud gazdaságilag is eredményes lenni. A fenti tények ugyanis még égetőbbé tették azt a kérdést, hogy hogyan tudnak fennmaradni és hosszú távon működni a labdarúgóklubok, ha a közvetlen profittermelés útja nem járható. Az alábbi stratégiafelosztásban mindezekre számos példát fogunk találni.

Stratégiatípusok a labdarúgásban

1. Sikerkör-stratégia

Ebben az esetben a klub tervei, elvárásai alapján a sportbeli eredményesség hozza magával a gazdasági sikert: a futballcsapat pályán nyújt

¹ Például: Deloitte Football Money League (1998–2008). Sports Business Group at Deloitte.

tott teljesítménye eredményezi majd a bevételeket és így a gazdasági hasznot. A klub anyagi helyzetének javulása pedig a sportbeli teljesítmény további magas színvonalának biztosítója lehet, azaz egy spirális folyamat indul el.

A két cél itt tehát ugyanolyan fontos a klub számára. A sporteredményekre ugyanakkora figyelmet kíván szentelni, mint a nyereségessegre, hiszen az eredményeken alapszik a stratégia sikere. A vállalat szándéka szerint a csapatnak nyernie kell a mérkőzéseket (bajnokságot, kupát...), ami egyrészt közvetlen versenybevételeket hoz (például a Bajnokok Ligájában), másrészt közvetett módon, a klub és a csapat imázsa révén növeli a futballcég egyéb bevételeit: több jegyet adnak el a meccsre, több ajándéktárgyat a *merchandising* boltokban, több és magasabb értékű szponzori szerződést tudnak kötni és a többi. Ez azt jelenti tehát, hogy a futballcég stratégiájában a csapat játékerejét, játéktudását tekinti alapvető képességének (*core competence*), erre építi működését.

Példaképpen lássuk, hogy az angol Liverpool FC hogyan foglalja össze stratégiáját:²

„Folytattuk a játékosállomány megerősítésének stratégiáját; ez lesz a futballüzlet-fejlesztési modellünk hajtómotorja. És ahogy a futballsikerek gazdasági sikereket eredményeznek, úgy nyílik lehetőség arra, hogy újabb befektetésekkel tovább építsük a játékosállományt, ami teljessé teszi a »sikerkört«.”

A Liverpool az első befektetési hullám után 2001-ben öt kupasorozatot is megnyert: Angliában az FA-kupát és a Ligakupát, a nemzetközi porondon az UEFA-kupát, valamint az egy-egy mérkőzésből álló angol Szuperkupát (Charity Shield) és az európai Szuperkupát. A klub éves árbevétele így az előző évi duplájára, 82,2 millió fontra nőtt³, teljessé vált tehát a „sikerkör” (*virtuous circle*). Így leírva mindez nagyon egyszerű, s valóban nyilvánvalónak tűnik az összefüggés a sportbeli eredményesség és a gazdasági teljesítmény között – azt gondolhatnánk, hogy a futballcégek evidens módon törekszenek ennek kihasználására. Az egyszerűnek tűnő megközelítéshez azonban mindenképpen tartozik néhány hozzáfűznivaló.

² The Liverpool Football Club and Athletic Grounds plc (2001): Annual Report & Accounts.

³ The Liverpool plc (2001).

A sikerkör kiindulópontja egy előzetes befektetés a sportszakmai munkába, elsősorban a játékosállomány fejlesztését értve ez alatt. Ehhez szükség van olyan felhasználható tőkére, amely a befektetése után nem fog veszettül hiányozni. A magyar futballcégek itt követik el a leggyakoribb hibát, a túlzott kezdeti befektetés a vállalat folyamatos működtetését veszélyezteti (például nem tudják fizetni a szerződötetett játékosok bérét).

A sporteredmények és a bevételek alakulása között ráadásul nem mutatható ki egyértelmű összefüggés. Ennek okát Szymanski írja le nagyon meggyőzően. Az ugyanis egyszerűen megfigyelhető, hogy az eredményesség és a játékosok bérei között szoros összefüggés áll fenn, vagyis ebben az irányban működik a „nagy pénz, nagy foci” elve. A labdarúgók jövedelme magasan a legnagyobb tételt jelenti a kiadási szerkezetben, ezért egy klub csak úgy tud kiemelkedő bevételt elérni a sportteljesítmény által, ha kiemelkedő összeget fektet játékosai bérezésére. Ezzel azonban „elúszik” a megszerzett bevétel.⁴

A Liverpool 2001 utáni sorsa sem csupa diadalmenet. 2004-ben belátták, hogy újabb komoly befektetéseket kell eszközölni a játékosállományba, s ekkor kénytelenek voltak jelezni a részvényeseknek, hogy a befektetés miatt a klub pénzügyi mutatói nem lesznek olyan kedvezőek, mint korábban, így a veszteségre fel kell készülni rövid távon.⁵ Újabb hullámhegy jött 2005-ben: az erősítés után megnyerték a Bajnokok Ligáját (felejtethetetlen az isztambuli finálé, amikor 0:3 után felállva büntetőkkal verték a Milant), ezután persze ismét nyereségesek voltak. A következő évben viszont szinte ugyanannyi bevétellel már veszteségesek lettek: egyszerűen ennyivel megnőtt a dicsőséges csapat bérezésére fordított összeg, a fent leírt Szymanski-csapdának megfelelően.⁶

A sportban ráadásul nem lehet mindenki egyszerre győztes, így a sporteredményekre építő stratégia ugyanazon a piacon egyidejűleg csu-

⁴ SZYMANSKI, Stefan: Why Is Manchester United So Successful? In *Business Strategy Review*, 1998. téli szám (SZYMANSKI, 1998).

⁵ The Liverpool Football Club and Athletic Grounds plc (2004): Annual Report & Accounts.

⁶ The Liverpool Football Club and Athletic Grounds plc (2006): Annual Report & Accounts.

pán egy (esetleg néhány) klubnál vihető sikerre. *The winner takes it all*, a győztes mindent visz – ahhoz, hogy a sikerkör-stratégia pénzügyi sikert hozzon, nem elég jónak lenni, a legjobbá kell válni. A sportban azonban minden megtörténhet, a jobb néha vereséget szenved a gyengébbtől („a labda gömbölyű...”), e bizonytalanság pedig komoly kockázatnak teszi ki ezt a stratégiát.

2. Transzferstratégia

Máris egy ingyenség: a transzferstratégiát követő klubok számára szintén egyformán fontos az eredményesség és a gazdasági siker, de bevételeit elsősorban a játékoseladásokra építi.

E típus a leginkább futballspecifikus, semmilyen más iparágban nem képzelhető el, hogy egy vállalat a dolgozóinak kiáramlására alapozza bevételeit – azon egyszerű oknál fogva, hogy rendszerint nem származik belőle bevétele. A labdarúgásban azonban a transzfer, vagyis a labdarúgó munkahely-változtatása két tényező egyidejű áramlását jelenti a klubok között: egyrészt a játékosnak mint munkaerőnek, másrészt a játékos játékjogának mint határozott időre szóló vagyoni értékű jognak a mozgását. Ez utóbbi jog ellentételezése a transzferdíj⁷. (Így természetesen nem „rabszolga-kereskedelemről”, emberek eladásáról, hanem jogok értékesítéséről van szó.)

A labdarúgásban a transzferdíjak hihetetlen magas összegeket értek el a kilencvenes években (ez ellen a néhai II. János Pál pápa is felemelte szavát), míg a saját munkaerő megfelelő szintű képzésének, vagyis az utánpótlás-nevelésnek a költsége nem emelkedett ezzel egyenértékűen. Ez vezetett több klubot is arra, hogy játékosállományát saját nevelésű játékosokkal töltsse fel, és ezzel egyrészt csökkentse kiadásait (nincsen szükség transzferekre), másrészt növelje bevételeit minőségi játékosok felnevelésével és eladásával. A sikerkör-stratégiához képest tehát nemcsak az aktuális játékosállomány aktuális minősége, hanem a játékosképzés, az utánpótlás-nevelés minősége jelenti a vállalat alapvető képességét.

⁷ A témáról bővebben lásd: REICH Balázs–SZABADOS Gábor: *Játékostranszferek Európában*. Háttér tanulmány az „Üzleti elemek a labdarúgásban” c. kutatási projekthez. Vállalatgazdasági Tudományos és Oktatási Alapítvány. 2000 (REICH–SZABADOS, 2000).

A svájci Grasshoppers a következőket írja a 2000-ben meghirdetett s azóta a társaság stratégiájának alapját képező ún. GC-modellről⁸:

„A GC-modell alapelve az, hogy nagyjából 2002-től kezdődően nem vásárolunk több játékost, ehelyett inkább saját fiatal játékosokat építünk be a felnőttcsapatba. [...] A GC-modell tervei szerint a minden igyekezetünk ellenére fennmaradó üzemi-üzleti veszteséget a transferbevételek, illetve transferkiadások megszüntetése révén fedezni tudja.”

Tegyük hozzá: a transferbevételeken kívül fontos a klubimázsra és így közvetetten a többi tevékenység bevételeire gyakorolt hatás is. A vállalatról kialakított közképet egyértelműen javítja, ha törődik a fiatalokkal – ez egyfajta társadalmi felelősség, amelyet a futballközönség elvár a kluboktól. A saját nevelésű játékosok jobban sztárolhatók, egyéni imázsuk magasabb a vásárolt játékosoknál.

A zürichi klub mellett főleg az európai labdarúgás periferiáin elhelyezkedő bajnokságokban figyelhetők meg a fenti vonások, így Skandinávia és a volt szocialista országok klubjai esetében.⁹ Ezeket az országokat a labdarúgásban a munkaerőpiac szállítóinak, az európai topfutball „éléskamrájának” is nevezhetjük.

3. Kereskedelmi stratégia

Utaltunk már arra, hogy a két cél, vagyis a sportsikerek és a gazdasági sikerek elérése között olykor határozottan választ a klub. Ilyen a kereskedelmi stratégia is: itt a vezetés egyértelműen kimondja, hogy a gazdasági egyensúly mindennél fontosabb, és ha ehhez az kell, hogy a csapat gyengébben szerepeljen, akkor ez is vállalható. Ez azt jelenti, hogy a klub a bevételeit tehát nem a sportteljesítményén keresztül, hanem más módon kívánja növelni. Ehhez elengedhetetlen a klub imázsa, amelyet nagyobb részben nem a csapat eredményeivel, hanem marketingmunkával, magas színvonalú szolgáltatásokkal teremtenek meg. A sportteljesítmény csupán az alapot nyújtja az imázshoz, amelyet aztán a gazdasági teljesítménnyel dolgoznak ki és használnak fel.

A kereskedelmi stratégia alkalmazása azon a felismerésen nyugszik, hogy a „sikerkör” beindításához, azaz első lépésben a kiemelkedő sport-

⁸ Grasshopper Fussball AG (2000): Geschäftsbericht.

⁹ REICH-SZABADOS, 2000.

teljesítmény eléréséhez szükséges tőkemennyiség, illetve a befektetés megtérülésének várható értéke nem áll arányban egymással (az alacsony valószínűség miatt).

Az angol Aston Villa tipikus példája a kereskedelmi stratégiát megvalósító kluboknak. Egy éves jelentésükben a következőt olvashatjuk:¹⁰

„A »befektetés« éveinek vesztesége rövid távon tompítható, de nem fogadható el hosszú távon. Mindannyiunknak meg kell értenünk, hogy több klub pályázik a díjakra, mint amennyi hely van egy-egy évben, és az igazgatótanácsnak ennek megfelelően kell mérlegelni a kockázatot és a díjakat.”

Nem lehet tehát egyszerre mindenki győztes, de a pénzügyi egyensúlyt mindenkinek fent kell tartania. Kiépült futballpiac, fanatikus szurkolótáborok és komoly fizetőképes kereslet kell ahhoz, hogy a klub tevékenységének stabil fogyasztótábora legyen, s kiemelkedő sporteredmények nélkül is biztosítsa fennmaradását. E feltételek leginkább Angliában adóttak,¹¹ nem csoda, hogy a kereskedelmi stratégiát folytató klubok döntő többsége angol. Számtalan kisebb szigetországbeli futballcéget lehet felsorolni: a Deloitte & Touche által összeállított, a világ legnagyobb árbevételű labdarúgóklubjait tartalmazó listáin például az elmúlt években rendszeresen felbukkant az első huszonötben (!) az Aston Villa és a Tottenham Hotspur mellett a Sunderland és a West Ham United is.¹² Utóbbi két csapat szinte folyamatosan a kiesés ellen küzd az angol első osztályban, míg a Villa sem produkált szinte semmilyen kiemelkedő eredményt az elmúlt időszakban.

4. Szinergiastratégia

Korábban már előre jeleztük, de azért még furcsán hathat: itt egy futballstratégia, ahol a futballcég *nem törekszik közvetlen nyereség elérésére*, a klubnak nem célja az, hogy önmaga nyereséges legyen. Ez természetesen nem jelenti a gazdasági racionalitás teljes hiányát, a profitmotívum itt is fellelhető. A tulajdonosok azonban nem közvetlenül a klub révén, hanem a klub működése által egyéb vállalkozások révén kívánnak pénz-

¹⁰ Aston Villa plc (2000): Annual Report and Accounts.

¹¹ SZABADOS, 1999.

¹² Deloitte Football Money League (1998–2008).

hez jutni. Ehhez természetesen az kell, hogy más vállalkozásokban is érdekeltek legyenek, általában tulajdonosként, de – látni fogjuk – más megoldás is elképzelhető.

E stratégia esetében a futballcég egy vállalatbirodalom része, de legalábbis szoros kapcsolatban áll egyéb vállalatokkal. A klub célja az, hogy imázsával hozzájáruljon az anyavállalat imázsának növekedéséhez és így annak bevételeihez. A cég ebben az esetben marketingeszköznek tekinthető: az anyavállalat számára a klub egy médium ugyanúgy, mint a televízió, a rádió vagy bármelyik sajtótermék.

Ezért nevezem ezt a stratégiát szinergiastratégiának: az anyavállalat és a klub együttműködéséből fakadó szinergia az, ami növelheti a teljes vállalatcsalád (anya és így leánya) bevételeit. Az ehhez szükséges alapvető képesség itt maga a szinergia, illetve az a lehetőség, hogy mind az anyavállalat, mind a futballcég ki tudja használni a szinergikus előnyöket. A pénzügyi gazdálkodásnak a futballvállalat életében a fenntartható működés biztosításában van szerepe.

Miért éri meg mindez? A hagyományos marketingcsatornák (televízió, óriásplakát stb.) telítődése folytán egy marketingeszközként működtetett futballklub hatékonysága gyakran nagyobb a megszokott médiumoknál, több okból is:

- Sokkal koncentráltabban tudja az anyavállalatot népszerűsíteni, mert más cégek nem vagy csak kis számban jelennek meg a klubnál (rivális cégek pedig egyáltalán nem).

- Olcsóbb is, mint az egyéb médiumok, hiszen az is elég, ha a klub nullszaldós, vagyis saját bevételeiből éppen fedezni tudja kiadásait – ekkor már az anyavállalat számára megérte a befektetés, mert ingyen jut hozzá a klub által kifejtett komoly marketingtevékenységhez. (De még ha veszteséges is a klub, ez a veszteség akkor is lehet kevesebb, mint más médiumok felhasználásának költsége.)

- A futballklubok híralanyként jelennek meg a különböző médiumokban, azaz külön költséggráfordítás nélkül. Ezáltal a klubhoz imázsában kapcsolódó anyavállalat egyfajta „trójai falóként”, a klub mezébe bújtatva szintén újabb költséggráfordítás nélkül jelenhet meg az adott médiumban.

E stratégiátípuson belül több alcsoportot is elkülöníthetünk, attól függően, hogy ki vagy mi az anyavállalat. Az „anyavállalat” lehet:

- médiavállalat,
- egyéb vállalat,
- földrajzi helység (egy város vagy egy egész régió),
- egyetlen ember.

A *médiavállalatok* felismerték, hogy a futballklub egy önálló médium, és mivel e birodalmak rendszerint többféle médiummal (televíziók, újságok stb.) rendelkeznek, értelemszerűen szeretnék ezzel a médiafajttával is szélesíteni palettájukat. Így még nagyobb ereje lehet a szinergiának, hiszen a médiavállalat egyéb médiumai hatványozott megjelenési lehetőséget biztosíthatnak a klubnak.

Ilyen klub például az olasz AC Milan, amely a korábbi olasz miniszterelnök, Silvio Berlusconi irányítása alatt áll. Berlusconi a Fininvest nevű vállalatbirodalom tulajdonosaként lett a Milan elnöke 1986-ban, médiaportfóliójába elsősorban olasz televíziós adók és újságok tartoztak. Berlusconi felfogása szerint a Milan küldetése az volt, hogy a győzelem eszméjét (*un'idea vicente*) hordja körbe a világon,¹³ ami természetesen az anyavállalat hírnevének erősítéséhez járul hozzá. Bizton állíthatjuk, hogy az AC Milan a Fininvest érdekein túl Berlusconi személyes érdekeit is szolgálta: a klub nélkül aligha lehetett volna miniszterelnök – ráadásul immár harmadszor is. Politikusi karrierje során ki is bővült a „család”, hiszen már nemcsak a Fininvest és a Milan, hanem mellettük Berlusconi pártja, a Forza Italia¹⁴ és talán egész Olaszország reputációjának szinergikus növelése volt a cél.¹⁵

Hasonló célokkal kívánta megvásárolni az angol Manchester United 1999-ben Rupert Murdoch médiabirodalma, a News Corporation (amely az Egyesült Államokban is több különböző sportklub tulajdonosa¹⁶), ám a brit Ipari és Kereskedelmi Minisztérium megtiltotta a felvásárlást.¹⁷ Az angol első osztályú klubok többségének így is résztulajdo-

¹³ CORRIAS, Pino–GRAMELLINI, Massimo–MALTESE, Curzio: 1994: *Colpo Grosso*. Baldini&Castoldi. 1994 (CORRIAS–GRAMELLINI–MALTESE, 1994).

¹⁴ Illetve később a pártszövetségei, a Szabadság Háza (*Casa della Libertà*) és a Szabadság Népe (*Popolo della Libertà*).

¹⁵ CORRIAS–GRAMELLINI–MALTESE, 1994.

¹⁶ GERRARD, Bill: Team Sports as a Free-market Commodity. In *New Political Economy*, 1999. 4. szám.

¹⁷ SZABADOS, 1999.

nosa (vagy korábban az volt) az angol piacon érdekelt három nagy médiacég, a News Corporationhoz tartozó BSkyB, az ntl és a Granada egyike.¹⁸

A médián kívüli *egyéb vállalatok* számára is adott természetesen a lehetőség, hogy marketingeszközként, médiumként használják a futballklubokat. Ilyen futballcégnek mondható a holland PSV Eindhoven, amely a Philips elektronikai cég tulajdonában van (innen a neve: Philips Sport Vereniging), vagy a német Bayer Leverkusen, amely a Bayer gyógyszer-gyár leányvállalata. Kevésbé ismert példa két autógyár futballkapcsolata, a Peugeot és a francia Sochaux, illetve a Volvo és a svéd IFK Göteborg esetében.¹⁹ Külön szót érdemel az osztrák Red Bull Salzburg, amely egy komplett sportbirodalom részeként áll az energiatöltő forgalmazó cég birtokában: a szintén Salzburghban üzemelő, hasonló nevű jégkorongklub és az Egyesült Államok David Beckhannel dúsitott futballpiacán ügködő Red Bull New York mellett két Formula–1-es istállót is fenntart az osztrák Vörös Bika.²⁰

Igen érdekes fajtája a szinergiastratégiának az, amikor nem egy anyavállalat imázsát, hanem valamilyen *földrajzi helység* hírnevét hivatott szolgálni a klub. Ilyenkor a klub tulajdonosai általában a városhoz, régióhoz kötődő cégek, amelyeknek közös érdeke, hogy a klub ismertebbé, elismertebbé tegye a régiót, ami befektetőket, idegenforgalmi helység esetében turistákat hozhat a vidékre. Adott esetben így a helyi önkormányzat tulajdonosi szerepvállalása is elképzelhető, de külföldön ez nem jellemző. Tipikus képviselője ennek a stratégiának az angol Middlesbrough FC, amely Middlesbrough város és környéke, az ún. Teesside régió hírnevét öregbíti. Emiatt még az is előfordul, hogy a klub nem (csak) szakmai okokból igazol egy nevesebb játékost, hanem hírverés céljából, hiszen az ő szereplése reflektorfénybe állíthatja a klubot is²¹ – a közelmúltból a brazil Juninho vagy az olasz Ravanelli neve juthat így eszünkbe.

¹⁸ ROHONY Ákos: *Futball, üzlet, tőzsde. Klubrésztvények hozama és kockázata*. Szakdolgozat, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. 2000.

¹⁹ Hoehn, THOMAS-SZYMANSKI, Stefan: The Americanization of European Football. In *Economic Policy*, 1999. 28. szám.

²⁰ www.redbulls.com és www.redbullf1.com

²¹ MORROW, Stephen: *The New Business of Football. Accountability and Finance in Football*. MacMillan Press, 1999.

Végezetül szóljunk arról a lehetőségről, amikor nem egy vállalat, nem is egy földrajzi helység, hanem *egyetlen személy* áll a klub mögött. Ilyenkor a legnehezebb gazdasági racionalitást találni a tulajdonos szándékaiban, mert bár az ismertség, a presztízs növelése nyilván egy személyre is értelmezhető, csak hogy ez sokkal nehezebben tehető pénzzé, mint egy vállalat vagy egy régió esetében. Inkább a kapcsolati tőke, a bizonyos társadalmi körökbe való bejutás (lásd Silvio Berlusconi) motiválhatja az egyént, a jövedelemszerzés legfeljebb csak ezen keresztül. Kiváló példa e típusra az angol Chelsea, amelynek tulajdonosa, Roman Abramovics irdatlan vagyona ellenére is csak egy orosz olajmaffiózó maradt volna a londoni City szemében, az egyik legpatinásabb helyi klub tulajdonosaként azonban már megnyílnak előtte az ajtók. Egy másik példa a Fulham FC, amelynek tulajdonosa a Harrod's üzletláncot is magáénak tudó Mohamed al-Fayed – a klubot ő hozta fel alacsonyabb osztályokból az angol élvonalba.

5. *L'art pour l'art* stratégia

Az előző stratégiatípusok közös vonása, hogy a klub tulajdonosainak, vezetőinek volt valamilyen célja a klubbal, volt meghatározott koncepciója, amely működtette a klubot – úgy is fogalmazhatunk, hogy a klub volt a tulajdonosaiért. A most következő kluboknak azonban presztízsük, imázsuk, tradícióik olyan hatalmasak, hogy szinte saját személyiséggel, saját egzisztenciával rendelkeznek. Ebben az esetben a tulajdonosoknak nincsenek saját céljaik, mert ők is a klub „saját célját” követik, a klub hagyományainak követését, presztízsének fenntartását – szinte mindenáron. Azaz: a tulajdonosok vannak a klubért. Már ha vannak egyáltalán tényleges tulajdonosok.

Minderre tipikus példa a spanyol Real Madrid, amely egyértelműen sporteredményei fokozására törekszik, s eközben gyakran elvesznek a gazdasági racionalitás céljai: a világ legnagyobb adósságállománnyal rendelkező klubjáról van szó, lejárt tartozásai néhány éve elérték a 215 millió dollárt.²² Ezt azóta sikerült ugyan rendezni (a spanyol államnak hirtelen eszébe jutott, hogy milyen jó lenne megvásárolni a Real egyi-

²² *Nemzeti Sport* (2002. február 17.)

edzőközpontját, természetesen jóval a piaci ár felett...), de az alaphelyzet továbbra sem változott.

E közgazdasági abszurd magyarázata egyszerű: a Real Madrid nem gazdasági társaságként működik, hanem egyesületként. Nincsen „tulajdonosa”, csak tagjai (klubtagjai) vannak, és nem vonatkoznak rá a gazdasági társaságok előírásai, illetve a gazdasági társaságok teljes eszköztárával sem tud élni. Folyamatos veszteségeit hitelekbe és a fentihez hasonló ügyletekből fedezi – hiába, Madridban mindenki szereti a Realt. Vagy hogy más, ugyanígy egyesületi formában működő klubot is mondjuk: Katalóniában mindenki szereti a Barcelonát, Baszkföldön pedig a csak baszk játékosokat foglalkoztató Athletic Bilbaót... (Tegyük gyorsan hozzá: utóbbi két klubot akár a szinergiastratégia példájaként is felhozhattuk volna, hiszen a Barça a katalán, a Bilbao pedig a baszk nép önállóságát testesíti meg – egyesületi formában való működésük miatt célsebb azonban e csoportba sorolnunk őket.)

A stratégiatípus elnevezése (*l'art pour l'art*) arra utal, hogy klub „ön-nönmagáért” és nem tulajdonosai céljaiért működik. Amennyiben persze elfogadjuk a szurkolók teljes érzelmi azonosulását a klubbal, úgy megállapítható, hogy a klub a szurkolók céljait valósítja meg. Ez követi a tulajdonosi érdekeket is, hiszen az egyesület „tulajdonosai” a klubtagok, akik a csapat szurkolói, állandó éves összegű tagdíjuk befizetésén kívül gazdasági kapcsolatba nem kerülnek a klubbal. Számukra teljesen elfogadható, hogy a klub alapvető célja az egyedülálló sporteredmények elérése, s itt nemhogy közvetlenül, de szinte egyáltalán nem jelenik meg a profitmotívum, a pénzügyi gazdálkodásnak itt is csak a fenn tartható működés biztosításában van szerepe. Hangsúlyozni kell persze, hogy mindez csak akkor kivitelezhető, ha az egyesület ilyenfajta működése társadalmilag beágyazott, elfogadott.

+1. Egy külön kategória: a Manchester United

Elég csupán minimális figyelmet szentelni a labdarúgóvilág történe-seinek, hogy tudjuk: a futballcégek közül a legjobb gazdasági eredmé-nyekkel az angol Manchester United rendelkezik. Napjaink mintaklub-ja mégsem szerepel ebben a stratégiafelosztásban, gazdasági teljesítmé-nye ugyanis unikumnak számít: nemhogy felülmúlni, de igazából meg-közelíteni sem tudja a többi futballvállalat. A Manchesteren kívül nincsen

olyan futballklub, amelyik folyamatosan, minden évben jelentős profitot termelne.

Kiderült hát, ki a „gyevi bíró”, ismételjük meg ezért még egyszer: *az MU az egyetlen futballklub, amelyik képes folyamatosan, évről évre jelentős mennyiségű profitot termelni.* Ahogy azt a bevezetőben is írtuk és a Liverpoolnál is ecseteltük, a klubok általában a nyereséges és a veszteséges lét határán mozognak – a Unitedhez hasonló „pénzgyár” nincs még egy.

Sokan próbálták már megfejtetni a klub sikerét, s a különböző magyarázatokat összegezve elmondható, hogy a klub behozhatatlan versenyelőnye a hihetetlen népszerűsége, kiemelkedő imázsa. Ez az imázs a klub múltjában gyökerezik. Az 1958-ban bekövetkezett repülőgép-szerencsétlenség („müncheni katasztrófa”), melyben a klub legjobb játékosai közül nyolcan életüket veszítették, és sokan súlyosan megsérültek, valamint az ezt követő évtized kiemelkedő sportsikerei egyedülálló hírnevet hoztak a klubnak mind Angliában, mind az egész világon. A népszerűség pedig önmagát újratermelő érték, hiszen a futballpiacra újonnan belépő szurkolók legnagyobb számban a már népszerű klubokhoz kapcsolódnak.

Ezt az imázst a kilencvenes évektől, a labdarúgás gazdasági forradalmát követően lehetett a legjobban kiaknázni, és éppen erre az időszakra esnek a Manchester újabb sportsikerei, amik Alex Ferguson 1986-ban elkezdett szisztematikus munkájának köszönhetők. A Ryan Giggs, David Beckham, Paul Scholes, Gary és Phil Neville névével fémjelzett generáció a lehető legjobb időpontban ért a csúcsra: a labdarúgás új korszakának hajnalán, amikor tulajdonképpen eldőlt, hogy ki uralhatja a globális futballgazdaságot.²³

Mindez azt jelenti, hogy a Manchester sikere egyedi tényezők következménye, ezért gyakorlatilag nem másolható. A már említett Szymanski a következőket írja erről:²⁴ „...a Manchester United sikerét magyarázó tényezők többsége környezetfüggő, szerencse és balszerencse következménye, és kevésbé egy tudatos stratégiai terv eredménye.” Ezért nem illik bele a United a fenti stratégiatípusokba, hiszen ha bele is tudnánk illeszteni valamelyikbe, a stratégia semmiképpen nem magyaráz-

²³ SZABADOS, 1999.

²⁴ SZYMANSKI, 1998.

ná az elért teljesítményt. Ennek egyáltalán nem mond ellent az, hogy a Manchester működése valamennyi fent bemutatott típus jellemzőit magán hordozza.

Stratégiatípusok Magyarországon

Ahogy sok minden másban, úgy stratégiai tudatosságban sem hasonlíthatók egy az egyben össze a magyar klubok a legjobb külföldiekkel. Más a piac, más a kávéház: a magyar társadalom labdarúgás iránti fizetőképessége jelenleg rendkívül alacsony. Ez a futball iránt legnagyobb érdeklődést mutató társadalmi rétegek kedvezőtlen jövedelmi helyzetével, az utóbbi tizenöt-húsz év nemzetközi eredménytelenségével és gyatra színvonalával, valamint a labdarúgás ezekből fakadó negatív imázsával magyarázható. Mindezek következtében a szponzorok és a televíziós társaságok sem tolonganak, hogy helyrebillentsék a klubok költségvetését.

Mindezek révén a rövid távú operatív feladatmegoldás elvonja a hosszú távú stratégiai tervezés elől az időt és energiát, jóval kevésbé figyelhető meg tudatos, valóságnak mondható stratégiai gondolkodás. Ez nem azt jelenti, hogy a kluboknak nincsenek stratégiai céljaik – természetesen vannak, de a fent leírt stratégiáik inkább csak *vonások* formájában jelennek meg, nem komplex gondolkodási keretként. Észrevehetők azonban olyan motívumok, amelyek a magyar klubok stratégiai érettségének fejlődését mutatják, így várható, hogy néhány éven belül a helyzet változni fog.

A *sikerkör-stratégiának* különös jelentősége van, ugyanis a Magyarországhoz hasonló, kis (futball)piaccal bíró országok klubjai számára a nemzetközi kupákban való szereplés jelentheti az igazi bevételnövekedést, amit azonban jelenleg csak az élvonalban elért első-második, illetve a Magyar Kupában elért első hellyel vívhatnak ki. Az így megszerezhető versenybevételek, illetve a többi bevételt növelő, a nemzetközi kupamérkőzések iránt minden piaci szegmens (nézők, szponzorok, televíziók) részéről megnyilvánuló magas kereslet bizonyosan jelentős jövedelmet eredményez egy magyar klub számára. Ezt több klub is célba veszi, de – tekintettel a helyek korlátos számára – csak kevesen érik el. Ez pedig különösen veszélyes, mivel a magyar piacon nem érhető el elégséges bevétel ahhoz, hogy a sportsikereket gazdasági téren is learathassa a klub.

Ugyanakkor láttunk elég példát arra is, hogy elég egy kedvezőtlen nemzetközi sorsolás, egy-két kaukázusi vagy balkáni kalandtúra ahhoz, hogy a Bajnokok Ligája- vagy UEFA-kupa-szereplés rózsaszín álmából gazdasági rémálom legyen.

A közelmúltból a háromszoros bajnokká avanzsált Debrecen, a Zalaegerszeg és az Újpest említhető a sikerkör-stratégia magyar példáiként, amelyek tudatosan fektetettek be komoly összeget játékosállományukba e cél érdekében.

A *transzferstratégia* elemei szinte mindegyik klubnál megjelennek: valamennyien bíznak abban, hogy legjobb játékosait sikerül magas áron értékesíteni külföldre, amire jó esélyt nyújt a magyar klubok említett, európai labdarúgópiacon betöltött szállító szerepe. A nemzetközi árak igen magasak a magyar piachoz képest, így egy-egy jó eladás akár a teljes évi költségvetést is fedezheti. Sokáig azonban mindenki csak a csodát várta, magába az utánpótlásba a közelmúltig már kevesebben fektettek e célból komolyabb összeget.

Az MTK volt a magyar piac úttörője, amely előbb csak a hazai utánpótláspiac letarolásával, majd az első hazai bentlakásos footballintézmény, az agárdi Sándor Károly Akadémia létrehozásával mutatott példát. Miután nyilvánvalóvá vált az elképzelés hazai sikere (a kék-fehérek saját nevelésű fiataljai sorozatosan nyújtanak kiemelkedő teljesítményt a bajnokságban), valóságos akadémiáláz járta be Magyarországot, gombamódra szaporodtak a létesítmények Kispesttől Győrig, Felcsúttól Szombathelyig. A jövő fogja eldönteni, hogy minőséget szül-e a mennyiség – mindenestre az akadémiák versenye csakis a magyar football javát szolgálja.

A *kereskedelmi stratégiát* a legnehezebb azonosítani, mivel – ahogy azt a hazai fejezet bevezetésében említettük – a magyar futballpiac közel sincsen az ehhez szükséges mértékben kiépülve. Az angol kluboknál elengedhetetlen feltétele e stratégiának a fejlett futballpiac, anélkül viszont a kereskedelmi stratégia halálra van ítéelve. E probléma megoldását jelentősen gátolja, hogy a magyar stadionok jelentős része nincs a klubok tulajdonában, így fejlesztésükre és valódi szurkolócsalogató szolgáltatások alkalmazására sem kerül sor.

Egy olyan stratégiát azonban mégis találni, amely a kereskedelmi irányba mutat: a Győri ETO-t például elsősorban az ingatlanhasznosításból elért bevétel reményében vásárolta meg a Quaestor Rt., így jutott ugyanis hozzá a Rába Rt. tulajdonában lévő stadionhoz. Ez voltaképpen a vendéglátás bevételeire alapozott stratégiának, azaz egy speciális kereskedelmi stratégiának tekinthető. (Megjegyzendő, hogy több klub esetében is volt hasonló próbálkozás, de a létesítmény – Győrrel ellentétben – állami tulajdona lehetetlenné tette az adásvételt.) Az ETO Parkot immár gőzerővel építik a szintén megújuló győri stadion mellett, irodákkal, szállodával, bevásárló- és élményközponttal, na meg persze sportlétesítményekkel.

A *szinergiastratégia* jellemző példái lehetnének a rendszerváltás előtti korszak ún. bázisvállalatainak klubjai (jellemzően a „művek” végződésű klubnevek) – ha működésükben bármiféle üzleti tudatosságot lehetne felfedezni a mecenatúra mellett, és ha jelenleg is professzionális körülmények között dolgoznának, de egyik állítás sem igaz. Szintén túlhaladta már az idő a minisztériumok által működtetett fővárosi mamut-egyesületeket. A klub marketingeszközként történő felhasználása tökéletesen igaz volt azonban a közelmúltig a Dunaferri Rt. köldökzsinórjához kötött Dunaferri Sportegyesületre, amely nemcsak a magyar bajnokságot nyert labdarúgócsapatot, hanem a hasonló hazai (és esetenként kiemelkedő nemzetközi) eredményeket elért férfi és női kézilabdacsapatot, jégkorongcsapatot és férfi röplabdacsapatot is magáénak tudhatta. Mára azonban az egyesület – elsősorban az anyavállalat pénzügyi helyzetének romlása következtében – csak vegetál, az ország kedvencévé vált futballgárda pedig már azon is túl van: a bajnoki cím után három évvel kikapcsolták a lélegeztetőgépét, és kimúlt.

Nem a Dunaferri persze a szinergiastratégia „halottainak” egyetlen képviselője, korábban a Gázszer FC és a Stadler FC tűnt el hasonló módon a magyar futball térképéről.

Paradox módon azonban mégis azt mondhatjuk, hogy Magyarországon ez a stratégia nevezhető a legjobban megvalósíthatónak. Ahogy korábban kifejtettük, a magyar piacon szinte lehetetlen közvetlen nyereséget elérni egy futballklub működéséből, így az egyetlen megoldás a rentábilis üzemeltetésre az, ha a tulajdonos más területen tud hasznot

húzni a marketingeszközként funkcionáló futballklubjából. Stadler József, illetve a Gázszer vezető Németh László kudarcát az okozta, hogy túlbecsülték saját képességeiket és fenntartó erejüket, s amikor háttérük megrendült, futballvállalkozásuk is kártyavárként omlott össze.

Részen a szinergiastratégia megvalósítójaként lépett fel az MTK, a Fotex Rt. elnök-vezérigazgatója, Várszegi Gábor többségi tulajdonaként – ekkoriban (mint ahogy most is) gyakorlatilag összes szponzora a Fotex-csoport tagjai közül kerül ki. Hasonló klasszikus esetnek tekinthető a „többlaki” Lombard FC, amely Tatabánya és Szombathely után most Pápán hirdeti a Bíró Péter vezette Lombard csoport dicsőségét – Bíró maga vallotta, hogy szerepvállalását követően 40%-kal emelkedett cége bevétele.

Említettük korábban a Quaestor győri munkásságát: az ETO szolgálat Tarsoly Csaba vezette cégcsoport „arcaként”, s a klub működtetése is egy lépés volt az építés alatt álló ETO Park felé, így ez a megoldás a szinergiastratégia eseteként is értelmezhető. Érdekes eset a Diósgyőr is, amelynek nemrég a szegedi illetőségű Szeviép lett a tulajdonosa – itt nemcsak marketingcélokról volt szó, hanem arról is, hogy az építőipari társaság részben ennek révén tudott „betörni” az észak-magyarországi piacra és megrendelésekhez jutni a miskolci önkormányzattól.

Ha már itt tartunk: Magyarországon gyakori az önkormányzatok megjelenése a tulajdonosi körben: a Fehérvár FC fő tulajdonosa egészen a közelmúltig a székesfehérvári önkormányzat volt, de Debrecenben és Zalaegerszegen is megjelenik a részvényesek között a helyi testület. Ez részben a város/régió anyavállalati szerepét mutatja, részben a politika hasonló szerepét, vagyis ez esetben a politikusok népszerűséget, kapcsolati tőkét kereső céljait. Az ehhez hasonló önkormányzati (azaz gyakorlatilag állami) szerepvállalásról eltérő vélemények alakultak ki. Többek szerint a gazdasági működés és az önkormányzati/állami tulajdon „antagonisztikus” ellentétben áll egymással, és a profi futballban nincsen létjogosultsága, de abban a hazai labdarúgás szinte minden szereplője egyetért, hogy a részben szabadidősportot jelentő utánpótlás-nevelés és az utánpótlás számára vonzó célt teremtő stadionrekonstrukció támogatása állami feladat.

Ne ragadjunk azonban le e ponton a futballnál: mivel a szinergia a leginkább működőképes modellt hozhatja létre, más csapatsportokban

is gyakran felbukkan. Elég csak az Alba Volán székesfehérvári hokisaira, a pécsi vállalkozói csoport által tulajdonolt MiZo Pécs 2010 női kosárcsapatára vagy a szegedi cégek (köztük a Pick és a korábban már említett Szeviép) által irányított Pick-Szeged kézilabda-együttesére gondolni.

A klubokon túlmutató, de az állami szerepvállalást ismét jól reprezentáló példa lehet a Magyarországon évente megrendezésre kerülő Formula–1-es világbajnoki futam, amely az azt szervező, állami tulajdonú Hungaroring Sport Zrt. számára veszteséges (jobb esetben nullszaldós), nemzetgazdasági szinten viszont igen nyereséges, hiszen számtalan látogatót vonz az országba. Ugyanezen gazdasági racionalitás áll a korábbi labdarúgó Eb-pályázatok vagy a 2020-es budapesti olimpiai pályázat hátterében.

Talán nem meglepő, ha azt mondjuk, hogy Magyarországon a *l'art pour l'art stratégia* vonásai legjobban a Ferencváros történetében fedezhetők fel, de sajnos nem (vagy finomabb fogalmazva: nem csak) a hatalmas imázs miatt, hanem a tényleges tulajdonos hiánya okozta korlátozott gazdasági racionalitás miatt. Általánosságban is kimondható, hogy *l'art pour l'art* stratégia figyelhető meg minden olyan futballcégnél (ismét általánosságban: sportvállalkozásnál), ahol nincsen „valódi” tulajdonos, hanem – rendszerű kényszermegoldásként – az eredeti sportegyesület a tulajdonos. Mivel a gazdasági átalakulás a magyar labdarúgásban parancsszóra történt Kovács Attila MLSZ-elnöksége idején, több klubnál is sokáig ez volt a helyzet. Mára már helyel-közzel mindenhol megjelentek a valódi tulajdonosok (még a Ferencvárosnál is – ezt is megértük!), bár sok helyen néha úgy érezte az ember, hogy inkább maradt volna minden a régiben...

Az utolsó szó...

Fontos leszögezni, hogy az egyes típusok közötti választást elsősorban az alapvető képességek és a környezeti elemek befolyásolják. A stratégiák között nem tudunk objektív értékrendet felállítani, és ugyanígy nincs értelme jó vagy rossz stratégiaválasztásról beszélni egy adott labdarúgó-cég esetében (legfeljebb arról, hogy a vállalat rosszul méri fel képessé-

geit és lehetőségeit – szó se róla, ez is gyakran előfordul). Én mégis kiemelnék egyet a felsorolt öt típus közül, mivel véleményem szerint a jövő labdarúgóiparában ez a stratégia fog leginkább teret hódítani.

A szinergiastratégia előnyeit részletesen ecseteltem a fenti leírásban, nem véletlenül. Napjainkban a futballipar lassan kecmereg kifelé legmélyebb válságából, amelyet a sportág üzleti alapokra helyeződése óta átélt. A 2002-ben kezdődött recessziót elsősorban a médiaipartól (főleg a televíziós társaságoktól) származó bevételek drasztikus csökkenése és a játékosok fizetésének hasonló szintű növekedése okozta, és a visszaesés felvetette a kérdést: vajon életképes-e egyáltalán az üzleti alapú labdarúgás? Van-e létjogosultsága az iparágnak? Különösen élesen vetődik fel a probléma a Magyarországhoz hasonló kis országokban, ahol a futballcégek csupán országos, esetleg (pl. az említett Debrecen vagy Zalaegerszeg esetében) csak regionális piaccal rendelkeznek, szemben a globális piacot magukénak tudó nyugat-európai „nagyvállalatokkal”.

Hosszú távon a szinergiastratégia megvalósításában látom a futballklubok gazdaságos fenntartásának megoldását, hiszen így még egy szolid veszteséget termelő cég működése is megfelelni lehet a gazdasági racionalitásoknak, amennyiben ez a tulajdonos érdekeit tükröző imázsteremtéssel párosul. Ehhez fel kell ismerni, hogy a labdarúgás önálló médium, amely hatalmas tömegek megszólítására képes. Az alkalmazás legnagyobb gátját az „anyavállalatok” részéről megkívánt komoly elkötelezettség jelenti; a szponzoráció, amely nem jár együtt tulajdonvisztonnyal, rövid távon kielégítő megoldás lehet a potenciális anyavállalatok számára.

A fenti stratégiafelosztás természetesen nem tartalmaz kőbe véssett igazságot. Egy – komoly gazdasági múltját tekintve – mindössze tizenöt-húsz éves iparágról van szó, amely éppen most élte át az első jelentősebb recessziót. Az eddig eltelt idő elegendő volt arra, hogy kialakítsa a versenyző vállalatok alapvető stratégiatípusait, de ezek korántsem tekinthetők véglegesnek. A válságból való kilábalás legenyhébb esetben is hangsúlyeltolódásokat von maga után – a legvalószínűbb változásnak a fent leírt stratégia térnyerését és a többi típusal való ötvöződését tartom. Meggyőződésem, hogy jelen típusok végig fogják kísérni a labdarúgóipar fejlődését, és a jövőbeli változások e felosztás mentén, abból kiindulva fognak végbemenni.

A FERENCVÁROS ÜZLETI TÖRTÉNETE A RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG, AVAGY „SZÁZ KISLEÁNY EGY BEFEKTETŐRE VÁR...”

A magyar labdarúgás siralmas helyzetéről beszélni már-már közhelynek számít, mégis tény: válogatottunk 22 esztendeje nem jutott ki egyetlen világversenyre sem, és akárhogy is áltatjuk magunkat minden második évben, az aktuális selejtezősorozat kezdetekor, valójában esélyünk sincs arra, hogy akár világ-, akár Európa-bajnokságon részt vegyünk. S miközben azt látjuk, hogy a nyugat-európai topbajnokságok tele vannak a világ négy sarkából érkező klasszis játékosokkal, szomorúan kell szembenéznünk azzal a ténnyel, hogy alig akad közöttük egy-egy magyar. Honfitársainknak – néhány kivételtől eltekintve – legfeljebb csak a kispadon vagy a másodosztályban jut hely. Hogy mi ennek az oka, azt már sokan, sokféleképpen próbálták megmagyarázni. Úgy gondolom, hogy teljes, minden igényt kielégítő magyarázatot adni nagyon komplex s talán kivitelezhetetlen feladat, de egy-egy összetevő vizsgálatával közelebb juthatunk az egészhez. Az egyik ilyen összetevő a magyar futballklubok helyzetének, körülményeinek vizsgálata, annak feltérképezése, hogy mi történt velük a rendszerváltozás óta eltelt időszakban, hiszen ezek az egyesületek azok, amelyek kinevelik a magyar labdarúgókat: a válogatottakat, a légiósokat és az itthon játszókat egyaránt. Ennek megfelelően ebben az írásban én is egy magyar klub, mégpedig a legnépszerűbb magyar klub, a Ferencváros történetének legutóbbi szűk két évtizedével¹ fogok foglalkozni.

¹ A klub korábbi történetével ebben a tanulmányban nem szeretnék foglalkozni, megtették ezt már előttem sokan mások. A teljesség igénye nélkül néhány mű: NAGY Béla: *Fradi futballévszázad*. Budapest, Trio Produkció Kft., 1995; NAGY Béla: *Százszor szép Ferencváros*. Fradi futballmúzeum 27. Budapest, 1999; (NAGY, 1999.) HADAS Miklós: *A modern férfi születése*. Budapest, Helikon Kiadó, 2003, 292–313.

Az eredményeket tekintve megállapítható, hogy a 90-es évek, de még az utána következő néhány esztendő is kimondottan sikeres volt a klub életében. Ezek a sikerek természetesen nem mérhetők a 60-as, 70-es évek nemzetközi kupameneteléseihöz, amikor a Fradi – ahogy több más magyar csapat is – gyakorlatilag Európa bármely csapatával felvette a versenyt, de az elmúlt két évtizedben is születtek olyan nemzetközi eredmények, amelyek a magyar labdarúgás állapotát figyelembe véve kiváló teljesítménynek számítottak. Így az elmúlt időszak nagy részében nem elsősorban a pályán látottak adtak okot az aggodalomra, hanem a klub tragikus gazdasági helyzete. Hosszú éveken keresztül az adóssághalmaz egyre nőtt, és a klubvezetésnek nem sikerült olyan megoldást találnia, amely tartósan biztosította volna a Ferencváros megélhetését. Végül 2008-ban, mikor a legtöbben már feladták a reményt, az utolsó pillanatban mentőövet dobott a Fradinak Kevin McCabe skót üzletember. Sokan már látják lelki szemeik előtt a nem túl távoli, ám annál fényesebb jövőt: a felújított stadionban, telt ház előtt BL-meccset játszó Ferencvárost. Ám vannak pesszimisták is (vagy talán helytállóbb őket realistáknak nevezni, hiszen az elmúlt időszak csalódásainak keserű tapasztalata beszél belőlük), akik óvatosságra intenek: akkor lehet majd végleg megnyugodni, ha már a klub számláján lesz a pénz.

Ha minden az előzetes elképzelések szerint alakul, és gyümölcsöző lesz a Scarborough Ltd. Üllői úti ténykedése, akkor sem mehetünk el szó nélkül néhány kérdés mellett. A legtöbb emberben ugyanis joggal merül fel, hogy miért csak a rendszerváltozás után 19 évvel sikerült megtalálni a megfelelő tulajdonost, miért kellett megvárni, amíg a csapat szakmailag is lezüllik, és a másodosztályban szenved, és leginkább kinek a hibája mindez? Az államé? Az alkalmatlan vezetésé? Vagy csupán a véletlenek szerencsétlen egybeeséséről van szó? Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre megpróbáljuk megtalálni a helyes választ, először is nem árt végignézni, hogy a rendszerváltozás óta kik és hogyan próbáltak meg befektetni, támogatóként jelen lenni az FTC-ben.

Magyar Ernőtől a Kordaxig

A 90-es évek elején Magyar Ernő és a Hargita Kft. támogatta a Ferencvárost. Magyarról nem sokat lehet tudni. Az előző rendszerben rendőrtiszt volt, a rendszerváltozás után azonban hirtelen meggazdagodott (hogymiből, arról nem szól a fáma), és évi 30 millióval támogatta a klubbot. Aki erre az összegre esetleg csak legyintene egyet, az jobb, ha tudja, hogy az akkori 30 millió ma legalább 400 millió forintnak felelne meg. Magyar Ernő azonban váratlanul távozott. Hogy miért, annak okát szintén homály fedi, de sokan tudni vélik, hogy távozásának köze van egy bizonyos Harsányi Zsolt nevű úriemberhez. Harsányiról azt lehet tudni, hogy 2 és fél évet ült börtönben gazdasági bűncselekmény miatt (micsoda ajánlólevél...), a későbbiekben azonban többször is felbukkant, amikor a Ferencváros egy-egy befektetőjelölttel tárgyalt (Dicobe, World Sport Solutions).²

Jean-Claude Bras személyében megérkezett az első külföldi befektetőjelölt is. A francia úriember egy alkalommal szintén körülbelül 30 millió forintnak megfelelő összeget fizetett, és ő tette meg edzőnek Nyilasi Tibort. Azután hamarosan távozott, állítólag azért, mert meggondolta magát, és inkább Nyilasi eltávolítását szorgalmazta, de valószínűleg közelebb járnak az igazsághoz azok, akik úgy gondolják, hogy távozásának inkább az volt az oka, hogy Franciaországban őt is elítélték...³

A következő aktuális megmentő a Kordax Rt. és annak vezetője, Kelen Iván volt. A Kordax gépjárműüzemanyag-kereskedelemmel foglalkozott, de a sport sem volt ismeretlen terület a cég számára: először a Csepel vívóit, majd labdarúgóit, utána pedig az egri röplabdásokat vásárolta meg. Ezt követte 1994 szeptemberében a Ferencvárossal kötött üzlet, amelynek értelmében a Kordax évi 100 millió forinttal támogatta volna a labdarúgó-szakosztályt. A következő hónapban azonban kiderült, hogy a vállalat tevékenysége nem szorítkozik a törvényes keretek közé, 1995 áprilisában pedig hivatalosan is megindult a büntetőel-

² BOCSÁK Miklós–IMRE Mátyás: *Emberkísérlet*. Budapest, 2003, 24. (BOCSÁK–IMRE, 2003.)

³ BOCSÁK–IMRE, 2003, 25

járás csempészet és adócsalás gyanúja miatt. Ezek után nem meglepő, hogy májusban a Ferencváros és a Kordax útjai különváltak...⁴

Ha végigtekintünk az eddigi listán, akkor olyan szavakon, kifejezéseken akadhat meg a tekintetünk, mint „hirtelen meggazdagodott rendőrtiszt”, „gazdasági bűncselekmény”, „hazájában elítélt francia úriember”, „csempészet”, „adócsalás”. A 90-es évek első felében a Ferencvárosba olyanok akartak befektetni, akikről többé-kevésbé bebizonyosodott, hogy üzleti ügyeikben nem mindig a törvényes keretek között jártak el. Ebben az időszakban, a rendszerváltozás utáni zavaros gazdasági helyzetben a sport kiváló terület volt azok számára, akik kétes módon szerzett vagyónukat szeretnék volna tisztára mosni. És az iménti lista csak azokat tartalmazza, akiknek tényleg volt is közülük a Ferencvároshoz. Ám akadtak olyanok is, akik csak szeretnék volna, hogy legyen. Közülük is a leghírhedtebb Fenyő János⁵, az FTC vezetésének azonban sikerült megakadályoznia, hogy beférkőzzön az Üllői útra.

A Kordax fémjelezte időszak azonban a pályán elért eredmények szempontjából sikeres volt a labdarúgók életében: a csapat bajnokságot nyert, és a klub történetének egyik legnagyobb hőstettét végrehajtva bejutott a Bajnokok Ligájának csoportküzdelmeibe. Ez a bravúr a dicsőség mellett természetesen nagy bevételt is jelentett az FTC számára: az UEFA-tól mintegy 500 millió forintnak megfelelő összeg érkezett a klub számlájára. És akkor most mi is feltehetjük azt a kérdést, amely az elmúlt 13 évben minden bizonnyal minden kérdés közül a leggyakrabban hangzott el a Ferencvárossal kapcsolatban: hová tűnt a BL-ből származó 500 millió forint? Ugyanis rövid idővel a pénz átvétele után bejelentették, hogy a labdarúgó-szakosztály ismét csődbe van.

Hogy átérezzük, hogy pontosan mekkoraösszegről is van szó, tudni kell, hogy 1995-ben 500 millió forint nem egy, hanem legalább három magyar klub éves költségvetését fedezte. Ennek fényében érdemes idézni dr. Szívós Istvánt, a klub akkori elnökét, aki az ominózus kérdésre azt válaszolta: „A válasz pedig egyszerű: felélte a klub. (...) Abban az időben nagyon jól szerepeltek a ferencvárosi szakosztályok, sorra nyerték a baj-

⁴ BOCSÁK Miklós: *Miért haldoklik a magyar futball?* Budapest, 2001. 33. (BOCSÁK, 2001.)

⁵ BOCSÁK-IMRE, 2003. 20.

nokságokat, ez pedig sokba kerül: fizettük a prémiumokat, mert abban az időben még mindenki megkapta a pénzét, ott voltak az utazások a nemzetközi kupákra, és hát a további jó eredmények reményében sok helyen erősítettünk, jó játékosokat igazoltunk. Sok pénzért.”⁶ Nos, vannak szép számmal, akik szerint ezt a bizonyos 500 millió forintot nem a prémiumot kapó sportolók és edzők bankszámláján kellene keresni, hanem sokkal inkább a vezetőként, de biztosat erről aligha fogunk már megtudni. Ez is megmarad egy rejtélynek a sok közül.

A Dicobe-ügy

Figyelembe véve minden pályázót és befektetőjelöltet, a legmegsebbebb ajánlatot minden kétséget kizáróan a Dicobe⁷ nevű amerikai–olasz cég tette 1998-ban. Ebben az időben másik két vállalat is be akart fektetni a ferencvárosi labdarúgásba: az amerikai International Management Group (IMG) a világ egyik vezető sportmarketing cége volt, és jó referenciákkal rendelkezett az angol érdekltségű English National Investments Company (ENIC) is. Az IMG és az ENIC pályázati anyaga pontosan nem ismert, de Deák László, az FTC akkori ügyvezető alelnöke szerint mindkét ajánlat 4-500 millió forint értékű volt.

Bármilyen jó nevű volt is a két cég, labdába sem rúghattak a Dicobe mellett, amely az ismeretlenségből jött ugyan, de hatalmas összegeket ígért: 25 millió dollárért vásárolták volna meg a labdarúgó-szakosztályt, további 10 milliót költöttek volna új játékosok vásárlására, és másfél milliót fordítottak volna a klub többi szakosztályának működtetésére.

Az ajánlatot elolvasva, talán mondani sem kell, ferencvárosi körökben mindenki a fellegekben járt: immár bizonyosnak tűnt, hogy elérkezett a Kánaán. Az álmodozások kora azonban nem tartott sokáig. Sorra jöttek a pofonok, és az egyik kijózanítóbb volt, mint a másik. A Dicobe két magyar vállalkozáson keresztül kívánta lebonyolítani az üzletet, és kiderült, hogy ebből az egyik, a WÉS Rt. mögött Máté Gábor szocialis-

⁶ <http://www.ftc.hu/index.php?action=cnews&nid=16914&sact=news> (2008. 05. 01.)

⁷ <http://www.foci.hu/teljesir.php?hid=9673> (2008. 05. 01.) <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=54298> (2008. 05. 01.)

ta politikus áll. Fény derült arra is, hogy az állítólag hatalmas vagyonnal rendelkező amerikai–olasz cég római irodája a valóságban nem más, mint egy kis szoba egy részmunkaidőben dolgozó alkalmazottal. Az FTC vezetői ekkor fedezetigazolást kértek, de ezt a megadott határidőre nem kapták meg, a befektetőjelölt ugyanis a bizonytalan politikai (értsd: a jobboldal győzelme az országgyűlési választásokon) és gazdasági helyzetre hivatkozva felfüggesztette a tárgyalásokat. Ebből az üzletből sem lett tehát semmi, és azoknak, akik gondolatban talán már el is költötték a Dicobe által felajánlott hatalmas összeget, ismételten szembe kellett nézniük a klub kétségbeejtő gazdasági helyzetével.

Torgyán József a klub élén

A Dicobével való tárgyalások idején a két nagy jobboldali párt, a Fidesz és az FKGP is annak a véleményének adott hangot, hogy nem értenek egyet az FTC privatizációjával. Az üzlet kútba esése után aztán saját kezükbe vették a klub irányítását: egészen pontosan Torgyán József földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter és Szabadi Béla államtitkár⁸. Torgyánék regnálása egyébiránt – átmenetileg mindenképp – könnyebbé sejtetett a Fradinak. Erőteljes ösztönzésre ugyanis több, a kisgazdákhöz közel álló cég fektetett be és hirdetett az Üllői úton, így ebben az időszakban mintegy 1 milliárd forint folyt be a Ferencváros szakosztályaiba. Ebből a pénzből ki lehetett fizetni a tartozásokat, az elmaradt béreket, és a klub helyzete valamelyest stabilizálódott. 2001 februárjában aztán Torgyán távozott mind a Fradi, mind pedig a minisztérium éléről, Szabadit letartóztatták, az új miniszter, Boros Imre pedig már nem a klub támogatására, hanem épp ellenkezőleg, a szerződések felmondására biztatta a cégeket⁹.

⁸ Szabadi Béla a Nap-keltében: <http://napkelte.wildom.hu/naptv/naptv.visszanezo.page?nap=20060805#> (2008. 05. 01.)

⁹ HORVÁTH K. József: *Börtönbe zárt Fradi-szív?* Budapest, 2007, 26–31. (HORVÁTH K., 2007.)

A Fotex és a Celladam

A volt miniszter és különítményének távozása (avagy az FTC „államtalánítása”¹⁰) után a Ferencváros vezetésének ismételten azzal a helyzettel kellett szembesülnie, hogy valahonnan pénzt kell előteremteni a futballcsapat működtetésére. Furulyás János ugyan elismerte, hogy Torgyánék rendben adták át a stafétabotot, de ahogy már fentebb is említettem, a kiszagda pártelnökkel együtt a támogatók is odébbálltak, azaz elapadtak a működést biztosító források. Ismét kezdetét vehette tehát a befektetők utáni nagy hajszá.

Ebben az időszakban több lehetséges tulajdonos neve is felmerült, voltak érdeklődők itthonról és külföldről egyaránt. Rebesgették, hogy szívesen beszállna a Fradiba a Demján Sándor–Muszbek Mihály páros, erre azonban nem sok esély volt, lévén szó az MLSZ, illetve az MLL alkalmazottjairól.¹¹ A másik hazai jelölt az OTP volt, amelynek vezetőjével, Csányi Sándorral többször is tárgyalt Furulyás. Az OTP ajánlata 1,2 milliárd forint körül mozgott, de a Ferencváros ennél többet szeretett volna kapni. Hiába jelezték azonban mindezt Csányinak, ő nem kívánta emelni az ajánlatot.¹²

A két külföldi érdeklődő közül az egyikkel, az angol World Sports Solutionsszel (WSS) hosszú ideig folytak a tárgyalások. A kapcsolatot egy régi ismerős, a Fradit korábban támogató Jean-Claude Bras hozta létre. Úgy hírlett, hogy a WSS 2,5 milliárd forintot fektetne be a Ferencvárosba, és ezt az összeget három év alatt, meghatározott ütemben kapná meg a klub. A problémák akkor kezdődtek, amikor kiderült, hogy az angolok csak akkor hajlandók a szerződéskötésre, ha előtte átvilágítják a Ferencvárost. Ezt a klub vezetői először nem is elleneztek, de amikor az átvilágítást elvégezni kívánó szakemberek hivatalos megbízólevél nélkül érkeztek az Üllői útra, már nem járultak hozzá a vizsgálathoz. A másik külföldi érdeklődő az International Media Sports (IMS) volt, ők azonban már nemcsak a labdarúgó kft.-ből szerettek volna tulajdonrészt, hanem a stadion melletti területre is igényt tartottak. Mivel azonban a kér-

¹⁰ HORVÁTH K., 2007, 18.

¹¹ <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20010721kell.html> (2008. 05. 01.)

¹² HORVÁTH K., 2007, 42–46.

déses terület az állam tulajdonában volt, nem az FTC vezetői voltak az illetékesek, hogy erről tárgyaljanak.¹³

Ezekről az érdeklődőkről, a velük folytatott megbeszélésekről természetesen a sajtó is beszámolt, így 2001. július 19-én teljesen váratlanul, bombaként robbant a hír, miszerint a befutó végül az a Fotex¹⁴ lett, amelynek a neve eddig fel sem merült a befektető személyét illető találgatások során. Várszegi Gábor, a Fotex vezére hajlandó volt megadni azt az összeget, amelyet a Ferencváros kért, vagyis a részvények 80 százalékáért 2,4 milliárd forintot. A szerződés szerint ez a pénz négy egyenlő részletben került volna a klub számlájára. És a korábbi évek meddő próbálkozásai után ez a szerződés végre aláírásra is került, elfogadta azt az FTC elnöksége és küldöttgyűlése is. Idejében megérkezett a vételár első negyede, amelyből megkezdődhetett az elmaradt bérek kifizetése, az adósságok törlesztése.

Ezt a Fotex–FTC házasságot mindenki értetlenül fogadta. Mint azt már megszokhattuk, egy ilyen üzlet nem maradt, nem maradhatott a sport keretein belül, hanem politikai ügy lett belőle. A MIÉP szerint¹⁵ az MTK privatizálta a Fradit, és közleményben kérte híveit, hogy tiltakozásuk jeléül viseljenek zöld-fehér-fekete szalagot. A MIÉP közleménye nagy vihart kavart politikai körökben, tiltakozott ellene Szakács Imre, az Ifjúsági és Sportminisztérium politikai államtitkára, Pető Iván SZDSZ-es politikus és több magyarországi zsidószervezet is antiszemitának titulálta a nyilatkozatot.¹⁶ Sőt közösség elleni izgatás vádjával dr. Bognár László MIÉP-es képviselő a vádlottak padjára került, ám a bíróság végül felmentette.¹⁷ A sajtóban megindultak a találgatások, hogy vajon mi lesz a két klub sorsa, létrejön-e a fúzió, amivel Várszegi az Újpesttel kapcsolatban már próbálkozott egyszer. Találgatták azt is, hogy milyen hangulatban fognak zajlani ezentúl az örökrangadók, boncolgatták a Fradi–MTK ellentét gyökereit, a *Népszabadság*¹⁸ pedig egyenesen pedagógiai

¹³ <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20010721kell.html> (2008. 05. 01.)

¹⁴ BOCSÁK–IMRE, 2003; BOCSÁK, 2001, 151., 168.; HORVÁTH K., 2007, 36–99.
<http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20010720afotexe.html> (2008. 05. 01.)

¹⁵ BOCSÁK–IMRE, 2003, 58–59.

¹⁶ HORVÁTH K., 2007, 39.

¹⁷ BOCSÁK–IMRE, 2003, 81.

¹⁸ <http://www.nol.hu/cikk/115007/> (2008. 05. 01.)

„emberkísérletről” beszélt: az újság szerint Várszegi Gábor ezzel a tranzakcióval kívánta felvenni a harcot az antiszemitizmus ellen.

Szögezzük le, Várszegi két óriási hibát követett el. Mint az egyik legnagyobb konkurens, az MTK tulajdonosának nem kellett volna megvennie a Ferencváros futballcsapatát, ráadásul később kiderült, hogy emiatt az MTK-tól valamilyen formában meg kellett volna „szabadulnia”. Ez erkölcsileg egyik szurkolótábor számára sem volt elfogadható. Másodszor, alábecsülte a magyarországi politikai közállapotok polgári demokratikus hagyományainak hiányát.

Nem voltak elragadtatva az üzlettől a Hungária körúton sem. Rajki Péter, az MTK Baráti Kör tagja egy elhagyott feleség sértettségével írta a *Népszabadság* hasábjain: „Engem azonban leginkább a tranzakció morális oldala foglalkoztat. MTK-szurkoló nem vehet meg egy FTC-t! Vajon Várszeginek sok időbe tellett, míg meghozta a döntést? (...) Eszébe jutottak-e azok az MTK-szurkolók, akik lassan egy évtizede hálásak neki, hogy felkarolta az MTK-t?”¹⁹

És ahogy azt várni lehetett, a Fotex színre lépése megosztotta a fradistákat is. Egy részük nem tudta megemészteni, hogy a csapatot eladták, főleg a Várszegi fémjelezte Fotexnek. Ugyanis Várszegi ellen a legfőbb kifogás az volt, hogy épp a legősibb riválisnak, az MTK-nak volt a tulajdonosa. Olyan ez, mintha Olaszországban Silvio Berlusconi, az AC Milan tulajdonosa bejelentené, hogy meg akarja vásárolni a másik milánói klubot, az Internazionálét. A szurkolók ellenérzése ebből a szempontból tehát érthető. Az viszont már semmiképp sem, hogy néhányan összeverődtek a klub székháza előtt, és tiltakozásuknak antiszemita rigmusok kiabálásával adtak nyomatékot. Szervezett tömegtüntetés azonban nem volt, mert a többség belátta, hogy e nélkül a pénz nélkül a Ferencváros teljesen csődbe ment volna, s hajlandónak mutatkozott a kompromisszumos együttműködésre. „Tudjuk, hogy úgy kellett a Fotextól érkező pénz, mint egy falat kenyér, mert a jégkorongozók nyolc, a kézilabdázók pedig hat hónapja nem kaptak fizetést, de Várszegi nem szimpatikus befektető a szemünkben. (...) Ha Várszegi támogatja, hogy az FSZSZ (Ferencváros Szurkolók Szövetsége) egy gazdasági társaságon keresztül klubhelyiséget működtessen, ahová fórumokra hívja a játékosokat, illetve újjászervezze az ajándéktárgyak értékesítését, az jó pont nálunk” –

¹⁹ HORVÁTH K., 2007. 40–41.

mondta Pozderka Tibor, az egyik szurkolói csoport, a Green Monsters vezéralakja.²⁰

Ez a viszonylagos türelem azonban elfogyott, mikor a szurkolók azt látták, hogy az előző évben bajnok lett a csapatuk, a Várszegi-érában pedig 20 ponttal van lemaradva, ráadásul épp az MTK mögött. Ekkor egy másik csoport, a Greenternet az alábbi nyílt levelet intézte Várszegi Gáborhoz: „Tisztelt Várszegi Sporttárs! Mi, ferencvárosi szurkolók ambivalens érzésekkel, de tőlünk szokatlan fegyelmezettséggel vettük tudomásul, hogy többségi tulajdonosa lett a Ferencvárosi Torna Club Labdarúgó Kft.-nek. Klubunk anyagi helyzete sok szurkolónál enyhítette azt a fájdalmat, hogy elvesztettük formálisan is azt, amit sajátunknak tudtunk, éreztünk. Sokan remélték, hogy gazdasági problémáink megszűnnek és labdarúgócsapatunk korábbi sikereit is túlszárnyalja, rövid időn belül. Voltak, akik átérezték és feloldhatatlannak tekintették azt a dilemmát, amely komoly társadalompolitikai botrányt is eredményezett, miszerint egy ősi, rivális csapat szurkolója és tulajdonosa szerezte meg a Ferencvárosi TC Labdarúgó Kft.-t. Ön megkapta tőlünk azt a türelmet, amit nem kapott meg az újpestiektől. Pedig tudtuk, hogy szerepvállalása rombolni fogja közösségünket. Ellentéteket szít közöttünk, nevetség tárgyai leszünk más szurkolótáborok szemében. A lelátón sajnos megmutatkozott, hogy az Ön tulajdonszerzésével lazult a fradisták kötődése szeretett klubjukhoz. Mindezt ellensúlyozni lehetett volna egy sikeres csapattal. Ebben a pillanatban kedvenc klubja, az MTK 20 pont előnnyel áll a bajnokságban, a bajnok Ferencváros előtt. Várszegi úr, ez elfogadhatatlan! (...) A türelem elfogyott. Hallani és látni akarjuk, milyen tervei vannak a Ferencvárossal. Mikor, mi történik majd? Milyen elvi fundamentumra kívánja alapozni a jövő Ferencvárosának kialakítását? Erősödnek-e a Fradi hagyományai: az utánpótlásképzés, saját nevelés, a nemzeti elkötelezettség, a Fradi-szív, a családias légkör, a szurkolók összetartása? (...) Kérjük, lépjen azonnal! Amíg van lehetősége hitelét megalapozni nálunk.”²¹

Várszeginek – minden más feltételezés mellett – érdekében állt az üzlet, elsősorban a Fotex-reklám kiszélesedése és más kereskedelmi jogok

²⁰ BOCSÁK-IMRE, 2003. 32.

²¹ BOCSÁK-IMRE, 2003. 73–74.

megszerzése miatt. Ugyanakkor alábecsülte az említett erkölcsi probléma mellett a politikai antiszemitizmus hazai szerepét. Nyilvánvaló tehát, hogy senki sem örült Várszegi érkezésének, s ha nyitott szemmel járt a világban, akkor másra nem is igen számíthatott. Így felmerül a kérdés: akkor mégis miért vágott bele? Miért vette meg a Fradi futballcsapatát? Mi volt a célja? Mit remélt ettől az üzlettől? Mert Várszegi Gábort ismerve (vagyis inkább sikeres vállalkozásait ismerve) abban biztosak lehetünk, hogy volt célja a Fradival. A fentebb már említett *Népszabadság-cikk* ellentétben én nem gondolom, hogy a fő motivációja az antiszemitizmus elleni harc lehetett. Azt sem gondolom, hogy Várszegi azt szeretete volna mindenáron bizonyítani, hogy itthon, ebben az egyre mélyebbre süllyedő magyar futballban is lehet egy csapatot nyereségesen és nemzetközi szinten is eredményesen működtetni. (Bár természetesen nem lett volna ellenére, ha mindez megvalósul.) Várszeginek elsősorban a reklám miatt kellett a Fradi. Kiváló üzletemberként pontosan tudta, mekkora potenciál van abban, hogy a Fotex-csoport hirdetéseit megjelenhessenek a stadionban, a mezeken, a klub hivatalos honlapján. Nem elsősorban azokra a szurkolókra épített, akik kilátogattak a mérkőzésekre (bár az ő számuk is többszöröse volt az MTK-meccsre járóknak), hanem azokra az emberekre országszerte, akik a tévén keresztül nézték a Ferencváros összecsapásait, azokra az érdeklődőkre, akik rákattintottak a klub honlapjára, azokra az olvasókra, akik nap mint nap találkozhattak a Fradival kapcsolatos cikkekkkel az újságokban és a különböző internetes hírportálokon. Példának okáért a *Nemzeti Sport* címlapján hetente egyszer akkor is biztosan szerepel a Ferencváros, ha a klubbal nem történik semmi különös (ilyen viszonylag ritkán fordul elő). Ha azonban van valamilyen különleges esemény, nem ritka, hogy az adott héten 3-4 napon keresztül a zöld-fehérek vannak a címlapon. Ezt a lehetőséget Várszegi Gábor felismerte, mert ahogy ő maga nyilatkozta: „Sokan vannak az országban, akik nem ismerik fel például a herendi porcelánt, de a zöld-fehér színekről a legtöbb embernek a Fradi futballja jut az eszébe.”²² Az üzlet megkötésétől kezdve pedig immár a Fradiról Várszegi Gábor és a Fo-

²² http://www.magyarhirlap.hu/Archivum_cikk.php?cikk=35137&archiv=1&next=10 (2008. 05. 01.)

tex, ugyanis a labdarúgócsapat a Fotex-birodalom részévé vált, megtestesítve ezzel a különböző működési modellek közül a szinergiastratégiát.

E reklám azonban magyar viszonylatban nem volt olcsó befektetés. Nem beszélve a további költségekről: játékosok, edzők bére, igazolások stb. A megállapodás szerint *Várszegi Gábor 2,4 milliárd forintot fizetett a részvényekért*. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezeket a részvényeket 2008-ban (igaz már a másodosztályban) már csak 20 millió forintra értékelték, ennek ellenére ezt a csomagot 800 millió forintért kellett megvásárolnia az angol McCabe-nek. Várszegi tehát hét évvel korábban még ennek az összegnek is a háromszorosát adta.

A dolog akár jól is működhetett volna: Várszegi adja a pénzt, cserébe a médiában való szereplésért, a pénzből összeraknak egy jó csapatot, így a szurkolók is elfogadják az új tulajdonost. A baj csak az volt, hogy nem jöttek az eredmények. Várszegi érkezése előtt, 2001 tavaszán bajnok lett a Fradi. A minimális elvárás az volt, hogy egy megerősített kerettel ezt az eredményt meg kell ismételni. Ehhez képest ősszel az MTK 20 ponttal előzte meg a zöld-fehéreket, a szurkolók türelme pedig fogyni kezdett. Megszületett a fentebb már idézett nyílt levél, találkozót kértek (és kaptak) Várszegi Gábortól, és egyre jobban felerősödtek a lelátón az ő távozását követelő hangok, amelyek sajnálatos módon ebben az időben már egyre erőteljesebben antiszemita színezetet kaptak. Ám hiába hozatott Várszegi új edzőt Garami József személyében, hiába sikerült befogni az MTK-t, végül a nevető harmadik, a Zalaegerszeg lett a bajnok. S bár a türelem már elfogyott, „balhé” – ekkor még – nem volt. A bajnoki címet azonban a következő évben sem sikerült megszerezni. Az utolsó fordulóban a Fradi nem tudta legyőzni a Debrecen, így a bajnokságot Várszegi másik csapata, az MTK nyerte. Az Üllői úton elszabadult a pokol, a Debrecen elleni mérkőzést követően kitört a magyar futballtörténelem talán legnagyobb botránya.²³

2003. május 30. eseményei után Várszegi Gábor bejelentette távozási szándékát. A Fotex már a kezdetekkor „*az FTC átalakítását és feltőkésítése*”, majd a „*részbeni továbbértékesítés*” céljával²⁴ vette meg a Ferencvárost,

²³ 2003. május 30. eseményeiről részletes összefoglaló: <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20030602ulloi.html> (2008. 05. 01.)

²⁴ <http://www.fotex.hu/page/history> (2008. 05. 01.)

és az első hírek a részvények eladásáról már jóval a botrányos bajnoki idényszáró előtt felröppentek. Várszegi tehát csak a megfelelő alkalomra várt, s ezt most megkapta. Tegyük hozzá, hogy a lelátóról felé áradó ellenséges, antiszemita érzelmekkel is átfűtött hangulat mást sem bírt volna maradásra. És alighanem arra is rájött, hogy a futballal itthon csak bukni lehet.

Várszegi tehát ment, és mint az üzleti életben általában minden mást, ezt is zseniálisan csinálta – legalábbis a saját szemszögéből. Visszaadott ugyanis mindent, ami számára értéktelen volt, vagyis a Labdarúgó Rt. részvényeit, és magával vitt mindent (az eredeti szerződéseknek megfelelően), ami értékes – a kereskedelmi jogok egy részét, amelyek a mai napig is az ő tulajdonában vannak.

Az utolsó forduló botrányos eseményei és Várszegi távozása után a klub – talán nem túlzás ezt állítani – romokban hevert. Az MLSZ kizárással fenyegette, végül „csak” pénzbírság, zárt kapus hazai meccsek és 6 pont levonás lett a büntetés. (A 6 pontot később visszakapta a csapat.) Pénz azonban nem volt, mert a Fotex a harmadik részletnek már csak a töredékét fizette ki. A játékosoknak azonban élő szerződések voltak, amelyeket a vezetőség még a biztosnak hitt anyagi források szerint kötött, az új helyzetben azonban képtelen volt betartani. Nem volt más megoldás, mint hogy minél előbb új tulajdonost kellett keresni a labdarúgószakosztály számára.

Ekkor még nem sejtették a ferencvárosi szurkolók, hogy van még lejjebb, és öt esztendő után könyörögni fognak egy külföldi üzletembernek, hogy vásárolja meg a Ferencvárost. Ettől függetlenül a szurkolók a mai napig negatívan ítélik meg Várszegi üllői úti tevékenységét, ami az említett okok miatt részben érthető is.

Ekkor lépett színre Kovács Ádám, a Celladam Rt. tulajdonosa, rákkutató-feltaláló. Az ő személye azért is különös, mert korábban semmilyen kapcsolatban nem állt a labdarúgással, talán még futballmérkőzősen sem volt életében. Akkor mégis miért akart befektetni a Fradiba? „Abban az időben döntöttem el, hogy támogatni fogom az FTC-t, amikor a labdarúgócsapattól a szurkolói rendbontás miatt levontak hat pontot. Lenyűgözött az a küzdőképesség, amellyel az egyesület harcolt az igazáért. Nem drukkolok egyik csapatnak sem, de ez a szemlélet találkozott azzal, amit az én cégem is képvisel, miszerint ha valaki elkezd valamit, akkor

azt végigviszi az utolsó pillanatig.”²⁵ Ebből egyértelműen kiderül, hogy Kovács Ádám nem alaposan megfontolt gazdasági és sportszakmai szempontok alapján, hanem inkább holmi szentimentális érzelgősségből döntött a Fradi támogatása mellett. Ennek pedig nem is lehetett más a vége, mint hogy az egész ország azon mulatott, hogyan járatták a bolondját a klub vezetőivel. De nézzük a részleteket.

A klub 2003 őszén kötötte meg a szerződést Kovács Ádámmal, amely szerint a Celladam három éven át a labdarúgócsapat fő támogatójaként évi 400 millió forintot utal át a zöld-fehéreknek, utána pedig további 300 millió kifizetésével megkapja a részvényeket, és tulajdonossá lép elő. A bökkenő csak az volt, hogy a szerződés aláírásakor Kovács Ádámnak nem volt meg a szükséges pénze, az FTC részére letétbe helyezett Celladam részvénytcomaggal pedig a klub nem tudott mit kezdeni. Így egy rövid ideig tartó türelmes, majd egyre türelmetlenebb várakozás után a Ferencváros vezetősége végül egyoldalúan felbontotta a szerződést, és az üzletből, ahogy azt már megszokhattuk, nem lett semmi.²⁶

Az ingatlantenderek

A Celladam-sztori csúfos bukása után a Ferencváros továbbra is pénz nélkül állt, és valahonnan elő kellett teremteni a hiányzó összeget (mintegy 300 millió forintot) ahhoz, hogy a labdarúgócsapat megkapja az első osztályban való induláshoz szükséges licencet. A 2004-es esztendőben ezt a hiányt Gera Zoltán eladásából sikerült pótolni, és az elkövetkezendő időszakra is volt terve a vezetőségnek. 2004 tavaszán az állam ugyanis felajánlotta az FTC-nek, hogy az Üllői úti 8 hektáros területből 6 hektárnak megkaphatja a vagyonkezelői jogát, a maradék 2 hektárt pedig a Kincstári Vagyoni Igazgatóság (KVI) saját hasznára értékesítheti.²⁷ Az állam részéről ez a megállapodás mindenképp előnyösnek számított, mert így megszabadultak a létesítmény fenntartási költségeitől (évi 150 millió forint), a 2 hektáros terület értékesítéséből pedig hasznot remélhettek.

²⁵ HORVÁTH K., 2007, 109.

²⁶ HORVÁTH K., 2007, 107–115.

²⁷ HORVÁTH K., 2007, 132–137.

Ezek után megkezdődtek az egyeztetések a Ferencváros és a KVI között egy közös pályázat kiírásáról. A tervek szerint a befektető megvette volna az FTC Labdarúgó Rt. részvényeit és fenn is tartotta volna a szakosztályt, tehermentesítve ezzel a klubot. A befektető továbbá megváltotta volna az FTC 2016-ig érvényes területhasználati jogát 1,2 milliárd forintért. A klub ebből a pénzből törleszteni tudta volna adósságait, a fennmaradó összeg kamataiból pedig támogatni tudta volna szakosztályait évi 70-80 millió forinttal.

Mindez így leírva pofonegyszerűnek tűnik, ám a valóságban elhúzódtak a tárgyalások a KVI-vel a pályázatot illetően, valamint az állammal is a haszonélvezeti jog átruházásával kapcsolatban. Furulyás János még 2004 tavaszán, egy tárgyalás alkalmával megegyezett Gyurcsány Ferenc gyermek-, ifjúsági és sportminiszterrel arról, hogy a Ferencváros 49 évre megkapja a 6 hektáros terület haszonélvezeti jogát, a szerződést azonban csak 2005 őszén írták alá. Az idő telt, a Ferencváros adósságai viszont egyre nőttek. A klub vezetősége ebben a köztes időszakban is folyamatosan tárgyalt a lehetséges befektetőkkel, többek között olyan neves külföldi céggel, mint az AIG/Lincoln. Mire azonban az első pályázat kiírásra került 2005 őszén²⁸, a külföldi jelöltek eltűntek, és csak egy magyar cég, TDZ Kft. nyújtott be pályázatot. Ezt a KVI érvénytelennek nyilvánította, mert a pályázathoz nem csatoltak banki garanciát, és ezt a hiányosságot a későbbiekben sem pótolták.

A második pályázati kiírás²⁹ alatt már Ináncsy Miklós volt a Ferencváros elnöke. Az első tenderrel ellentétben ekkor már nem szabták feltételül egy új stadion, illetve birkózócsarnok építését, hanem megelégedtek a jelenlegi stadion felújításával is. Erre a kiírásra egy spanyol cég, a HI Grupo jelentkezett, de hosszas tárgyalások után végül mégis elállt a pályázattól. Ennek egyik oka az volt, hogy a spanyolok nem elégedtek meg a vagyonkezelői joggal, helyette tulajdonjogot akartak szerezni, a másik valószínűsíthető ok pedig a Ferencváros – mint utóbb kiderült, jogtalan – kizárása volt az NB I-ből.³⁰

²⁸ HORVÁTH K., 2007, 143.

²⁹ HORVÁTH K., 2007, 144.

³⁰ A licencügyről bővebben: <http://index.hu/sport/foci/fradi0725/> (2008.05.01.); HORVÁTH K., 2007, 195–236.

2006. szeptember 27-én Dámós Zsoltot választották a klub elnökévé, és ő a kezdetekkor nem az ingatlan hasznosításával, hanem más módszerekkel próbálta megmenteni a Ferencvárost. Létre akart hozni egy befektetői konzorciumot, amely átvállalta volna a klub adósságait, ez azonban nem jött létre. Kialakított viszont egy klubtagsági rendszert, amelynek értelmében évi 12 ezer forintért bárki a klub tagja lehetett. Dámós arra számított, hogy sikerül majd megmozgatni az ország fradistáit, és 40 ezer klubtaggal már meg is lehetne menteni a klubot. Az 1800 klubtagból viszont arra lehet következtetni, hogy a fradisták vagy nem akartak ennyit áldozni szeretett klubjukra, vagy nem voltak kellőképpen megszólítva. Akármelyik is az igazság, az elnöknek ez az ötlete is megbukott. Ekkor már ő is belátta, hogy az egyetlen megoldást egy újabb pályázat kiírása jelentheti. De mire ez megvalósult, már nem ő, hanem Rieb György volt az FTC elnöke.

A harmadik pályázatot 2007 júniusában írták ki³¹, és a klub hatalmas csalódására nem jelentkezett rá senki. Következhetett tehát a negyedik tender 2007 őszén, amelyre egy angol cég, a fantasztikus terveket felvázoló Scarborough Ltd., valamint egy belga cég jelentkezett. A pályázat újfent érvénytelennek bizonyult, mégpedig azért, mert egyik jelölt sem fizette be a kötelező ajánlattételi biztosítékot.³²

A KVI gyorsan, még abban az évben kiírta a következő, immár az ötödik tendert is. A Scarborough Ltd. ismételten benyújtotta anyagát, és volt egy új jelentkező is a lengyel Echo Investment személyében. Decemberben a KVI érvényesnek nyilvánította az angolok pályázatát, így már mindenki biztosra vette, hogy a 2008. januári eredményhirdetésen őket hirdetik majd ki győztesnek. Nem így történt. A tender ezúttal érvényes, de eredménytelen volt, a vagyonkezelő indoklása szerint ugyanis a Scarborough az előírtnál 1 milliárd forinttal kevesebbet ajánlott, és nem szándékozta megvenni a Labdarúgó Zrt. részvényeit sem.³³ Balogh Ákos, az FTC

³¹ <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=145336&archiv=1&next=50> (2008. 05. 01.)

³² <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=154428&> (2008. 05. 01.);
<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=157998&archiv=1&next=70> (2008. 05. 01.);
<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=158758&archiv=1&next=60> (2008. 05. 01.)

³³ <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=160409&archiv=1&next=40> (2008. 05. 01.);
<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=166362&archiv=1&next=80> (2008. 05. 01.)

elnökségi tagja szerint azonban a pályázat ezen szakaszában a pályázóknak már jogukban állt, hogy a meghirdetett vételárnak csak a 70 százalékát fizessék ki, így az angolok által ajánlott összeg megfelelő volt. Azt az állítást pedig, hogy nem akarták megvenni a futballcsapat részvényeit, Balogh Ákos valótlanak nevezte. A szurkolók türelme is az ötödik tenderig tartott. Már a korábbi pályázatok sikertelensége is elkésérítette őket, ezúttal azonban hangot is adtak csalódottságuknak, és tüntetést szerveztek a Pénzügyminisztérium épülete elé. A tüntetésen a több ezer szurkoló mellett részt vett Rieb György, a klub elnöke, valamint több játékos és egykori legendás sportoló is. Céljuk az volt, hogy nyomást gyakoroljanak a KVI-re, hogy minél előbb írják ki az új pályázatot, valamint rábíráják a Scarborough tulajdonosát, Kevin McCabe-et, hogy a történet ellenére pályázzon ismét, és ne hagyja cserben a Ferencvárost. Érdekes belegondolni abba, hogy 2001-ben a szurkolók mennyire tiltakoztak a Labdarúgó Kft. eladása ellen. Ahogy ők fogalmaztak, úgy érezték, megfosztották őket attól, amit a magukénak hittek. Most pedig ugyanők szinte könyörögtek Kevin McCabe-nek, hogy vegye meg a csapatukat. Amit ugyanis a szurkolók még nem értettek meg 2001-ben – hogy a túlélés csak egy tulajdonos segítségével sikerülhet –, az 2008-ra már számukra is egyértelművé vált.

A KVI valóban gyorsan, pár napon belül meghirdette a hatodik tendert.³⁴ Ez abban különbözött az előzőektől, hogy meghívásos volt. Meghívtak rá minden olyan céget, amelyik az előző öt kiírás alkalmával valamilyen formában érdeklődött a pályázat iránt. A 13-ból hárman be is adták a pályázatot, és ez év február 13-án az angoloké végül eredményesnek bizonyult. Ennek értelmében Kevin McCabe cége 3 milliárd forintért vásárolja meg az ingatlanokat, 1,2 milliárdot (plusz áfa) fordít a stadion felújítására, 800 millióért veszi meg a Labdarúgó Zrt. részvényeit, valamint 1,5 milliárdért (plusz áfa) váltja meg a Ferencváros 2016-ig érvényes területhasználati jogát, továbbá biztosítania kell a klub számára a stadion használatát. A szerződést április 9-én aláírták, így már csak arra kell várni, hogy a klub számlájára megérkezzen a várva várt pénz.

³⁴ <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=163846&archiv=1&next=0> (2008. 05. 01.);
<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=169454&archiv=1&next=10> (2008. 05. 01.)

Ezzel tulajdonképpen áttekintettük, hogy a rendszerváltozás óta eltelt időben kik voltak, illetve kik próbáltak meg jelen lenni a Ferencváros életében támogatóként, befektetőként vagy tulajdonosként. Egyértelműen kiderül, hogy a legnagyobb problémát az jelentette, hogy ezeknek a cégeknek, személyeknek az FTC sohasem cél, mindig csak eszköz volt. A 90-es évek elején kiváló eszköz pénzmosásra, legyen szó akár magyar, akár külföldi befektetőkről. (A Dicobéval kapcsolatban még a maffiát is emlegették.) Torgyánék a nemzeti kincsként emlegetett Ferencvárost saját céljaikra, önmaguk népszerűsítésére akarták felhasználni. Várszegi Gábor nem önmagát akarta népszerűsíteni, hanem a Fotex-csoport tagjainak biztosított minél több reklámot, a médiában való szereplési lehetőséget. Kovács Ádám, egyedülként – ha hiszünk neki – valóban a Fradín akart segíteni, de ehhez nem volt meg a tapasztalata, és ami sokkal fájóbb, a pénze sem. Így csak többet ártott, mint használt. 2004-től kezdve a klubvezetés számára is nyilvánvaló volt, hogy a Ferencváros önmagában már senki számára sem vonzó³⁵, a befektetők érdeklődését sokkal inkább a 6+2 hektáros terület értékesítésével lehet felkelteni. Ekkor kezdődött az ingatlantenderek kiírásának már-már végeláthatatlan sorozata. Abban, hogy ez a folyamat négy évig húzódott, hibás volt az állam, mert egyrészt szükségtelenül sokáig húzták a tárgyalásokat a klubbal, s csak másfél év után voltak hajlandók aláírni a 6 hektár vagyongazdálkodási jogának átruházásáról szóló szerződést, másrészt az első pályázatokban ragaszkodtak ahhoz, hogy a 2 hektárhoz is csak vagyongazdálkodási jogot adnak, míg a befektetők tulajdonjogot szerettek volna. Ugyanakkor az sem véletlen, hogy a tenderen végül győztes Kevin McCabe cége is csak harmadik nekifutásra produkált eredményes pályázatot, s közben sikerült 1 milliárddal lejjebb alkudnia a vételárat...

Meg kell nézni azt is, hogy ebben a majdnem két évtizedig tartó kálváriában milyen szerepe volt a klub vezetőinek. A szurkolók ugyanis szinte kivétel nélkül mindig őket tették felelőssé, az ő hozzá nem értésüket hangoztatták, és távozásukat követelték. Való igaz, az elnökséget elsősorban volt sportolók és a szponzorok képviselői alkották, tehát nem szakmai-gazdasági felkészültségük alapján választották őket. A 90-es években, még az előző rendszerből megmaradt szokások szerint az FTC el-

³⁵ <http://www.hetivalasz.hu/cikk/0706/16076> (2008. 05. 01.)

nőke földművelésügyi minisztériumból került ki (helyettes államtitkár, államtitkár, miniszter), de az utánuk következő két elnök (Furulyás János és Ináncsy Miklós) is tsz-elnök volt a szocializmusban. Ezek az emberek még a régi időkben bevált módszerekkel, elsősorban saját kapcsolataik révén próbálták kiutat keresni a Ferencváros számára. Ezek a kapcsolatok azonban, mint azt láthattuk, nem bizonyultak gyümölcsözőknek, így mondhatjuk azt, hogy a klubvezetők hozzá nem értése, módszereik régimódisága is hozzájárult ahhoz, hogy a Fradi oda jutott, ahova: csődbe, a másodosztályba. De azt is látni kell, hogy ennek nem csak a mindenkori vezetőség volt az oka. Az ő alkalmatlanságuk mellett ugyanis ebben a történetben megvan a maga a szerepe az államnak, a különböző politikai és gazdasági erőknek és annak a sajátos légkörnek, viszonyrendszernek is, amely a rendszerváltozás után alakult ki itt Magyarországon.

A szakosztályok élete

Annak áttekintése után, hogy hogyan is zajlott a befektetőkeresés a Fradinál, érdemes megnézni azt is, hogy ez a hercehurca miként hatott a szakosztályokra, az anyagi nehézségek mennyire befolyásolták a sportolók teljesítményét, az egyes szakosztályok eredményességét. A Ferencváros legnépszerűbb szakosztálya természetesen mindig is a labdarúgás volt, de a szurkolók előszeretettel és – az adott sportágban megszokotthoz képest – nagy számban látogatták a többi csapatsport (kézilabda, vízilabda, jégkorong, kosárlabda) mérkőzéseit is. A 90-es években a Fradi-szimpatizánsok számára már-már természetes volt, hogy egy adott évben több csapatsportban is sikerül elhódítani a bajnoki címet. Ebben az időszakban a focisták háromszor, a hokisok ötször, a kézis lányok négyszer, a pólósok és a női kosarasok pedig egyszer végeztek az élen a hazai pontvadászatban. Emellett számos Magyar Kupa-elsőség és a nemzetközi kupákban való sikeres szereplés gazdagítja az eredménylistát. A nemzetközi sikerek közül kiemelkedik, hogy a labdarúgók a magyar csapatok közül elsőként és eleddig egyetlenként 1995-ben bejutottak a Bajnokok Ligája csoportkörébe, Európa legjobb 16 csapata közé. A 90-es éveket tehát az egyre romló gazdasági helyzet ellenére nemcsak átvé-

szelték, hanem kitűnő eredménnyel zárták a szakosztályok, az egy férfi kézilabda kivételével, amelynek még az átvészelés sem sikerült.

Az azóta eltelt nyolc esztendő már kevesebb sikert tartogatott. Akadt ugyan néhány bajnoki cím (a focisták és a női kézisek két, a pólósok egy aranyat nyertek) és egy-két bravúros nemzetközi szereplés (a futballcsapat bejutott az UEFA-kupa csoportkörébe, a kézis lányok BL-döntőt játszottak és EHF-kupát nyertek), az összkép azonban már nem egyértelműen pozitív. A fradisták számára a legfájóbb pont természetesen az, hogy 2006-ban a focicsapatot az adósságai miatt a másodosztályba száműzték, ahonnan tavaly nem sikerült feljutnia. Ezenkívül érzékeny veszteség volt a női kosárlabda-szakosztály megszűnése, valamint a ferencvárosi vízilabda és a jégkorong kiszorulása a hazai élmezőnyből, ami annak a következménye, hogy a szakosztályoknak nem volt meg az anyagi háttérük ahhoz, hogy magyar szinten a legjobb játékosokat szerződtessék, megfizessék, megtartsák. A klubtól az utóbbi években már jóformán semmilyen támogatást nem remélhettek, így a túlélésben is csak akkor bízhattak, ha sikerült szponzort keresniük maguknak. A szponzorkeresés legjobban a női kézilabdázóknak sikerült, és ezt támasztják alá az eredmények is. Örömteli eseménynek számít viszont, hogy nem olyan rég újjáalakult a férfi kézilabda-szakosztály, pár éve megalakult a női labdarúgó-szakosztály, az egyesületnek van már futsalcsapata és FTC Stars néven női jégkorongcsapata is.

Az egyéni sportágak életében is nyomot hagytak a klub pénzügyi nehézségei. A 90-es években, főleg az első felében a birkózók, a kerekpárosok, az úszók, a tekézők ontották a magyar bajnoki címeket és a rangos nemzetközi eredményeket. Utána viszont az egyre szűkösebb anyagi keretek között már nem mindenhol sikerült biztosítani a változatlan színvonalon való működést. A legtöbb szakosztály mára már kisebb létszámmal és szerényebb eredményekkel létezik.³⁶

De még létezik, ami különösen nagy szó, ha figyelembe vesszük, hogy a világon sehol nem „divat” már az, hogy egy egyesületnek ennyi szakosztálya legyen. Az FTC helyzetét ugyanis kétségkívül megnehezítette, és nehezíti a mai napig is, hogy sok szakosztálya van, mert ezek mind-

³⁶ A szakosztályok történetéről és eredményeiről bővebben: NAGY, 1999.; illetve: www.ftc.hu

egyikét működtetni kell (kellene...), s többségük inkább csak viszi (vinné...) a pénzt, mint hozza. A klub egykori elnöke, dr. Szívós István szerint ez az állapot nem tartható fenn, az egyesület így nem működtethető, s a megoldás az lehet, hogy a veszteséges szakosztályokat egyszerűen fel kell számolni.³⁷ Ezt a lépést eddig senki nem vállalta, nem is vállalhatta fel egy olyan hatalmas tradíciókkal bíró klub esetében, mint a Ferencváros. A szakosztályok, mint láthattuk, így vagy úgy, de egyelőre még léteznek. A kérdés csak az, hogy meddig.

Jelenleg tehát ott tartunk, hogy az állam, az FTC és az angol tulajdonos aláírták a szerződéseket, így most már csak arra kell várni, hogy vételár megérkezzen a klub számlájára. Ha ez megtörténik, akkor ki lehet fizetni az adósságokat, a fennmaradó összegből pedig támogatni lehet a szakosztályokat, Rieb György elnök szerint évi 100 millió forinttal.

Az igazi változások azonban a futballcsapat életében következnek majd be. Az új tulajdonos egészen biztosan megpróbál majd „rendet tenni” az Üllői úton. Kevin McCabe Bajnokok Ligája-szereplést ígér, ráadásul nem is a távoli jövőben. Jelenleg azonban az NB II Keleti csoportjának harmadik helyén szenved a Fradi, és még az Orosháza hazai pályán való legyőzése is gondot jelent neki. Így adódik a kérdés, hogy mit szólnak majd a drukkerok, ha nem jönnek az eredmények, ha nem hogy Bajnokok Ligája, de még első osztály sem lesz. Egyesek szerint a skót úriember csak egy új Várszegi Gábor: ha nem jönnek az eredmények, őt is elüldözik. Vagy elmegy magától. Mert azt azért ne feledjük, ő sem első-sorban a futballcsapatot akarta megvenni, hanem a területet. A Fradit csak kapta hozzá, csomagban.

³⁷ <http://www.ftc.hu/index.php?action=cnews&nid=16914&sact=news> (2008. 05. 01.)

Grüber Mihály

ÚJPESTI LABDARÚGÁS 1990–2007, AVAGY APRÓ TARTÓS SIKER A MAGYAR FUTBALLVALÓSÁGBAN?

*„A múltat és a jövőt együtt kell kezelni, alternatíva nincs.”
(Szabó Bence, az UTE elnöke)*

Ha végigtekintünk a jelenlegi magyar bajnokság élmezőnyén a rendszerváltozás óta, akkor két olyan magyar csapatot találunk, amelyik minden évben szerepelt a magyar bajnokságok első osztályában: a Győri ETO FC-t és az Újpest FC-t. A Győr labdarúgócsapata viszont a negyedik helynél sosem végzett előrébb, sőt egy ízben csak a zöld asztalnál meghozott döntéseknek köszönhetően maradt benn. Ezzel szemben az Újpest kiegyenlítettebb formát mutatva – kétszer bajnok (1990, 1998), kétszer *kupagyőztes* (1992, 2002) és *szuperkupa-győztes* (1992, 2002) – a bajnokságok egyik meghatározó csapata volt ebben az időszakban.¹

Rövid történelmi áttekintés

Az Újpest neve jól ismert a honi labdarúgás történetében. Az 1885-ben alapított klub labdarúgó-szakosztálya 1899-ben alakult, és megszakítás nélkül 1912 óta tagja a mindenkor magyar első osztálynak. Az 1920-as években vált az első osztályú bajnokság meghatározó csapatává. A klub megerősödését az 1922-ben, Hajós Alfréd tervei alapján épült, új korszerű Megyeri úti stadion megépítése is jelzi. Az egyesület első aranyérmét az 1929/1930-as bajnokságban szerezte meg, és ugyanebben a bajnoki évben már Közép-Európa Kupát és Bajnokok Tornáját is nyert (ez utóbbi trófea a Bajnokok Ligája elődjének is tekinthető). Az első nagy

¹ <http://www.ujpestfc.hu/>

korszak ettől az évtől számítható, s a második világháború kitöréséig tartott. Az Újpest ez idő alatt még további 4 bajnoki címet és egy további Közép-Európa Kupát hódított el. A győzelmek fő letéteményesei a kerület helyi vállalkozói voltak, a gyáriparos réteg. Itt elsősorban Aschner Lipótnak, az Egyesült Izzó tulajdonosának a nevét kell megemlítenünk, akit a klub fő mecénásaként ismertek. A második világháború után az egyesület gyorsan talpra állt annak köszönhetően, hogy szinte maradéktalanul sikerül átmentenie játékosait és a klub munkatársait. Ezt a háború utáni sorozatban megnyert 3 bajnoki cím jelzi.² Magyarországon mindeközben lezajlott a kommunista hatalomátvétel. A korszak politikai vezetése felismerte a sportban rejlő lehetőségeket, és ennek megfelelően kidolgozta azt a koncepciót, miszerint a cél a sport területén is a teljes centralizáció. Ennek a törekvésnek a részét képezte az MHK-mozgalom, ahol az egyik fő szempont az volt, hogy a csúcsszervek, mint a belügy-, a hadügy- és más minisztériumok saját klubhálózatot építsenek ki.³ Így a belügynek is szüksége volt egy viszonylag gyorsan mobilizálható, eredményes, széles tömegbázisú fővárosi egyesület, elsősorban reprezentatív célokra. Az FTC nem jöhetett számításba, mert túlságosan jobboldalinak számított. A honvédelmi minisztérium a Kispest csapatát választotta. A Vasas baloldali bástyaként érinthetetlen volt. Az MTK zsidó múltja miatt nem fért bele a koncepcióba. Így az Újpesti Torna Egyletre esett a választás.

Az Újpest felé irányuló orientációt az egyesület is szorgalmazta, mert okkal tartott attól, hogy az átszervezések miatt az UTE végül a Vasas fiókcsoportjává válhat. Az Újpest végül 1950 decemberében egyesült a rendőrség sportegyesületével, és a belügyminisztérium csapata lett. Felvette a Budapesti Dózsa nevet,⁴ amely az 1956-os forradalom után Újpesti Dózsa névre módosult. Az ezt követő hosszabb periódusban a klub az 1959/60-as bajnokság megnyerése mellett számtalan második és harmadik helyet szerzett. A klub aranykorát végül az 1967-től 1980-ig tartó időszakban élte meg, amit 9 bajnoki cím, 3 kupagyőzelem és a nemzetközi po-

² LÉVAI Béla: *Lila fehérben*. Budapest, 1970, Sport, 5–53.

³ SIPOS Péter: Az MDP sportpolitikája 1949–54. In <http://www.historia.hu/archivum/2003/030809sipos.htm> (2008. 05. 01.)

⁴ Budapest Főváros Levéltára – Újpesti Torna Egyesület anyaga, IV. 1427.

re

Események a közelmúltból

„Vérmérséklet és életpapasztalat kérdése – valószínűleg – az, hogy egy-egy eseményt ki miként értékel. Így aztán azon sem kell csodálkozni, hogy volt, aki az – eddig – Újpesti Dózsának nevezett sportklub tegnapi közgyűlését már jó előre történelminek minősítette, míg más esetleg csak egy régóta esedékes programnak tartotta. Nem volt titok korábban sem: a lila-fehér egyesület generális átalakulásra, névváltoztatásra készül, s az előzmények alapján jócskán gyanítható volt, hogy az előd, a főváros negyedik kerületéhez minden ízében kötődő UTE, vagyis az Újpesti Torna Egylet nevét veszi fel ismét a nagy múltú, patinás klub. De addig azért hétfőn történt egy és más.

⁵ [http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Apest Football Club](http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Apest_Football_Club) (2008. 05. 01.)

nisztérium politikai államtitkárát, dr. Török Ferenc országgyűlési képviselőt, Gallov Rezsőt, az OTSH elnökét és Schmitt Pált, a MOB elnökét üdvözölhették a pulpituson. Az első szavazás könnyedén lement: a megjelentek vita nélkül jutottak megállapodásra abban, hogy a levezető elnök dr. Török Ferenc és dr. Héra Attila, az egyesület örökös tagja legyen. Apropos, szavazás!”⁶

Érdemes végigtekinteni a neveken és titulusokon, amelyeket a *Népszabadság* munkatársa jegyzett fel. Szerepel rajta gyakorlatilag az összes jelentős szervezet, amely az Újpest életében szerepet játszik majd a 90-es években. Így megtalálhatjuk az állam, az önkormányzat, a politika, a sportszervezetek képviselőit, a magánbefektetőket és egyesületi tagokat.

„A dolog azért nem volt ilyen egyszerű, hiszen dr. Török első ténykedése rögtön az volt – persze okkal –, hogy ellenőriztesse: hány szavazati jogú küldött jött el. Mit mondjunk, a számolás nem a huszadik század végéhez illő sebességgel zajlott, többszöri nekifutás után derült csak ki, hogy 123 »fehér cédulás« ember van az impozáns teremben.

Igen ám, de ahhoz, hogy az Ú. Dózsából ismét UTE lehessen, hogy a klub valóban nyisson a »külvilág« felé, ki kellett bővíteni a közgyűlést: hozzá azokkal, akik a baráti kört, a minisztériumot, az újpesti társadalmi szervezeteket képviselik (lila szavazócédulákkal). Nos, ennek sem volt akadály, jöllehet a klub úszószakosztályának jelen levő tagjai – élükön Széchy Tamással és Zemplényi György menedzserrel – azon az állásponton voltak, hogy az új »tagok« létszáma ne haladja meg a közgyűlés létszámának 25 százalékát. Javaslatukat elvetették, így végül összesen 182-en rugaszkodtak neki – szavazóképesen – a napi programnak.⁷

Rögtön az első jelentős napirendi pontnál vita támadt. Két tábor kristályosodott ki. Az egyik a „helyi” újpestieket tömörítette, amely a rendszerváltás után szerepet vállalt volna a klubban. A másik a Zemplényi-kör. Zemplényi állami támogatásokból, szponzori pénzekből, esetleges klubbevételekből és banki hitelekből vezette volna a klubbot. A meg-

⁶ Lila-fehér keresztelő. In *Népszabadság*, 1991. 04. 26.

⁷ Uo.

szerzett pénz persze az ő gondtalan életét is biztosította volna, s emellett gyakorlatilag ingyen juthatott volna hozzá az Újpest mecénásának járó társadalmi megbecsüléshez. Ahhoz viszont, hogy ez megvalósuljon, ki kellett volna szorítania a többi Újpest iránt érdeklődő érdekcsoportot s megszerezni a teljes gazdasági irányítást. Ezt a módszert láthatjuk majd tőle az úszószövetség elnökeként.⁸

„Megvoltak hát a szavazók, és az is, hogy mire kell szavazni. Ám a képzet csak így leírva egyszerű, a valóságban némiképp komplikáltabb. Mert ugye – mint már írtuk – nem volt titok, hogy az Újpesti Dózsa név a jelenlévők nagy többségének szándéka szerint legyen a múlté, és ismét régi fényében ragyoghasson az UTE. De egy névváltoztatás nemcsak a szándéktól függ, hanem jogi és gyakorlati kérdések sorát veti fel. Ezeknek az atléták képviselője adott hangot a közgyűlésen, mikor kijelentette: semmi baj az UTE elnevezéssel, csak nehogy gondok legyenek a korábbi név alatt megkötött szerződésekkel. Meg aztán a neveket, címereket hordozó felszereléseket sem lehet csak úgy az egyik napról a másikra lecserélni.

Zemplényi menedzser csatlakozott az előtte szólóhoz, hozzátéve: a klubot a világban jelenleg Újpesti Dózsaként ismerik, az UTE – mint olyan – nem sokat mond a nemzetközi közvéleménynek. Erre válaszolt indulatos hozzászólásában Kalmár Pál, a régi UTE-tagok nevében. Mint kifejteni igyekezett: a Dózsa nevet jobb mielőbb elfelejteni, hiszen azt erőszakkal ragasztották a klubra. Zsivótzky Gyula kalapácsvető olimpiai bajnok vállalta magára a feladatot, hogy kompromisszumot javasoljon. Elmondta, hogy bár a klub UTE néven kezdte később magasba ívelő pályáját, a Dózsa-korszakban sem születtek lebecsülendő eredmények. Sőt! Akárhogy is, meg kell találni a megoldást. Így szerinte – legalábbis egy átmeneti időszakra – a klub neve legyen UTE-Dózsa. (A javaslatot élénken támogatta Széchy mester és az úszórészleg.)

Hogy a magyar nyelv milyen árnyalt, s hogy a fantázia milyen magasságokba képes szárnyalni, azt igazolták az ezt követő percek. A klub új nevére – az alap persze az UTE volt – számtalan átmenetinek javasolt

⁸ <http://worldlibrary.net/eBooks/Wordtheque/hu/AAACJPTXT> (2008. 05. 01.)

megoldást jegyezhetett fel Török doktor, aki remekül állta a rohamokat. De mint ahogy az már – legalábbis szerencsés esetben – lenni szokott, az első és a legegyszerűbb javaslat kapott bizalmat, mégpedig nem fogják elhinni – az UTE egy régi-új neve lett a lila-fehér egyesületnek az a megjegyzéssel, hogy a jelenlévők felhatalmazták az új elnökséget: oldja meg, hogy 1992. december 31-ig a szakosztályok adott esetben, főként a gazdasági szükségszerűségek miatt, használhassák a Dózsa nevet is.”⁹

A névváltoztatás kapcsán felmerülő vita során jelentek meg a két fél mögött álló erők. Egyik oldalon az újpesti önkormányzat és a „helyi” vállalkozói csoportok. A másik oldalon pedig Zemplényi hozzászólása egyértelműsíti a helyzetet, miszerint a Belügyminisztérium és Morvay István támogatását élvezzi.¹⁰ A vita során a „helyiek” elismerték a Belügyminisztérium szerepét és az együttműködési szándékukat vele, amivel megnyugtatták a szakosztályok képviselőit is.

„Az elnöki és a gazdasági beszámoló elfogadása után az Ú. Dózsa elnöksége lemondott, s megkezdődhetett a nap második legfontosabb eseménye, az elnökségi és választmányi tagok megválasztása. Sokak ámulására Zsivótzky Gyula meglepő bejelentést tett: mivel célját elérte, azaz az Ú. Dózsából UTE lett, vezető ambíciói pedig nincsenek, ezért visszalépett a küzdelemtől. A másik három elnökjelölt – dr. Gedővári Imre, Nagy Sándor és Hólya István felkerült a listára.

Már tizenegy órája tartott a közgyűlés, amikor a szavazatszámláló bizottság elnöke bejelentette a voksolás eredményét.

A választmány elnöke dr. Derce Tamás (165 érvényes, 1 érvénytelen szavazat), míg alelnöke dr. Kara Pál lett (159/7). Az UTE elnöki posztjára leadott 166 szavazat mindegyike érvényes volt. Dr. Gedővári Imre 92, Hólya István 71, Nagy Sándor pedig három voksot kapott, így 1992. december 31-ig dr. Gedővári Imre ül az UTE elnöki székében. Az eredményhirdetés után az úszók kivonultak a tereméből. Hólya István volt el-

⁹ Lila-fehér keresztelő. In *Népszabadság*, 1991. 04. 26.

¹⁰ <http://iqdepo.hu/dimenzio/11/11-10-41.html> (2008. 05. 01.)

nők megköszönte kollégái eddigi munkáját, majd vastaps közepette búcsúzott el a klubtól.”¹¹

A két csoport összecsapásából láthatjuk, hogy a Gedővári-féle csoport került ki győztesen. Zemplényiek pedig nemcsak a teremből, hanem az újpesti klubból is kivonultak.¹²

A közgyűlés leírásából világosan látszik, hogy a rendszerváltás begyűrűzött a sportba is. Ez esetben a klubon belül is elérkezett az idő a váltásra, miközben félő volt, hogy állami támogatás nélkül a korábban oly patinás klub egyik pillanatról a másikra összeomolhat.

Gedővári Imréék előtt kettős cél lebegett: hogy minél tovább élvezhesék a Belügyminisztérium támogatását, illetve hogy nyissanak az új támogatók felé. Annál is inkább, mivel egyértelműen tapasztalták, hogy az Újpestnek nyújtott támogatást a Belügyminisztérium drasztikusan és fokozatosan csökkenti.

Két eredményt sikerül elérnie a klubnak a Belügyminisztériummal szemben. Egyrészt azt, hogy 1998-ig a költségvetési forrásokból 135–145 millió forintos éves támogatás fennmaradt,¹³ másrészt pedig megegyezett a Belügyminisztérium kezelésében lévő létesítmények használati jogáról is. A létesítmények szinte mindegyike állami tulajdonban van mind a mai napig, így az Újpest Torna Egylet tagjai továbbra is térítésmentesen vagy jelentéktelen hozzájárulás fejében használják őket. A létesítmények nagy része folyamatosan pusztul, bár kétségtelen, hogy vannak előrelépések is, ha például a Megyeri úti jégcsarnok vagy az atlétikai pálya felújítására gondolunk.¹⁴

A klub természetesen más források után is nézett, hogy a szűkülő állami támogatásokat pótolja. A Gedővárit támogató önkormányzat nem tudta jelentős összegekkel támogatni a klubot. Ennélfogva olyannyira előtérbe kerültek a szponzori pénzek, hogy a klub szakosztályainak különböző cégek nevét is fel kellett venniük, hogy biztosítsák a reklámot tá-

¹¹ Lila-fehér keresztelő. In *Népszabadság*, 1991. 04. 26.

¹² <http://iqdepo.hu/dimenzio/11/11-10-41.html> (2008. 05. 01.)

¹³ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=1&k=7> (2008. 05. 01.)

¹⁴ KISSNÉ OROSZI Edit: *Az UTE-sportlétesítmények története, jogi háttere és menedzselési lehetőségei*. Budapest, szakdolgozat, 2003.

mogatóiknak. Így lett például a labdarúgócsapatból UTE-Novabau, egy építőipari cég reklámjaként. Az együttműködés azonban rövid életű volt. A Novabau mondvacsínált indokkal, miszerint az egyik nemzetközi mérkőzésen nem szerepelt a cég neve a mezeken, felbontotta a szerződést. Az igazi ok azonban az volt, hogy a külföldi cég már az első évben gyorsan átlátta, hogy az Újpest labdarúgócsapata nemzetközi szintén nemigen tudja őt kellően reklámozni. A szerződésbontásból hosszadalmas per kerekedett, amit az UTE nyert meg, de ez nem hozott változást a klub életében. Gedővári Imre időközben lemondott posztjáról.

Szabó Bence került az egyesület élére. Az Újpestenél ekkor lépett elő főszereplővé Nikházy Gábor, aki cégein keresztül támogatta a klubbot. Nikházy Gábor már a kezdet kezdetén sem rendelkezett akkora tőkével, amekkorával megnyugtatóan működtethette volna a klubbot. Ezért racionalizálta a kiadásokat. Megszabadult a legtöbbet kereső játékosoktól, majd Garami József mesteredzőtől is, és egy teljesen fiatal új csapatot épített. Számítása az elvárásoknál is jobban beválik, hisz a klub bajnoki címet ünnepelt. Nikházy úr azonban ebben már nem vett részt, mivel kiszorult az Újpest labdarúgó-szakosztályából.¹⁵ Ehhez hozzájárult, hogy Nikházy úr nevét egy több 100 milliós vámcsalással hozták összefüggésbe.

Helyét rövid időre Sólyom Sándor vette át, aki a labdarúgókkal továbbra is igen magas fizetésekben állapodott meg. Kiderült azonban, hogy Sólyom Sándor nem képes finanszírozni az egyesületet, és amikor távozott, tetemes felhalmozott adósságot hagyott maga mögött. Sőt kétes ügyletei miatt később büntetőeljárás ellene sikkasztás, közokirat-hamisítás és emberrablás vádjával.¹⁶

1998-at írtunk ekkor, s ez az év az egyik meghatározó pillanata a magyar labdarúgásnak. Ehhez érdemes áttekintenünk az 1990–1998 között lezajlott jelentősebb eseményeket a magyar labdarúgás egészét tekintve.

A sikeres üzleti működést több meghatározó körülmény tette teljesen lehetetlenné. Jól látható volt, hogy nemzetközi szinten az egyesületek képtelenek rentábilisan működtetni minden szakosztályukat, különö-

¹⁵ www.matavfcsopron.hu/cgi-bin/index.php?hlid=950 (2008. 05. 01.)

¹⁶ Futballmenedzserek bilincsben. In <http://index.hu/sport/foci/menedzserek/> (2008. 05. 01.)

sen nem a legtöbb anyagi ráfordítást igénylő labdarúgó-szakosztályokat. A foci ugyanakkor szétfeszítette az egyesületi kereteket, viszont a saját lábán képtelen volt megállni. Továbbra is szüksége volt az állami támogatásra, mert a magyar piacgazdaságban nem volt megfelelő mennyiségű, labdarúgásra szánt tőke, ami biztosíthatta volna a létét. Nem is alakult ki megfelelő kapcsolata az üzleti világgal. Az állami kötelezettségeket viszont az egyesületi formából fakadóan egyáltalán nem fizették meg.

Végül az állam 1992-ben először volt kénytelen eltüntetni a sport-szervezetek mintegy 900 milliós köztartozását. A helyzetet azután nagyon lassan és körülményesen kezelte, és az 1996. évi LXIV. törvénnyel próbálta motiválni a klubokat. A törvény az állami támogatást olyan kluboknak irányozta elő, amelyek nem rendelkeznek köztartozással. Erre az intézkedésre sok futballszakosztály az anyaegyesületből történő kiválasszal reagált. Ezzel a lépésükkel maguk mögött hagyták a hátralékokat, és nyugodtan részesülhettek az állami dotációkból. Ugyan ezt a célt szolgálta a labdarúgók cégeként történő foglalkoztatása, ami persze a magyar jog hézagait ismerve nem tilos, viszont nem éppen etikus és nemigen egyezik meg a nemzetközi gyakorlattal. Az üzleti szempontú működés azonban továbbra is háttérbe szorult, így 1998-ra az egyesületek tartozásai elérték a 10 milliárd forintot. Az állam ekkor ismét elengedi az összeg egy részét, a többi részletekben kéri. 1998-ban vezetik be a társasági formába történő kötelező átalakulást is, hogy ezzel és a versenykiírással elejét próbálják venni hasonló tartozások felhalmozódásának.¹⁷

Mindent figyelembe véve azonban, azon túl, hogy az állami költségvetés számára a helyzet jóval megnyugtatóbb, a magyar labdarúgás fejlődésére nézve a mai napig sem érezhető az állami szerepvállalás drasztikus csökkenésének a hatása. Elég, ha csak az idei bajnoki tabellát nézzük, és sorra vesszük a friss „ügyeket” szeretett sportunkban.

A Kovács Attila MLSZ-elnök által levezé nyelt társasági formává történő átalakítás, illetve az ezzel egy időben megszűnő belügyminisztériumi támogatás teljesen új helyzetet teremtett az Újpesti Torna Egylet számára is. Az UTE erős és meghatározó nevelő egyesületté alakult.

¹⁷ ANDRÁS Krisztina: *Üzleti elemek a sportban*. Budapest, 2003. 135.

A befolyó szponzori pénzek és az egyesületi tagok támogatása többnyire csak erre volt elég.¹⁸ Ám még ilyen megszorítások mellett is képes volt rá az Újpest, hogy széles tömegbázisának köszönhetően Magyarország egyik meghatározó (2007-ben az év 3. legeredményesebb) klubja maradjon. Viszont a korábbi sikeres olimpiai évek eredményeit már nem tudja megismételni.¹⁹

Az UTE Elnökei:

Gedővári Imre	1991–1996
Szabó Bence	1996–2001
Lányi Zsolt (üv.)	2001–2002
Dr. Kapolyi László	2002–

Az Újpest labdarúgó-szakosztálya 1998-ban kft.-évé alakult, és gazdaságilag az egyik legkritikusabb évet élte meg, ami rányomta a bélyegét a csapat szereplésére is. A bajnokságban az aranyérmes évet követően csak a harmadik helyen végzett. 1999-re azonban kiderült, hogy az Újpest mint márkanév továbbra is jól cseng a piacon. Minden problémája ellenére két befektetőcsoport is jelentkezett a klubnál: a Hüvely István vezette Hungesthotels és a Köteles György–Lukács Ferenc–Deák Gábor fémjelzte konzorcium. A tárgyalások nagyon érdekesen alakultak:

„Mintegy háromszázmillió forintos tőkeemeléssel kilencven százalékos üzletrészt szerezne az Újpesti Torna Egyesület (UTE) százszázalékos tulajdonában lévő, súlyosan eladósodott Újpest FC Futball Club Kft-ben a Hunguest Hotels Szállodaipari Rt. Információink szerint az 1998. július 3-án egymillió forint törzstőkével létrehozott labdarúgó kft.-nek jelenleg bruttó kétszázhuszonötmillió forint tartozása van, amelyből a játékosoknak százhúszmillióval, a különféle szállítóknak és a társaságot kölcsönökkel segítő magánszemélyeknek harmincmillióval adós, három korábbi játékos pedig hetvenötmillió forintra perli a társaságot. A 4,3 milliárd forint jegyzett tőkéjű, tavaly 6,2 milliárd forint nettó árbevételt produkáló Hunguest Hotels mintegy ötven százalékban az Eravis Rt. tulaj-

¹⁸ MÉSZÁROS András: *Az Újpesti Torna Egyesület átalakulásának elemzése a rendszerváltástól napjainkig*. Eger, szakdolgozat, 2005. 1–33 old.

¹⁹ <http://www.ute1885.hu/> (2008. 05. 01.)

dona, az utóbbi cég pedig a Domestore Kft.-n keresztül ahhoz az Aragocsoporthoz tartozik, amely többek között a Zalakerámia Rt. többségi tulajdonosa is.

A Hunguest Hotels Rt. ajánlata azonban szigorú verdiktet tartalmazott, nélkülözte a szentimentális elemeket: csak akkor fektetnek az újpesti kft.-be, ha az Ifjúsági és Sportminisztérium (ISM) a csapatnak többek között a Megyeri úti pálya ingyenes használatát is garantálja. Hüvelyék nem szerénykedtek: kilencpontos feltétellistát állítottak össze. Ez többek között tartalmazta: a focistáknak az elmaradt bérük kiegyenlítésének nagy részéről le kell mondaniuk, mert a teljes összeget a Hunguest Hotels Rt. nem hajlandó kifizetni nekik. Ha ez nem tetszik a focistáknak, akkor forduljanak a hágai, nemzetközi bírósághoz – mondták kaján vigyorral a hunguestesek. Az is a kilencpontos követelést tartalmazó lista része volt, hogy az UTE a kft.-nek átadja az utánpótlás-nevelés feladatát. Emellé pedig ajándékképpen azt a cérnagyári sporttelepet kérte a Hunguest-vezér, ahol a focicsapat utánpótlás-nevelése zajlik. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a 30 000 négyzetméteres sporttelep ára testvérek között is megér vagy négyszázmilliót, akkor akár még jó üzletnek is mondhatnánk ezt a hirtelen jött sportbarátságot. Mindenesetre ügyes gondolat volt. Még akkor is az, ha ezt a sporttelepet az UTE hat évvel korábban tizenötmillió forintért vette, a számlát pedig az egyesület a Bene Ferit is megszégyenítő, elegáns mozdulattal továbbpasszolta, így azt végül az újpesti önkormányzat egyenlítette ki.”²⁰

Három apró részletet érdemes kiemelni az egyébként nagyobb összeget kínáló Hüvely István ajánlatából. Az egyik az, hogy nem tudta vagy nem akarta figyelembe venni, hogy a jelentős tartozások miatt a klub kénytelen volt jó néhány játékosának beleszólási jogot biztosítani a kft. irányításába. A másik az ISM felé támasztott követelés a Megyeri úti stadiont illetően, végül a harmadik az apportként kívánt újpesti Cérna pálya, amely, mint a fent említett cikkből kiderül, az UTE (egyetlen saját) tulajdonát képezte és képezi a mai napig. Így Hüvely 300 millió lefizetésével az aláírások után rögtön 400 milliós ingatlanhoz jutott volna hozzá, és összességében az Újpest megvásárlásával 100 millió bevételt köny-

²⁰ HVG, 1999. július 24.

velt volna el. Az ajánlat ezáltal a másik befektető jelentkezésével tulajdonképpen elfogadhatatlanná vált.

„Öntudatos emberek élnek Újpesten. A július 27-i elnökségi ülés előtt robbant a bomba: a Hunguest Hotels Rt. bejelentette, hogy visszalép az üzlettől, a képviselője pedig már nem is ment el a közgyűlésre. A háromszázmillió befektetéssel kecsegtető üzlet meghíúsulásáról Szabó Bence, az UTE elnöke a *Népszabadság* kérdésére meglehetősen szűkszavúan, akkor még csak annyit árult el: »A Hunguest egy másik, magánemberekből álló csoport javára lépett vissza.« A július 27-i közgyűlés aztán úgy határozott, hogy a tulajdonában lévő, egymillió forint törzstőkéjű Újpest FC Kft. kilencven százalékát százötvenmillió forintért a Köteles György által képviselt befektetői körnek adja el. Másnap már bővebben is beszélt erről Szabó Bence, a derék jó kardvívóbajnok. A *Népszabadságnak* például azt bizonygatta: a győztes »konzorcium szerepvállalása az utolsó esélyünk, ha meghíúsul a megállapodás, akkor végünk van«. A lapok pedig világgá kürtölték, hogy kikből is áll ez a befektető kör: Köteles Györgyből, Deák Gáborból és Lukács Ferencből.”²¹

A Lukács-féle társaság szimpatikusabb ajánlata nyerte meg a kft.-ért folytatott versenyt. Az UTE kezében a megvásárlást követően csak egy 0,04%-nyi tulajdoni hányad maradt, és ezzel az első csapat gyakorlatilag kivált az egyesületből. Viszont a stadion állami kézben maradt, a Cérna pálya az Újpest TE kezébe került, a játékosokkal pedig Lukácsék egyeztek meg. A konzorcium némileg egyensúlyba hozta a kft. gazdálkodását, amikor egy nagyon szerencsés pillanat következett be a klub életében.

A regnáló Fidesz-kormány ugyanis jelentős hangsúlyt fektetett a sportra. Fő tervei között szerepel a labdarúgás támogatása. Törekvéseihez keresett egy olyan reprezentatív csapatot, amelyik mint reklám képes megjeleníteni a magyar állam sikerességét. Az Újpest jelentős szurkolótáborával és egy viszonylag kis anyagi forrásokkal rendelkező vezetésével (szemben mondjuk, Várszegi Gáborral) pontosan megfelelt a kívánalmaknak. Így hát első lépésben a kormány megváltoztatta a kialakított stadionreorganizációs programját, s az Újpest stadionjának felújítása prioritást kapott. Gyakorlatilag 1989-ben végezték el az utolsó nagy beruházást az új világításrendszer beállításával a Megyeri úti pályán. 1998-

²¹ HVG, 1999. július 24.

ig semmi változás nem történt, akkor viszont a tulajdonosok a saját pénzükön felújították a VIP-szektor, és padok helyett székeket helyeztek el a stadionban. Ezután kezdődött az állami építkezés. Hegedűs Tamás és Papp Ferenc tervei alapján a Kész Kft. végezte el a kivitelezést. Az építkezés 1999-ben kezdődött, és a megújult 13 501 férőhelyes stadiont 2001. november 15-én, a Magyarország–Macedónia (5-0) mérkőzéssel avatták fel.

A hivatalos adatok szerint a reorganizációs program keretében az Újpest FC-nek 550 millió forint járt volna. Valójában viszont a támogatás 1,6–3 milliárd körüli összegre tehető. Hozzá kell tenni azért, hogy a stadion felújításával az állam egy az UEFA kívánalmainak megfelelő, 85%-ban fedett stadiont épített, amivel anyagi vonzatát tekintve a legolcsóbban oldotta meg a fővárosi stadionhiányt.²² Mivel a létesítmény a mai napig állami tulajdon, a Megyeri úton rendezett mérkőzések jegyárbevételéből 50%-ban, a bérleti jogok eladásából pedig 100%-ban részesül az állam. Ezek a bevételek nőhetnének, ha a főépületet nem csak szerkezetkész, hanem kulcsra kész állapotban lenne, és ha bérbe adná az üzemeltető. Persze közel sem biztos, hogy ezzel sikerülne kitermelni a fenntartási költségeket.

Mindenesetre a rekonstrukció után az MFB 17,96%-os üzletrész-megvásárlása egyértelműsíti az állami szerepvállalás igényét, majd az állami szponzorok, mint az OTP Bank Rt., a Mol Rt., a Szerencsejáték Rt., a Paksi Atomerőmű és az ELMŰ, megjelenése teszi teljessé a kormány expanzióját. A klub ügyvezetői posztját a Fidesz- és újpesti körökben egyaránt elfogadott Gyulai Zsolt töltötte be. A kft. költségvetése ekkor megközelítette az évi 1 milliárd forintot. A klubot vezető Köteles, Lukács és Deák hármas nem tudott, de az igazat megvallva nem is akart ellenállni a kialakuló helyzetnek. Az első évben azonban a csapatnak azonban csak Magyar Kupát sikerül nyernie, annak ellenére, hogy a csapatot alaposan megerősítették olyan játékosokkal, mint a brazil Túlio vagy a cseh Radek Slončík. A hirtelen jött gazdasági fellendülésnek a kormányváltással vége szakadt. Az új regnáló hatalom sportpolitikai elképzelései teljesen mások voltak, és szépen ki is vonták a forrást adó cégeket az Újpest FC Kft.-ből. Magukra maradván, az előzőleg feltornáztatott klubot

²² <http://www.ujpestfc.hu/>

Lukács Ferencék egyre nehezebben voltak képesek fenntartani, ezért felvették a reorganizációs hitelt, illetve tulajdonostársakat vontak be. Először Geizwein Ferenc szállt be Lukács Ferenc cégén keresztül. Később Muszbek Mihály vásárolt többségi tulajdonrészt. Ám ő sem bizonyult eléggé tőkeerős befektetőnek, és nem volt képes többségi tulajdonosként elviselni a növekvő terheket.²³

Ismét egy új befektető került a képbe. A Dare Group és dr. Kovács Péter, aki előbb Muszbek Mihályt, majd Lukács Ferencet vásárolta ki az Újpestből. 2005 szeptemberében dr. Kovács Péter vált többségi tulajdonossá, s az elmúlt lassan három évben a klub vezetése gyakorlatilag az általa vezetett cégcsoport kezében összpontosult. A klub 1998-as eladása óta a dr. Kovács Péter vezette társaság talán az első, amely rendelkezett olyan anyagi erőforrásokkal, hogy egyáltalán megfogalmazhatott valamiféle kívánalmat vagy koncepciót az előrelépésre.

Összefoglalás

Napjainkban szemlátomást két cél vezeti a klubot, a szakmai eredményesség és a gazdasági profit. Ezért a vezetés több lehetséges modellt is kipróbált, hogy sikeressé tegye a klubot, de mind a hirtelen vásárlások, mind az utánpótlás erőteljes fejlesztése, amely során erős szakmai kapcsolatot épített ki a Feyenoord Futball Clubbal, illetve itt Magyarországon a Mészáros Focisulival és a Goldball FC-vel, nem hozták meg a kívánt eredményt, vagyis a betörést a nemzetközi kupába és a magyar bajnoki címet. Az utánpótlásban az MTK igen jelentős előnyre tett szert „akadémiai” rendszerével. Így jelenleg az Újpest FC egy harmadik koncepcióra helyezi a fő hangsúlyt: fiatal, de már kész játékosokat vásárol, belőlük próbál ütőképes csapatot kialakítani, és várja külföldről a jó ajánlatokat egy-egy tehetségesebb labdarúgóra. Az egyesület tulajdonképpen kényszerpályán mozog, mert nemzetközi szintű játékosok megtartása hosszú távon könnyen az anyagi csőd szélére sodorhatná. Újpesten cél az, hogy rövid távon önfenntartóvá váljék a klub, majd esetleg nyereséggé is, illetve hogy a hazai és a nemzetközi porondon elfogadha-

²³ *Céghírek*, 2007. január 31.

tó eredményeket érjen el. Illúzióink azonban ne legyenek, mert miközben a magyar labdarúgás és vele az Újpest is az 1980-as évekhez képest visszafejlődött, azalatt a vezető futballnagy hatalmak labdarúgása hihetetlen ütemű és egyre gyorsuló fejlődésen ment és megy keresztül. Nálunk az okok egyértelműek: gazdasági és társadalmi összeomlás, amin még a rendszerváltozás óta nem tudtuk túltenni magunkat. Az Újpest életében ez helyzet már a rendszerváltozás pillanatában körvonalázódott, amikor az átalakulásnál bábáskodó szereplők (az állam, az önkormányzat, a politika, a sportszervezetek képviselői, magánbefektető és egyesületi tagok) közül egy sem volt képes megfelelő háttérteret teremteni egy olyan klubhoz, amelyik költségvetésben felvehetné a versenyt Európa meghatározó klubjaival – s ez az összes egyesületre érvényes a mai napig. A jelen állás szerint valamennyi mai magyar labdarúgóklubnak marad egyelőre a magyar bajnoki címért folyó vetélkedés és a játékosbeszállító szerepkör az európai top ligák számára. Természetesen így, kisebb kockázattal is lehet esetenként rentábilis, sőt talán érdekes bajnokságot működtetni, megtalálva a megfelelő egyensúlyt a bevétel, a kiadás és az elfogadható minőség szentháromsága között. A klubok többségénél – ha nem mindegyiknél – ebbe az irányba figyelhető meg az elmozdulás. Ezzel azonban a Bajnokok Ligája csoportkör és a külföldi elitklubokkal történő versengés elérhetetlen távolságba kerül.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy lehet-e kiút az elitlabdarúgás felé? Talán meglepő, de úgy gondolom, hogy igen. Ehhez azonban elsősorban gazdasági vonalon szükséges számottevő erősödés, ami könnyen belátható, ha más csapatsportágak példáját vesszük. Hiszen amíg egy viszonylag kis költségvetésű sportágban, mint amilyen a kézilabda, legjobb csapataink a szűk elithez tartoznak, addig a közepes költségvetésű jégkorongban az Alba Volán jégkorongcsapata, kinőve a magyar bajnokságot, a középszerű osztrák ligát erősíti. Ezzel szemben a magyar labdarúgás jóval több pénzt kíván. Véleményem szerint, Magyarországon azt teremtené meg az előrelépés lehetőségét, ha bekövetkezne egy jelentős gazdasági fellendülés. Akkor ugyanis érdekeltté tenné a magyar üzleti életet, hogy európai mércével mérve is jelentős tőkét fektessen labdarúgásunkba, mint az egyik legjobb reklámhordozóba, ami kisegítheti a nemzetközi küzdőtérré. Addig viszont megmarad másodlagos szerepkörünk az európai futballban.

AZ OROSZ FOCI MÚLTJA ÉS JELENE

A nemzetközi sajtó nem kezelte különösebb szenzációként, amikor 2005 májusában a CSZKA Moszkva¹ megnyerte az UEFA-kupa lisszaboni döntőjét. Pedig sporttörténelmi esemény szemtanúi lehettük, hiszen *orosz csapat* korábban soha nem nyert ilyen rangos európai tornát. Ez a bravúr még a szovjet időkben sem sikerült, pedig az ún. keleti blokkból BEK-győzelemmel dicsekedhetett a román Steaua Bukarest vagy a szerb Crvena Zvezda is. (Igaz, a ma már nem létező Kupagyőztesek Európa Kupáját 3-szor is elnyerte egy-egy szovjet [ukrán és grúz] gárda: a Dinamo Kijev kétszer, a Dinamo Tbiliszi egyszer.) A szovjet labdarúgás utolsó nagy sikereit a felbomlás időszakában érte el, amikor is 1988-ban az Európa Bajnokságon ezüstöt, a szöuli olimpián aranyat szerzett az ország válogottja.

Ma már közhelynek számít, hogy *a futball egyenlő a pénzzel*. Az, hogy *a futball nem csak pénz*, azt láthatjuk számos példán keresztül Ázsiától az Egyesült Államokig, ahol óriási összegeket investálnak a labdarúgásba, mégsem lesz világszínvonalú a futball. Oroszország speciális helyzete részben földrajzi, részben történelmi fejlődésének tudható be. Az ország területének kétharmada az időjárási viszonyoknak köszönhetően az év jelentős részében alkalmatlan a futballra. Ennek ellenére e sportág már több mint száz esztendeje jelen van az orosz társadalomban. A Szovjetunió a labdarúgás nemzetközi vérkeringésébe csak a második világháború után tudott bekapcsolódni. Negyvenöt év alatt erős gyökeret vert a sportág az orosz (szovjet) társadalomban, és számos nagy eredményt ért el nemzetközi szinten is. Az organikus fejlődés mégis megszakadni látszott 1991 végén, amikor a Szovjetunió összeomlott. Nemcsak

¹ CSZKA – a Hadsereg Központi Sport Klubja.

abból a szempontból, hogy olyan jelentős labdarúgóbázisokat veszített el az ország (amennyiben Oroszországot tartjuk a Szovjetunió örökösének²), mint Ukrajna, Kazahsztán és Grúzia, hanem a rendszerváltás gazdasági hatását tekintve is súlyos károkat szenvedett az orosz foci. A közgazdászok szerint a rendszerváltás után 40%-kal csökkent az ország GDP-je, az ipari termelés pedig a felére csökkent. Ehhez hasonló zuhanás még a második világháború után sem volt tapasztalható a Szovjetunióban. Ilyen alapokkal, egy totális privatizációs évtized után az orosz labdarúgás, ha más keretek között is, de magához térni látszik. Már nem teljesen nemzetiként, hanem a globalizált futballpiac követelményeinek megfelelően igényel magának helyet az európai elitben.

A szovjet futball

A labdarúgást még a huszadik század elején, a cári időkben, a birodalomba hívtat német és angol mérnökök, szakmunkások ismertették meg az orosz emberekkel. Elsősorban az akkori fővárosban Péterváron és Moszkvában örvendett az új sport nagy népszerűségnek. Az első klubok még az első világháború előtt alakultak meg. Így Moszkvában, 1911-ben a Síkedvelők Társasága megalakította futballszekcióját, hogy a melegebb nyári hónapokban is legyen a sportolni vágyóknak elfoglaltságuk. A háború és a forradalom után a Szovjetunió forradalmi tanácsának utasítására létrehozták a hadsereg központi sportklubját, amelynek a rendelet értelmében a Síkedvelők sportolói automatikusan tagjaivá váltak. Az októberi forradalom és a polgárháború után, 1922-ben azonnal megszerveződött a Szovjet Labdarúgó Szövetség is, ám a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség, a FIFA nem ismerte el tagjaként, így a nemzetközi versenyeken nem is vehettek rész a szovjet futballisták.

1922-ben alakult meg a máig legnépszerűbb orosz klub, a Szpartak Moszkva elődje, a Moszkvai Sport Klub (MKSZ). Egy évvel később Feliks

² Miután mind politikai, mind gazdasági értelemben így van, ezért most én is Oroszországra tekintek mint jogutódra. Természetesen a szovjet labdarúgás sikerein belül jelentős szerepet játszottak a többi tagállam sportolói is.

Dzsersinszkij kezdeményezésére jött létre a GPU (Államvédelmi Hatóság) csapataként a Dinamo. A Dinamo Moszkva mintájára több vidéki városban is megalakultak a belügy helyi sportszervei. A legsikeresebbek a fővárosiakon kívül a kijevek és a tbilisziek csapata lett az idők során. Leningrádban, 1925-ben alakult meg a Sztálin nevét viselő fémipari üzemben a később Zenit néven ismertté váló egyesület. A szintén moszkvai Torpedo múltja is 1919-ig nyúlik vissza. A ZIL autógyárhoz kötődött sokáig, mai nevét 1930-tól viseli.

A hadsereg klubját 1928-ban, a Vörös Hadsereg megalakulásának 10. évfordulója alkalmából nevezték át, és a Vörös (1951-től Szovjet) Hadsereg Központi Háza (CDKA, CDSZA) néven írta be magát a szovjet futball korai történetébe. Az 1936-ban induló bajnokságban öt alkalommal szerzett aranyérmet (1951-ig), így a második világháború utáni korszak legjobb csapatává vált. Ez okozta a klub első komoly tragédiáját is. A Szovjetuniót a FIFA csupán 1946-ban ismerte el tagjaként, de csak az 1952. évi Olimpiai Játékokon, Helsinkiben vehetett részt nemzetközi versenyen története során először. Komoly problémát okozott azonban a politikai és a sportvezetőknek, hogy addig gyakorlatilag nem létezett szovjet válogatott. Így kisebb vita után úgy döntöttek, hogy az ország egyik legjobb klubcsapatát, a hadsereg klubját küldik ki Helsinkibe. A Dinamo Moszkva és a CDKA együtt voltak az ötvenes évek legjobb csapatai, felváltva nyerték a bajnoki címeket. Hasonló volt a helyzet Magyarországon is, ahol az ÁVH csapata, a Budapesti Bástya és a hadsereg csapata, a Honvéd uralta a magyar mezőnyt. Úgy tűnik, hogy a hatalom nem akarta a belügyeseket külföldre küldeni, talán éppen azért nem, mert egy vereség súlyos presztízsvesztést okozott volna a szerveknek. Így a CDKA játékosai és mellettük néhány más klub legjobb futballistái, mint Igor Netto (Szpartak) vagy Konsztantyin Beszkov és Vaszilij Trofimov (Dinamo Moszkva) képviselték az országot.

Azonban a néhány szocialista országgal lejátszott felkészülési mérkőzés (köztük Magyarországgal) kevésnek bizonyult. Helsinkiben a „szovjet válogatott” a bolgárok legyőzése (2:1) után Tito Jugoszláviájával játszott döntetlen (5:5), majd a megismételt mérkőzésén 3:1-re kikapott. Sztálin nehezen viselte a hatalmas presztízsvesztést. Még az sem sokat javított a szovjet futballisták helyzetén, hogy a döntőben a magyar válogatott kiköszörülte a szocialista tábor becsületén esett csorbát. A ha-

zatérő játékosokat azonnal megvádolták „hazafiatlan magatartással”, a klubot kizárták a bajnokságból, illetve megszüntették. Arkagyev „szövetségi kapitányt” megfosztották címétől, a játékosok szétszóródtak a rivális kluboknál. Így érthető, hogy 1953 augusztusában a Népstadion avatóünnepségére a Budapesti Honvéd miért nem a szovjet testvércsapatát fogadta. Az ünnepi meccsen a Szpartak vendégeskedett, és 80 ezer néző előtt Bozsik kettő és Kocsis egy góljával, a Honvéd nyert 3:2-re. A CDSZA szétverése után jött el a Szpartak aranykora olyan klasszisokkal, mint Igor Netto, Szimonyan, Paramonov, Iljin, Tatusin vagy Malszenkin. Az 1952-es bajnokságban, már a CDSZA nélkül, a Szpartak megszerezte története első aranyérmét, majd egy év múlva néhány volt CDSZA-játékoskal (Razinszkij, Babaskin, Bodrov) kiegészülve duplázott.³

A hadsereg sem maradhatott sokáig sportklub nélkül, és már 1953 őszén elkezdtek újjászervezni a klubot. 1954-ben újra szerepelhettek a bajnokságban. Pinaicsev tábornok munkája hamar meghozta a várt sikert a katonáknak. Két kupagyőzelem és két bronzérem (1955-ben és 1956-ban) a bajnokságban. Az 1955-ös kupadöntőt éppen a Dinamóval vívták 55 ezer néző előtt, és a 2:1-es sikerhez az is hozzájárult, hogy a 45. percben kiállították a később aranylabdás Lev Jasint a Dinamo kapujából. A legnagyobb sztár Viktor Fedorov volt ebben az időben a CDSZA-nál. A Dinamo viszont továbbra is az egyik legjobb szovjet csapat maradt, nemzetközi szintén is ő képviselte elsősorban az országot. Az ötvenes években bejárták Európát, de meghívást kaptak Brazíliába is.

A szovjet válogatott is 1954-ben alakult újjá. A svédek után a második hivatalos meccsüket éppen Puskásékkal játszották, és az eredmény 1:1 lett. A hadsereg klubja 1960-ban vette fel a CSZKA Moszkva nevet, amelyet a mai napig visel, ám az igazsághoz hozzátartozik, hogy a katonák 1952 után csupán kétszer szerezhettek bajnoki címet (1970, 1991), mert az 1952 utáni csapást nem sikerült kiheverniük.

A helsinki fiaskó után négy évvel, Melbourne-ben revansot vett a szovjet válogatott, és a döntőben 1:0-ra legyőzve a jugoszláv válogatottat aranyéremmel térhetett haza. A győzelemnek politikailag már nem volt

³ DUHON, B. L.–MOROZOV, G. N.: *Szpartak (Moszkva)*. Moszkva, Terra Szport, 2001, 90–93.

akkora jelentősége, mint négy évvel korábban. Ekkor mutatkozott be a világ előtt két, később szintén világklasszis játékos a Torpedo Moszkvából: Valentyin Ivanov és Eduard Sztrelcov (az orosz Pelé becenevet nem véletlenül kapta). Gavril Kacsalin szövetségi kapitány vezetésével a szovjetek kiharcolták a világbajnoki részvételt is. Óriási hiányt jelentett azonban, hogy Sztrelcov nem vehetett részt a svédországi versenyen, mivel nem volt hajlandó a Torpedóból a Dinamóba szerződni, így éppen egy munkatáborban töltötte büntetését. 1965-ben térhetett vissza a Torpedóba, ahol bajnoki címhez vezette csapatát. A Torpedo hatvanas évekbeli sikercsapatában rajta kívül olyan klasszisok rúgták a labdát, mint Voronyin, Guszarov, Metreveli. 1960-ban és 1965-ben bajnokságot nyertek, és a klub játékosai alkották a szovjet válogatott gerincét is. A nemzetközi kupákban azonban nem volt szerencsájük. 1966-ban a BEK-sorozat első fordulójában a hatvanas évek legjobb csapatával, az olasz Internazionale-val kerültek össze (Mazzola, Facchetti, Jair, Suarez). Milánóban az olaszok nyertek 1:0-ra Voronyin öngóljával, a visszavágó Moszkvában 0:0-ra végződött. Az Inter abban a szezonban egészen a BEK-döntőig menetelt – többek között a Vasas és a Real Madrid legyőzésével –, ahol a skót Celtic tudta csak legyőzni.

A szovjetek első nemzetközi sikerére 1960-ig kellett várni. Az Európa Bajnokság nyolcaddöntőjében éppen a magyarokat győzték le és ejtették ki (3:1, 1:0), majd a spanyolok következtek volna. Akkoriban még nem egy országban rendezték a kontinenstornát, hanem minden csapat utazott az aktuális ellenfeléhez. Franco tábornok azonban nem engedte Moszkvába a spanyol válogatottat, így a FIFA döntése alapján a szovjetek jutottak tovább. Az elődöntőben a csehszlovákok elleni győzelem után (3:0) a döntőben újra a jugoszlávokkal kellett megküzdeniük. Az első meccs 1:1-es döntetlennel zárult, majd az 1:0-ás szovjet győzelmet hozó visszavágó után Jasinék nyakába akasztották az aranyérmet. A győzelemben jelentős szerepet játszott a grúz származású trió Csoheli, Metreveli és Meszhi. A hatvanas évek sztárjai Jasin mellett Voronyin, Szabó József (Dinamo Kijev, majd Dinamo Moszkva) és Anatolij Bisovec (Dinamo Kijev) voltak. E generáció számos elismerést szerzett a szovjeteknek: 1966-ban világbajnoki (Igor Csiszlenko, Valerij Porkujan), 1968-ban Európa-bajnoki negyedik hely, 1972-ben Európa-bajnoki ezüstérem.

A hatvanas évek a „szocialista labdarúgás” fénykora volt. Szovjet sikerek mellett 1962-ben Csehszlovákia világbajnoki ezüstérme, 1964-ben és 1968-ban a magyar válogatott olimpiai aranya, 1965-ben a Ferencváros VVK-győzelme, a cseh Josef Masopust és Albert Aranylabdája, az 1972-es müncheni olimpián a lengyel válogatott győzelme éppen a magyarok felett azt bizonyította, hogy a kelet-európai labdarúgás a világ elitjéhez tartozik.

A hetvenes évek már kevésbé voltak sikeresek a szovjet válogatott számára. 1974-ben azért nem tudta magát kvalifikálni a szovjet válogatott a világbajnokságra, mert a politikai vezetés nem engedélyezte, hogy a Salvador Allendét megbuktató Pinochet tábornok Chiléjével lejátsszák a selejtező mérkőzést. 1977-ben pedig éppen a magyarok ejtették ki a szovjeteket a selejtezők során. A hetvenes évek kiemelkedő tudású védőjátékosa volt még Oleg Romancev, a Szpartak Moszkva játékosa. A moszkvai olimpián bronzérmet szerzett a válogatottal.

1945 után a belügy csapatai, a Dinamo Moszkva, a Dinamo Kijev, a Dinamo Tbiliszi és a Minszk összesen 24-szer nyerték meg a szovjet bajnokságot a Szovjetunió felbomlásáig. A Kijev a szovjet labdarúgás legeredményesebb csapata lett. A moszkvai Dinamo legnagyobb sztárja, Lev Jasin 1963-ban kapusként nyerte el az Aranylabdát. A statisztikák szerint pályafutása során több mint 150 tizenegyest kivédett hálórőr búcsúmeccsén, 1971-ben 103 ezer néző előtt a Dinamo a világválogatottat fogadta. Olyan világsztárok vettek részt Jasin búcsúztatásán, mint Bobby Charlton, Gerd Müller vagy Eusébio. 2000-ben a FIFA a 20. század legjobb kapusának választotta. Jasin 74-szer állt a szovjet válogatott kapujában, és csupán 70 gólt kapott!

Jasin után, 1975-ben Oleg Blohin is megkapta az Aranylabdát, miután a Dinamo Kijevvel megnyerte a Kupagyőztesek Európa Kupáját (éppen a Ferencváros ellen 3:0-ra).⁴ E dicsőség még a nyolcvanas években (1986) Igor Belanovnak is kijárt. Belanov szintén kijevi csapattal,

⁴ 1975. május 14. Bázeli, Dinamo Kijev–Ferencváros 3:0 (2:0). Onyiscsenko 18., 39., Blohin 67. DINAMO: Rudakov – Konykov, Resko, Fomjenko, Matvijenko, Toskin, Muntyan, Kolotov (k), Onyiscsenko, Burjak, Blohin. FERENCVÁROS: Géczi (k) – Martos, Pataki, Rab, Megyesi, Juhász, F. Szabó, Nyilasi (60. Ohnhaus), Mucha, Máté, Magyar.

Blohinhoz hasonlóan, a KEK elhódítása után kapta meg Európa legjobbjának járó díjat.⁵ Közben 1981-ben a Dinamo Tbiliszinnek is sikerült e kupában az első helyre érnie.

1986-os világbajnokságon is a kijeviek játszották a főszerepet, a 22 kerettagból 12 játékos Kijevből érkezett. Valerij Lobanovszkij keze alól sztárok sora került ki, akik 1988-ban egy Európa-bajnoki ezüstéremmel tették fel a koronát a szovjet labdarúgás addigi eredményeire. Illetve néhány hónappal később Szöulban Brazíliát győzték le az olimpia döntőjében. E korszak klasszisaira jól emlékszünk Mexikóból Szergej Alejnyikov (Dinamo Minszk), Rinat Daszajev (Szpartak), Alekszandr Zavarov, Oleg Protaszov vagy Alekszej Mihajlicsenko (Dinamo Kijev) voltak a szovjet foci utolsó sztárjai.

A szovjet futball a világ elitjéhez tartozott a rendszerváltás pillanatában, és a változás villámgyorsan taszította a mélybe. A legjobb játékosok Nyugaton folytattak még rövid karriert, Protaszov az Olympiakoszban, Mihajlicsenko a Sampdoriában, Alejnyikov és Zavarov a Juventusban, Daszajev a Sevillában. Megkezdődött a jobb játékosok kiárusítása, az utánplótlás összeomlott, és megkezdődött az orosz foci hosszú agóniája.

A rendszerváltás katasztrófája és a felemelkedés útjai

A rendszerváltások után az orosz és az egész kelet-európai foci teljes mértékben *perifériára szorult*, az éppen abban az időben hatalmas üzletté váló, kizárólag profit- és reklámérdekelt, sokszor a sport érdekeit is háttérbe szorító nyugat-európai futballbizniszben. Értelemszerűen ebbe a versenybe nem tudott eredményesen bekapcsolódni a darabjaira hullott „szocialista sport” sem pénzügyi, sem sportszakmai szempontból. A rendszerváltás nem hozott mást a kelet-európai és így az orosz foci számára is, mint *forráskivonást*. Ami azt jelentette, hogy az állami nagy-

⁵ 1986. május 2. Lyon, Dinamo Kijev–Atletico Madrid 3:0 (1:0). Zavarov 4., Blohin 86., Jevtusenko 88. DINAMO: Csanov – Bjesszonov, Baltacs (Bal), Kuznyecov, Demjanyenko (k), Jaremcuk, Jakovjenko, Zavarov (Jevtusenko), Racz, Bjelanov, Blohin. ATLETICO: Fillol – Tomas (k), Arteché, Ruiz Garcia, Clemente, Julio Prieto, Landaburu (Quigüe Setien), Marina, E. R. Quigüe, da Silva, Cabrera.

vállalatoknak (amelyek legtöbbször persze maguk is csődbe mentek vagy csődbe vitték őket) és a minisztériumoknak a sportból való kivonulása következtében keletkezett űrt nem töltötte be senki. A sport megszűnt a különböző hatóságok és szakszervezetek, a regionális és köztársasági nomenklatúrák ambícióinak demonstrációs arénájaként működni. A futball „*piacositása*” tehát *összeomlással* járt, a tőkehiányos gazdasági társaságok „kihelyezése a világpiacra” nem is járhatott más következménnyel. Így a kelet-európai labdarúgás csődbe jutott, jobb esetben a vegetáció szintjére süllyedt.

Miközben a futballcentrumországok (Anglia, Spanyolország, Olaszország, Németország, Franciaország) szűk köre a klubokat óriási tőkés-vállalatokként működtetve monopolizálták a játékospiacot és az árakat. A kelet-európai labdarúgás ezen a téren nem versenyzőképes, azaz nem képes megtartani tehetségesebb labdarúgóit, főleg nem képes minőségi külföldiek megvételére. Ez utóbbi oka, hogy se pénz, se futballpresztízs nincs, azaz nincs nemzeti tőke, amely a nemzeti futballba investálna, a szocialista ipar helyére lépett multinacionális vállalatok vezetői számára pedig nem vonzó a helyi futball. A foci reklámértéke a nullára redukálódott, leginkább persze Magyarországon.⁶ A minőségi sztárjátékosok szerződtetése pedig nagyban meghatározza, hogy az adott klub milyen reklám- és tévéközvetítési szerződéseket tud kötni.

A félperifériás helyzetben vegetáló kelet-európai labdarúgás számára három lehetséges út adódott a globalizált futball jelenlegi világában. Az első variáció szerint újra *az állam* lesz a futball fővédnöke. Erre tett sikertelen kísérletet Magyarországon 1998 és 2002 között a jobboldali kormány, amelynek célja inkább a politikai haszonszerzés volt, de természetesen ez is csődöt mondott. A másik útnak *a teljes privatizáció* ígérkezett, végül pedig egy *vegyes rendszer*. Ez utóbbinak két válfaját különböztethetjük meg húsz évvel a rendszerváltás után.

Elsőként az „*utolérés tőke nélkül*” változatot, amely jelenleg a magyar labdarúgás fejlődésére jellemző. E fejlődési út kialakulásának oka az állami vagyon privatizálásának módjában keresendő. A magyar privatizá-

⁶ Érdemes megnézni az egyre inkább fellendülő lengyel csapatok internetes oldalait, ahol a nyitólapon általában rögtön valamelyik nagy kereskedelmi bank vagy mobiltársaság reklámja látható. Magyarországon ennek semmi nyoma.

ció során nem jött létre egy lengyel, cseh vagy orosz mértékkel mérhető „nemzeti” tőkésréteg. A külföldi kézbe került vagyonok tulajdonosai, illetve az országba beáramló külföldi tőke számára nem fontos a helyi sport támogatása, nem köti hozzá érdek. Ezért Magyarországon az állami és önkormányzati tulajdon keveredik a magántulajdonnal, ám e beruházások nemzetközi szinten elhanyagolhatók. Jellemző, hogy az utóbbi évek legnagyobb változásait sem a hazai vállalkozók, hanem az Egyesült Államokból hazatért, de magyar George F. Hemingway (Bp. Honvéd), illetve az angol Kevin McCabe (FTC) hozta. Az, hogy a Ferencváros esetében sikerült egy kötődések nélküli külföldi vállalkozót bevonni a magyar labdarúgásba, csupán azzal a 6 hektáros beépítendő területtel volt lehetséges, amit a klubbal együtt kapott meg az angol. Lássuk be, hogy önmagában a magyar futball nem vonzotta volna ide.

A vegyes rendszer második válfaja az „*utolérés tőkével*”, amely ma leginkább az orosz, kisebb mértékben a lengyel labdarúgásra is igaz. Ezekben az országokban a privatizáció másként ment végbe, mint Magyarországon. Az ún. „*vaucheres privatizáció*” során az állami vállalatok tulajdonjogát a vállalati menedzsment és a dolgozók közösen szerezték meg „részvények” formájában. Rövid időn belül természetesen a menedzsment kezében koncentrálódott az irányításhoz szükséges „részvények” jelentős része. Ezzel kialakult egy olyan hazai tőkés-, úrgazdag réteg, amely nálunk hiányzik. Tehát a *privatizáció következtében egyrészt orosz kézben maradt a vállalatok nagy része*. Másfelől már 1993-ban *elnöki dekrétummal létrejöttek az első pénzügyi-ipari csoportok*, amelyek idővel képessé váltak felvenni a versenyt a multikkal. Erős állami támogatást élveztek a tőkefelhalmozási-centralizációs törekvéseikben. Ezzel az *államhatalom és a legnagyobb tőkés érdekcsoportok összefonódása megvalósult*.⁷ Szerepet játszott az oroszországi tulajdonviszonyok megváltozásában az a „modernizációs” felfogás is, amelynek szintén mély történelmi gyökerei vannak az orosz társadalomban. A „nyugathoz való felzárkózás”, a „modernizáció” mindig az államhatalom és az állami tulajdon koncentrációja felé mutatott. Éppen ezért az óriási mértékű privatizáció a kilencvenes évek elején pél-

⁷ Lásd erről részletesen: FARKAS Péter: Oroszország iparának összeomlása (1998. július). In *Oroszország a világgazdaságban – válság előtt és után*. Szerk.: DEÁK András, FARKAS Péter, LUDVIG Zsuzsa, RÉTHI Sándor. Budapest, Aula, 2001, 11–79.

dátlan volt az orosz történelem során.⁸ A kilencvenes évek orosz focija emiatt a fentebb említett második utat, a teljes privatizáció útját járta kevés sikerrel.

Az orosz labdarúgás tehát a kilencvenes években, hasonlóan a kelet-európai országok többségéhez, csődbe jutott, a hanyatlás minden velejárójával együtt kézzelfogható valóság lett. A válogatott és klubcsapatok szinte reménytelen helyzetbe kerültek. A Szpartak Moszkva egy-egy „kisebb” sikere a nemzetközi szintéren (negyedöntő a Bajnokok Ligájában, az UEFA-kupában és a KEK-ben) hajszálnyi reménnyel szolgált a jövőre tekintve.

A fordulat gazdasági értelemben az 1998. augusztusi válsághoz, politikailag pedig Putyin elnökké válásához köthető. De nem választható el a 2001. szeptember 11-e utáni energiaár-robbanástól, a Putyin második elnöksége alatt kiteljesedő, az élet minden területére kiterjedő növekvő állami szerepvállalás sem. Az 1998-as pénzügyi összeomlás jelentős mértékben csökkentette a pénzügyi-ipari csoportosulások befolyását a gazdasági politikai vezetésre, majd Putyin erőteljes politikai eszközökkel fokozta e csoportok visszaszorítását. Ma már inkább a politikai akarat befolyásolja e csoportokat, mint fordítva. Ez teljes mértékben visszatükröződik az orosz labdarúgás mögött zajló politikai és gazdasági történésekben. Vagyis, kétségtől magánkézben van a klubok jelentős része, de ma már e magántulajdonban lévő óriásvállalatok jóval engedelmesebbek a politikai, állami akaratnak, mint a kilencvenes években voltak. Így az orosz labdarúgás a vegyes rendszerben (magán és állami), jelentős tőkével a háta mögött kezdte meg az összeomlásból való kilábalást.

Ukrajna is képes lehet hosszú távon egy hasonló út bejárására. Ott azonban még a képlékeny és zavaros politikai rendszer miatt egyelőre nincs átgondolt sport- és társadalompolitika, így az ukrán milliárdosok ad hoc jelleggel, egymástól elszigetelten fektetik be pénzüket a fociba. Lengyelország is felzárkózhat az európai elithez, megvan az ehhez szükséges, megfelelő nagyságú felvevőpiac, és úgy tűnik, hogy a lengyel

⁸ KRAUSZ Tamás: A peresztrojka és a tulajdonváltás. Politikai koncepciók és történelmi valóság. In *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés. Tanulmányok és dokumentumok a rendszerváltás történetéből a Szovjetunióban (1985–1991)*. Szerk.: KRAUSZ Tamás, Sz. BÍRÓ Zoltán. Budapest, MRI, 2003, 53–54.

tőkének vannak is ilyen irányú tervei.⁹ Lengyelországban azonban láthatóan nincs a politikának olyan jelentős befolyása a sportra, mint az orosz vagy ukrán példa esetében. Inkább az ország adottságai és a „nemzeti tőkés” réteg léte adhat arra garanciát, hogy valamelyest megközelítsek az európai elitet.

Oroszországban van tehát politikai akarat és üzleti megfontolás arra, hogy az olajból és gázból származó hatalmas pénzbevételeket azzal a céllal használják fel az orosz foci felemelésére, hogy az új politikai rendszert erősítsék. A politikai vezetés Putyin elnökkel az élen erőteljesen szorgalmazza az ez irányú befektetéseket. (Ez várhatóan az új elnök, Dmitrij Medvegyev alatt sem lesz másként.) *Beindult tehát az orosz foci újratőkésítése, és ebben a folyamatban a magán- és részben az államvagyon céltudatos investíciója erőteljesen függ az állami intencióktól.*

Az orosz labdarúgás jelene

2005-ben a CSZKA Moszkva említett lisszaboni sikere után Vlagyimir Putyin levélben gratulált a moszkvai csapatnak, hangsúlyozva, hogy biztos benne, hogy ez a gyönyörű siker szolgálja majd az orosz labdarúgás és az egész sport fejlődését.¹⁰ Putyin elnök nem csupán a szokásos udvariassági megfontolásból írta gratuláló levelét, hanem valós politikai szándékok és tettek is álltak mögötte. Már a kupadöntő előtt törvénykezdeményezéssel élt a Szövetségi Gyűlésben az orosz labdarúgás fellendítése, az utánpótlás nevelés érdekében, összekapcsolva az egészségügy, a kultúra és a nevelés fontos területeivel. Érdemes idézni néhány sort Putyin kezdeményezéséből: „Oroszországban csak az alkohol és különösen az alkoholhamisítványok fogyasztásától évente kb. 40 ezer ember hal

⁹ A Legia Warszawa egyik tulajdonosa Mariusz Walter, aki a 16. leggazdagabb lengyel volt a *Wprost* napilap szerint 2006-ban. Walter alapította 1997-ben a TVN kereskedelmi csatornát. Waldemar Kita, Franciaországban élő lengyel milliomos (vagyonát 150 millió euróra becsülik) 2007 nyarán bejelentette, hogy szívesen megvenné a Wisła Kraków csapatát. Az Amica S.A. nemzetközi háztartásgép-forgalmazó óriáscég 2006-ban 100%-ban megvette a Lech Poznań csapatát.

¹⁰ *Masztjera futbola o futbole. Jevgenyij Ginyer i Valerij Gazzajev 33 voprosza i otveta.* Moszkva, D and D, 2005, 9.

meg. Főleg fiatal férfiak, családfenntartók. Ugyanakkor ezt a problémát nem lehet a tiltás módszerével megoldani. A munkánk eredménye az kell, hogy legyen, hogy a fiatal nemzedékek felismerjék az egészséges életmód szükségességét, a testnevelés és a sporttal való foglalkozás fontosságát. Minden fiatalnak fel kell ismernie, hogy az egészséges életmód – az siker, az ő legnagyobb sikere. Mindeközben, áttekintve a következő év költségvetési programjait, a kormány beruházási programjait, nem látok ott semmilyen kívánalmat ennek a problémának a megoldására.”¹¹ Az elnök szavait hamarosan törvény követte.

A Nemzeti Futballakadémia és az utánpótlás

Az utánpótlás-nevelésnek nagy hagyománya volt már a szovjet rendszerben is. Az első *gyermek-íjásági sportiskolák* (*Gyetszko-Junoseszkaja Szportyivnaja Skola – DJUSzS*) már a 30-as években megalakultak. 1934-ben avatták fel az Ifjú Úttörők Stadionját Moszkvában, majd az első sportiskolákat a Dinamo, a Szpartak és a CDKA egyesületek mellett. A negyvenes években már több száz ilyen iskola működött Moszkvában és Leningrádban. A DJUSzS mellett folyamatosan nőtt az olyan iskolák száma is, amelyek a fiatalságot az élsportra, az olimpiára készítették fel (DJUSzSOR). 1991-ben a Szovjetunió összeomlása idején több mint 6000 ilyen iskola működött országszerte, a növendékeik számos olimpiai érmet szereztek minden sportágban. A Szovjetunió sportiskolaiból több mint 2 millió fiatal sportoló került ki!

Több mint 10 évet kellett várni, hogy az összeomlás után újra komoly fejlesztések realizálódjanak az utánpótlásban. Egy nemzeti beruházási projekt keretében megalkották a „*Stadiont ajándékozunk a gyerekeknek*” (*Podarim Gyetyjam Sztagyion*) programot. Ennek megfelelően 2005-ben 20, 2006-ban 39, 2007-ben már 56 műfüves futballpályát építettek az ország legkülönbözőbb területein Kalinyingrádtól a Távol-Keletig.¹² A prog-

¹¹ Lásd az Orosz Labdarúgó Szövetség weblapján: <http://www.rf.s.ru/utis/download.php?%2Futis%2Fblob.php%3Fblobid%3DL2ZpbGVzL0RvY3MvZ2lmdHN0YWQuZG9j> (2008. 03. 22.)

¹² Uo.

ram előírja az Orosz Föderáció összes olyan futballpályájának a rekonstrukcióját, amelyet az utánpótláskorú fiatalok használnak. Feladatul tűzte ki továbbá a körülmények megteremtését arra, hogy a fiatalok tömegesen, jó színvonalon tudjanak sportolni, illetve az új, egészséges életmód kialakítását.

A projektet elsősorban állami költségvetésen kívüli forrásokból kívánják finanszírozni, hazai és külföldi befektetők, üzleti beruházások formájában. A számítások szerint az egész beruházás 2006–2012 között meghaladja majd a 6200 millió rubelt (1 rubel 7 forint!), amihez a különböző szintű költségvetések 1760,8 millió rubellel (a projekt 28,4%-a) és a költségvetésen kívüli források 4439,2 millió rubellel (a projekt 71,6%-a) járulnak hozzá. Természetesen az ilyen volumenű beruházás feltétele, hogy Oroszországban a privatizáció során kialakult egy „nemzeti milliárdos” réteg, amely a jelczeni anarchia és maffiaháborúk korszaka után, ma stabilabb körülmények között már nem félti a pénzét az országon belül befektetni. Így egyszerre mehet végbe egy hatalmas infrastruktúrális fejlesztés, a labdarúgás felemelése (ezzel a rendszer támogatói körének erősítése) és a gyanús körülmények között szerzett vagyonok tisztára mosása. Az egész beruházás fő támogatója azonban nem más, mint Roman Abramovics. A finanszírozás az általa létrehozott *Nemzeti Futballakadémia* alapítványon keresztül történik. Ennek élén a jelenleg még csak 32 éves Szergej Alekszandrovics Kapkov áll. Kapkov fiatal kora ellenére jelentős karriert futott már be. Abramovics kampányfőnökeként kezdte politikai pályáját a Cukcsföldi Autonóm Körzetben, majd 2001-ben a helyi kormányba is bekerült. 2003-tól már az Állami Dumában képviselő, természetesen a Putyin támogatására létrejött Egységes Oroszország Párt soraiban. 2006-tól az Orosz Labdarúgó Szövetség egyik elnökhelyettesi posztját is betölti. A Nemzeti Futballakadémia” alapítvány az infrastruktúrális beruházások mellett edzőképzést is szervez kizárólag az utánpótlás számára. Az első tanfolyamok már javában zajlanak. Szintén az akadémiához és Abramovicshoz fűződik Guus Hiddink holland szakember Oroszországba csábítása is. Az akadémia fizeti Hiddink fizetését és a teljes költségterítését. 2006-ban Hiddink fizetése, 35 pálya építése és egy labdarúgókupa finanszírozása összesen 35 millió dollárjába került az akadémiának, vagyis Abramovicsnak. A kiszivárgott információk szerint Hid-

dink foglalkoztatása évi 3–5 millió eurós költséggel jár.¹³ Ellenben Hid-dink személyesen is bekapcsolódott az óriási méretű utánpótlásprogram-ba. Személyes kapcsolatait felhasználva a holland PSV Eindhoven csapata-nál külön edzőképzéseket tartanak a leendő orosz szakembereknek.

Néhány óriáscég is bekapcsolódott, nyilván állami ösztönzésre, a prog-ram finanszírozásába, többek között a Szlavnyeft olajvállalat és a Szvaj-zinveszt is. Emellett az ország több régiós központjában a helyi önkor-mányzatok is beszálltak az üzletbe. Kalinyingrád, Szentpétervár, Vlagyi-mir, Tver, Cseljabinszk, Kazany, Izsevszk és Novoszibirszk városokban a helyi hatalom aktív részvételével zajlanak a stadionok és egyéb ingatla-nok rekonstrukciói.

Az egyéni befektetésekre is akad példa. Alekszandr Gajdamak (az an-gol Portsmouth tulajdonosa) például Baskíriában épít futballpályákat. Az orosz válogatott számára pedig egy Moszkva melletti településen ter-veznek egy új, a legmodernebb technikai felszerelésekkel ellátott edző-központot. Zvenyigorod polgármestere természetesen támogatja az épít-kezés terveit, amely egy sportcentrumot és két szállodát tartalmaz. 2009-re egy új stadiont is kapna a válogatott, a tervek szerint egy 150–200 mil-lió dolláros beruházás keretében. Érdekes, hogy nem a jelenlegi legmo-dernebb és legnagyobb moszkvai stadiont, a Luzsnyikit nevezik ki a vá-logatott otthonának.

Az utánpótlásprojekt indoklására is érdemes felfigyelni, mert tökéle-tesen ötvöződik benne az új nacionalista kurzus, az orosz birodalmi ér-zés felerősítése, a gondoskodó, jóléti és szociális állam víziója: „a testne-velés és a sport bármely civilizált állam szociálpolitikájának legfontosabb összetevője. A testnevelés és a sport, ugyanúgy, ahogy az egészségvéde-lem, az oktatás és a kultúra, a teljes értékű és egészséges társadalom fej-lődésének legfontosabb stratégiai erőforrásai, amelyek nemcsak a szociá-lis rendszertől függenek, de maguk is hatással vannak a társadalmi élet különböző szféráira. A sport és a testedzés hatalmas társadalmi poten-ciálját fel kell használni Oroszország felvirágzásának javára. [...] Az Orosz Föderáció számára a futball több mint sport. A futball észrevehetően hatással van a tömegek hangulatára, a nemzeti öntudatra. A jelentős eredmények a labdarú-

¹³ <http://www.kp.ru/daily/23668/50545/> (2008. 04. 29.)

gásban megerősítik a nemzet presztízsét.”¹⁴ Vitalij Mutko, a labdarúgó-szövetség elnöke szerint akár 5 év múlva már látható eredményei lehetnek a munkájuknak, azaz Oroszország a futballnagyhatalmak közé emelkedhet.

Az állam nemzetépítő céljain kívül, illetve azzal szorosan összekapcsolódva a mai Oroszország labdarúgásában már erőteljesen jelen van az üzleti érdek is. Egyrészt a magánosított nagyvállalatok és bankok, másrészt a rendszerváltás alatti privatizációkból meggazdagodott vállalkozók vezetésével néhány orosz klub már nyugat-európai mércével mérve is tekintélyes költségvetéssel rendelkezik. Így nemcsak az utánpótlás-nevelés és a jövő lebeg az állami és üzleti élet vezetőinek szeme előtt, hanem a jelen is. Ennek természetesen megvan az oka. A Putyin vezette új rendszerben, egy sajátos alku keretében, nem nyomoznak a gyanús körülmények között szerzett privatizációs dollármilliók eredete után, ha az illető nem vágyik politikai szerepre (ellenkező esetre lásd Hodorkovszkij kálváriáját). Másfelől a kapcsolati tőkét és magas társadalmi státust jelent egy-egy klub vezetése Oroszországban is.

Ha pénz van, akkor a célokat is ki lehet tűzni. Az orosz labdarúgás nem titkolt célja, hogy az európai elitnégyeshez (Anglia, Németország, Olaszország, Spanyolország) csatlakozzon a színvonal tekintetében, és mindabban, amit ma Európában futballkultúrának nevezünk.

A futball fejlődésének stratégiája Oroszországban

A Nemzeti Futballakadémia és a „Stadiont ajándékozunk a gyerekeknek” nemzeti beruházási projekt mellett az Orosz Labdarúgó Szövetség elkészítette az orosz futball fejlődési stratégiáját 2012-ig.¹⁵ A stratégia ugyanabból az elvből indul ki, mint az utánpótlás nevelésére alkotott program, vagyis *„futball több mint sport”* tézise itt is megfogalmazódott.

¹⁴ Lásd az Orosz Labdarúgó Szövetség weblapján: <http://www.rfs.ru/utills/download.php?%2Futills%2Fblob.php%3Fblobid%3DL2ZpbGVzL0RvY3MvZ2lmdHN0YWQuZG9j> (2008. 03. 22.)

¹⁵ Projekt Sztrategyii razvityija futbola v Rosszijoszkoj Fegyeracii na 2006–2012 godi. Lásd az Orosz Labdarúgó Szövetség weblapján: <http://www.rfs.ru/?node=strategyfull> (2008. 03. 22.)

A nemzeti önismeret erősítése és a tömegek hangulatára gyakorolt hatása miatt fontos, hogy a labdarúgás ennek megfelelően legyen kezelve.

A stratégia megalkotói abból a tényből indultak ki, hogy az orosz futball fejlődésében érzékelhető elmaradások, hiányosságok fő oka a politikai, gazdasági-társadalmi változásokra vezethetők vissza. A futballnak és a mögötte álló rendszernek nem sikerült a megfelelő mértékben átalakulni az önfinanszírozás és az irányítás hatékonysága terén. *Vagyis kimondja, hogy a rendszerváltás mind gazdaságilag, mind szervezetileg tönkretette az orosz futballt.* (Magyarországon ennek beismerése még várat magára.) A fő feladat, az orosz futball felemelése, komplex és rendszerszintű megközelítést igényel. Ennek megfelelően a dokumentum felsorolja azokat a rendszerhibákat, amelyek azonnal változtatni kell. Ezek a címszavakban a következők: az alacsony szintű technológia a program egészének végrehajtására, az anyagi és technikai bázisok nem kielégítő állapota, a szakemberek képzésében és felkészülési rendszerében lévő hiányosságok, a versenykiírás tökéletlenségei, a légiósok kiválasztásának hibái, a válogatott és a klubcsapatok nemzetközi eredményeinek elmaradása, az utánpótlás alulfinanszírozása, az utánpótlásedzők alacsony fizetése, a megbízhatatlan statisztikai információk a régiók labdarúgásáról, a módszertani dokumentumok hiánya, a 6 és 12 év közötti gyerekek versenyeztetésének hiányosságai, a biztosítás rendszerének hiányosságai, valamint a futballisták szociális rendszerének hiányai.

Alapvető problémája az orosz futballnak, hogy csupán az összlakosság 1%-a focizik, míg szervezett formában, rendszeresen átlagosan mindössze 0,39%! Ezzel szemben Angliában, Olaszországban, Németországban, Norvégiában és Csehországban a lakosság 10%-a űzi ezt a sportot. A program szerint 2012-re az orosz lakosság 5%-ának kellene fociznia, ami 7,5 millió embert jelentene, mely szám majdnem elérné az angol vagy német szintet, cseh és norvég viszonylatban pedig ez majdnem az ottani összlakosság számával érne fel!

Ezenfelül hatékonyabbá tennék a futball irányítási rendszerének a működését. Javítanák a klubok és a válogatott felkészülésének minőségét, a fizikális nevelés és az egészséges életmód propagálásával együtt népszerűsítenék a labdarúgást a fiatalok között. E ponton kapcsolódik a stratégia a „Stadiont ajándékozunk a gyerekeknek” programhoz. A orosz fut-

ball felemeléséhez elengedhetetlen a regionális és régiók közötti egyesülések és az egész állam területére kiterjedő futbollszervezetek presztízsének emelése, ami a szerepük növelésével is járna. *Erősíteni szándékoznak az információs és propagandabefolyást a felnövekvő nemzedékekre, harcot indítva az italozás, a narkotikumok és más negatív hatások ellen, erősítve a nemzeti büszkeséget az orosz zászlóval és a himnusszal kapcsolatban.* Fontosnak tartja a dokumentum az egészség megőrzése mellett a gyógyítás tudományos módszereinek javítását is.

Az egész stratégia lényege abban áll, hogy 2012-re erősödjön az Orosz Föderáció pozíciója a nemzetközi szintén. Ennek megfelelően komoly célokat is kitűztek. A nemzeti válogatottat a FIFA által megállapított rangsorban az első tízben szeretnék látni a vezetőket. A 2008. évi Európa Bajnokságon a negyedöntőbe jutás, míg a 2010-es világbajnokságon már az elődöntő a cél, a lengyel–ukrán EB-n pedig már győzni szeretne az orosz válogatott! Klubszinten is hasonlóan komolyak az elvárások. A nézőszám felemelése az eredmények javulásával elérhető. Így 2012-ben 20 ezer fős átlag nézőszám lenne kívánatos az első ligában, míg a másodosztályban meccsenként 10 ezer nézővel számolnak. 2007 és 2012 között nem titkolt szándéka az orosz szövetségnek, hogy BL-t vagy egy újabb UEFA-kupát nyerjen egy orosz csapat!

Úgy tűnik, hogy az orosz futball vezetői hosszabb távra terveznek. Talán ennek tudható be, hogy 2007 végén az orosz klubcsapatok minden sikertelensége ellenére sikerült szinte minden értékes szakembert és játékost az országban tartani. Nem történtek komoly változások sem a játékoskeretekben, sem a kispadokon. Hogy valóban sikerül-e a nagy orosz álom, ma még nem tudható előre.

Orosz pénzek az európai fociban

Az 1998-as orosz pénzügyi válság és Putyin elnöki hatalmának megerősödése együttesen járult hozzá ahhoz, hogy jó néhány orosz milliárdos vállalkozó próbált meg bekapcsolódni az európai futballüzletbe. Vagyis kimenekítették a vagyonuk egy részét az országból, egyúttal nyugat-európai társadalmi státusuk megvásárlásával, sok esetben állampolgárság

megszerzésével biztosították be magukat.¹⁶ Nyilvánvalóan Hodorkovszkij és a Jukosz olajtársaság esete is hatással volt a tőke kivitelre.

Sikertelenül próbálkozott Monacóban a kilencvenes évek végén a Dinamo Moszkva akkori tulajdonosa, Alekszej Fedoricsev, aki a hercegségben működtetett Fedcominvest nevű, vegyiparban tevékenykedő cégén keresztül először szponzorálta, majd meg szeretne volna vásárolni a monacói klubot. Végül maffiagyanú miatt elutasították szándékát. Számos vállalkozása mellett a sportba investált az orosz–izraeli Gajdamak család is. Arkagyij Gajdamak a Hapoel Jeruzsálem kosárlabdacsapatának fő szponzora lett (a Hapoel labdarúgóklubjában 4 millió dollárért szintén egy orosz milliárdos, Lev Levajev vásárolt 70%-os részesedést), de emellett a Beitar Jeruzsálem futballklubjának az 55%-os részét is Gajdamak birtokolja. Fia, a francia állampolgársággal is rendelkező – már említett – Alekszandr az angol Portsmouth tulajdonosa. Szintén Izraelben vásárolt klubot magának Alekszandr Snajder és a „Midland Group”. A korábban a Forma–1-es Midland csapat tulajdonosa 17 millió dollárért szerezte meg a Makkabi Tel-Aviv labdarúgócsapat részvényeinek 80%-át. Viszonylag ismeretlen a litvániai orosz Vlagyimir Romanov, akinek három európai klubban is van érdekeltsége. A litván FBK Kaunas csapata mellett a minszki FC MTZ RIPO (e csapat verte ki néhány évvel ezelőtt a Ferencvárost az UEFA-kupa selejtezőjéből), valamint a skót Hearts is a tulajdonában van. A talán legismertebb mind közül a már sokszor említett orosz vállalkozó, Roman Abramovics, aki a leggazdagabb brit állampolgárként nyilvánvalóan nem az üzlet miatt vásárolta meg a londoni Chelsea-t. A brit felső osztályba váltott vele belépőt Csukcsföld kormányzója. A becslések szerint a csapat játékosainak összértéke több mint 400 millió euró. Az orosz vállalkozó eddig majdnem 700 millió fontot költött „hobbijára”. Egy másik meghatározó angol klub is „orosz kézre” került 2007 augusztusában. Aliser Uszmanov az Arsenalban szerzett 150 millió dollárért 14,58%-os részesedést. Majd nem sokkal később 21%-ra növelte a tulajdoni hányadát az angol klubban. Uszmanov szintén az orosz gázipar

¹⁶ Az alábbi összeállítás a *Komszomolszkaja Pravda*, 2006. 04. 06. (<http://www.kp.ru/daily/23686/51728/>) (2008. 04. 29.), illetve az *Argumenti i Fakti* 2008. 01. 30. számaiban megjelent információk alapján készült.

képviselője, a „Gazprominvestholding” (Gázipari Beruházási Holding) vezetője. Egyértelműen imázsépítés céljából kötött 100-125 millió eurós szponzori szerződést az orosz gázipari óriás, a Gazprom a német Schalke 04 csapatával. A 2006-ban 5 évre szóló megegyezés hátterében a korábbi kancellár Gerhard Schröder állhat, aki a leköszönése után a Gazprom felügyelő bizottságának tagja lett. Emellett feltűntek az orosz milliárdosok az utóbbi időben Spanyolországban (Alaves – Dmitrij Pityerman), valamint Brazíliában is (Corinthians – Kia Dzsurascsian), de a bolgár Levszki Szófia tulajdonosa is egy orosz lett Mihail Csornoj személyében.

Az oroszok megjelenése Európában valójában nem meglepetés, és ha a mögöttük álló befektetésre álló tőkemennyiséget nézzük, akkor még csekélynek is mondható a Nyugaton eddig megjelent oroszok száma. Közben egyfelől van egy jogosnak is tűnő félelem az orosz tőkétől, mert bizalmatlanságot szül e vagyonok tisztázatlan eredete. Másrészt nem várható az oroszok nagyobb számban való megjelenése sem abból kifolyólag, hogy Oroszországban is tisztázódtak a körülmények, és ma már nem feltétlenül kell külföldre vinni a vagyonokat.

Az oroszországi foci jelene: politika és üzlet

Az orosz foci megállíthatatlannak tűnő lejtmenete Putyin második elnöksége kezdetén vett 180 fokos fordulatot, ami szorosan összefüggött a politikai rendszer megerősödésével, a nemzeti érzés felélesztésével, az állam gazdaságának látványos javulásával. Néhány év elég volt ahhoz, hogy látványos felemelkedésen menjen keresztül az orosz labdarúgás, amely folyamatban, mint láttuk, jelentős szerepe van a leggazdagabb oroszként is számon tartott Roman Abramovicsnak.

Feltűnő, hogy az orosz klubcsapatok tulajdonosa vagy főszponzora legtöbb esetben egy-egy olajvállalat vagy annak leányvállalata. Más esetben pedig óriási bankbirodalmak állnak a háttérben. E sajátos helyzet szintén az orosz fejlődés és a nemzetközi gazdaság Oroszország számára szerencsés alakulása következtében jött létre. A rendszerváltás után bekövetkezett ipari szerkezeti degradáció következtében folyamatosan nőtt az alapanyag-termelő ágazatok (elektromos energia, kőolaj- és gázkitermelés, szénbányászat) súlya az ipari beruházásokban (1996-ban már 63%).¹⁷

Ez az ipari szerkezetváltás érzékelhető a sportklubok tulajdonosváltásaiban is. Az orosz bankok pedig szorosan kötődnek egy-egy nagyvállalathoz. A különböző holdingok létrehozása szintén az állami vállalatok magánkézbe kerülésének előfeltétele volt.

A kilencvenes évek politikai és gazdasági zűrzavaros korszaka mély nyomokat hagyott az orosz futballban is. A két ősi rivális moszkvai klub, a CSZKA és a Szpartak körüli „ügyek” jól jellemzik ezeket az időszakot.

A CSZKA Moszkva 1994-ig a Honvédelmi Minisztérium tulajdona volt 100%-ban. Andrej Murasko, korábbi kézilabdázó ült a klubelnöki székben, majd család és sikkasztás vádjával került bíróság elé, ami miatt távozni kényszerült. Utána Baranovszkij ezredes vette át a klub irányítását, a HM pedig hamarosan megvált a klub részvényeinek 49%-ától is. A klubot gyakorlatilag Baranovszkij, Oleg Kim (az új résztulajdonos, a „Konkorgyija Golf” olajtársaság elnöke) és Alekszandr Tarhanov (Kim jó barátja, egyben a csapat edzője), valamint Baranovszkij grúz barátja, Tengiz Verdazde irányította. A CSZKA által az államtól bérelt 212 020 m² (21,202 ha) területen gyanús ingatlanbiznisz folyt továbbra is. Idővel az egyik bérelő, a csecsen Sahrudi Dadahanov is bekerült a klub vezetőségébe, amivel kezdetét vette a „csecsen uralom” a klub életében. Tarhanov és Baranovszkij között a játékosokkal kötött szerződések körüli vita okozott sűrűlódásokat, és fennállt a veszélye, hogy kettészakad a klub. Végül Tarhanov távozott a Torpedo Moszkva csapatához, barátja, Kim pedig eladta részesedését Dadahanov cégeinek. Dadahanov és egy másik csecsen, Ruszlambek Huszianov teljes mértékben átvette a klub vezetését. A minisztérium részesedése a klubban 1997-ben 0,6%-ra csökkent. A csecsen háború kitörése miatt a belügy hamarosan felfigyelt a moszkvai csecsen diaszpóra tevékenységére. 1998-tól folyamatosan vizsgálták Dadahanov pénzügyeit. A szálak messzire vezettek. Dadahanov a Moszkvában élő csecsenek vezetői közé tartozott, és a nyomozás megállapította, hogy a különböző offshore cégein keresztül több millió dollárral segítette a csecsen szeparatista vezér Baszajevet és harcosait. Huszianovot időközben letartóztatták illegális fegyvertartásért. Majd 1999 februárjában nyomtalanul eltűnt a csapat trénerének, Oleg Dolmatovnak a felesége is, aki emiatt hamarosan elhagyta a klubot. Az orosz rendőrség és titkosszolgá-

¹⁷ FARKAS Péter, 2001, i. m. 21.

latok nyomozása és a sajtóban megjelent cikkek hatására a csecsenek elhagyták a klubot, amelynek végül 2001-ben lehettek új tulajdonosai, immár rendezett körülmények között.¹⁸ Nem meglepő tehát, hogy az egykori katonacsapat ilyen körülmények között szinte semmilyen eredményt nem tudott felmutatni a kilencvenes években.

A csecsenek távozásával Roman Abramovics tett kísérletet a CSZKA Moszkva megvételére. A nemzetközi szabályok azonban nem teszik lehetővé, hogy egy tulajdonosnak több klubja legyen, így „csupán” egy 3 évre szóló 54 millió dolláros szponzori szerződést kötött a Szibnyeft a CSZKA Moszkvával 2004 márciusában (egy másik olajtársaság, a Jukosz, ekkor már harmadik éve szponzorálta a Dinamo Moszkva csapatát összesen 15 millió dollárral). Abramovics akkoriban a Szibnyeft résztulajdonosa volt. Az 54 millió dollár évi 18 milliót jelentett a klubnak, bár az idő előtti szerződésbontás következményeként az utolsó utalás már nem érkezett meg a klub számlájára. Összehasonlításuként érdemes megjegyezni, hogy a világ leggazdagabb klubjaként számon tartott Manchester United számára 2006-ban a Vodafone mint főszponzor „csupán” 16,2 millió dollárt utalt, a Chelsea pedig a Samsungtól hat évre összesen 95 millió dollárt kap.

A CSZKA labdarúgóklub tulajdonosa 2001-ben 49%-ban a brit Bluecastle Entertainment, 26,1%-ban az orosz „AVO Kapital” és 24,9%-ban újra a Honvédelmi Minisztérium lett. A brit céget az újságírók gyakran Abramovics érdekkörébe sorolják. A klub elnöke Jevgenyij Ginyer, az energiaiparban és autógyártásban érdekelt üzletember és az Orosz Labdarúgó Szövetség egyik alelnöke lett.¹⁹ Korábban állítólag a városi rivális Szpartak Moszkva elnöke szeretett volna lenni, ám az akkori elnök, Oleg Romancev ezt megakadályozta. A Szpartak körül amúgy az idő tájt gyanús pénzügyi manőverekről lehetett hallani, miközben a Ginyer vezetésével a CSZKA egyeduralkodó lett az orosz bajnokságban, illetve elérte a már említett sporttörténelmi orosz sikert is.

¹⁸ Lásd KISZLINSZKAJA, Larissza: Sportklub Minobroni Rosszii finanszirujet csecsenszkih bojevikov. In *Verszija*, 2000. 05. 16. és ANTONOVNA, Aljona: Udalen za nyeszportyivnoje zavegyenyije. In *Kommerszant-Vlaszty*, 2001. 02. 27.

¹⁹ GINYER, Jevgenyij: Futbol v Rosszii mozset sztaty pribilnim bizneszom. In http://www.kanonir.com/HTML/Novosti5/giner_futbol_vrossii.htm (2008. 03. 22.)

2005 végén azonban, amikor Abramovics megvált a Szibnyeftől, és a cég a Gazprom tulajdonába került, az új tulajdonosok úgy döntöttek, hogy nem szponzorálják tovább a moszkvai csapatot, mert mint kiderült, a Gazpromnak Szentpéterváron voltak tervei. A „katonacsapat” a szerződésbontás ellenére nem került a csőd szélére, mert az UEFA-kupa megnyerésének az évében kb. 25 millió dolláros bevételt könyvelhettek el játékoseladásból, jegybevételekből és a televíziós közvetítések díjaiból.²⁰ Jelentős változás a kilencvenes évekhez képest, hogy ma már nyilvánosságra hozzák a klubok az évi költségvetésüket. A CSZKA-nak 2007. évben az 50 millió dolláros bevétele mellett 51,5 millió dollár kiadása volt. A kiadásokból 2 millió 426 ezer dollárt ment az utánpótlásra!²¹

A labdarúgóklub a Szibnyeft távozása után 2006 februárjában a Vnyes-torgbankkal (Külkereskedelmi Bank), illetve annak utódjával a VTB-vel kötött évi több mint 7 millió dolláros szponzori szerződést. Ebből még mindig képes fizetni a brazil válogatott Vagner Love vagy Daniel Carvalho és João Alves de Assis Silva (ismertebb néven: Jo) fizetéseit. Sőt szerződés hosszabbításra és fizetésemelésre is futja. (Szinte minden évben felröppen a hír arról, hogy Love elhagyja Moszkvát. Legutóbb 2007 őszén, majd telén került szóba a távozása. Az orosz foci versenyképességét bizonyítja, hogy újra és újra képesek megtartani a brazil válogatott csatárát. Ma már 9 millió euró lenne az ára, ha valaki meg szeretné vásárolni. Megelőzve azonban minden ajánlattevőt, 2011-ig hosszabbított vele szerződést a CSZKA. Az aláírásért a játékos 400 ezer dollárt kapott, és az emelés utáni fizetése 150 ezer dollár körül van havonta.²² Az orosz bajnokságban azonban ennél jóval többet is lehet keresni. A Zenit Szentpétervár és a válogatott csatára, Andrej Arsavin évi 3 millió dollár fizetéssel a legjobban kereső játékos.²³ A CSZKA 2007-ben, a nyilvánosságra hozott adatok szerint 24,7 millió dollárt költött fizetésekre és 11 milliót játékosvételre, míg ugyanerre a Zenit (immár a Gazprommal a háta mögött) kb. 30 milliót. A CSZKA tehát a szponzori pénzekkel együtt pozitív mérleggel rendelkezhet.

²⁰ <http://www.newsru.com/sport/01oct2007/fed.html> (2008. 03. 22.)

²¹ <http://www.newsru.com/sport/28apr2007/money.html> (2008. 03. 22.)

²² *Trud*, No. 179., 2007. 10. 03.

²³ *Trud*, No. 147., 2007. 08. 18.

A nagy városi rivális Szpartak Moszkva 2007-ben szintén 50 millió dollárt költött, de csupán 30 milliót könyvelhetett el bevételként. Annak ellenére, hogy a klub elnöke a Lukoil olajtársaság elnökhelyettese, Leonid Fedun.²⁴ Fedun érkezéséig a Szpartak is göröngyös utat járt be a rendszerváltás utáni évtizedben. Igaz ez annak ellenére is, hogy e rövid periódus legsikeresebb orosz klubcsapatáról van szó. Az egykori válogatott játékos, Oleg Romancev vált az orosz labdarúgás meghatározó személyévé. Ő irányította és részben birtokolta a Szpartak Moszkvát, emellett betöltötte a szövetségi kapitányi posztot is. 1997 előtt Romancev és Larissza Nyecsajeva osztozott a klub részvényein. Nyecsajevát 1997 júniusában meggyilkolták, ezután alakult át a tulajdonosok összetétele. 30% továbbra is Romancevnél maradt, 30%-ot kapott Romancev fia, Vagyim is. Jurij Zavarzin, a Szpartak főigazgatója és Grigorij Jeszaulenko, a klub elnökhelyettese 20-20%-on osztoztak. Zavarzint Jeszaulenko hozta a klubhoz Nyecsajeva halála után, ahogy néhány évvel később Alekszandr Sikunovot is.

A klub körüli zavaros pénzügyek a Bajnokok Ligájából befolyt összegek utáni adóbefizetés elmaradásával kezdődtek, majd a játékoseladásokkal és -vásárlásokkal folytatódtak. 1998-ban Romancev megbízásával és Jeszaulenko közvetítésével az AS Romához szerződött 7 millió dollárért Dmitrij Aljenyicsev.²⁵ A pénz egy svájci bankszámlára érkezett, az adók és a járulékok pedig soha nem kerültek befizetésre az orosz államkasszába. Ami a Szpartak számára súlyosabb, hogy a 7 millió dollár sem került a klub pénztárába. Hasonló ügyekről lehetett hallani Szergej Juran (Millwall), Sztanyiszlav Csercseszov (Tirol), Dmitrij Hlesztov (Besiktas), Vlagyimir Beszcsasztnih (Verder Bremen) és Dmitrij Szicsev (Olympique Marseille) eladása után is. Jeszaulenko „ügyeiről” Sir Alex Ferguson is írt a saját könyvében. A Manchester United edzője és menedzsere szerint 40 ezer fontot ajánlott neki Jeszaulenko, ha nem engedi Andrej Kancselsziszt a MU-ból az Evertonba igazolni. A vesztegetés sikertelen

²⁴ <http://www.newsru.com/sport/01oct2007/fed.html> (2008. 03. 22.)

²⁵ Aljenyicsev később a Romából a Portóba szerződött. A portugál csapattal 2003-ban UEFA-kupát, 2004-ben BL-t nyert. Mindkét kupadöntőn gólt is szerzett. 2004-ben visszatért a Szpartakhoz, majd két év múlva abbahagyta a futballt a Szpartak akkori edzőjével, Alekszandr Sztarkovval való személyes ellentéte miatt.

volt. Kancselszakis négy manchesteri év után az Everton játékosa lett.²⁶ Mindennek az lett a következménye, hogy a Szpartak a tízéves sikerosorozat után a csőd szélére került. 2001-ben a Lukoil olajtársasággal sikerült szponzori szerződést kötni, amivel egyidejűleg Zavarzint az elnökhelyettesi székben Andrej Cservicsenko váltotta, aki a Lukoil-üzletet létrehozta. A Lukoil egyébként a CSZKA szponzorálásán is gondolkodott, de az akkori csecsen vezetés miatt a Szpartak mellett döntöttek. Nem hivatalos adatok szerint az olajcég, a „Lukoil-Inter” leányvállalatán keresztül évi 3 millió dollárt utalt akkor a klub számlájára. Még Zavarzin kötötte azt a szerződést is, amely az új stadion felépítéséig biztosítja a klub számára, hogy a Luzsnyiki Stadionban játssza a mérkőzéseit. A Szpartak évi fix tarifát fizet a Luzsnyiki Rt.-nek bérleti díjként, a bevétel viszont a klubot illeti. 2003-ban Romancev is elhagyta a Szpartakot, majd Leonyid Fedun, az „IFD Kapital” cégen keresztül, a klub tulajdonosává vált. A szintén a Fedun tulajdonában lévő Lukoil továbbra is a klub főszponzora maradt.

A CSZKA főszponzora, a VTB a Dinamo Moszkvát is támogatja. 2006 nyarán 500 millió rubellel, majd kétszer 280 millió rubellel segítette meg a klubot, hogy kilábaljon anyagi nehézségeiből. Az a klub, amely portugál válogatott játékosokat tud alkalmazni (Maniche és Costinga a 2005–2006-os idényben voltak a Dinamo futballistái), nem elégedhet meg az orosz bajnokság középmezőnyével. A Monacóval kapcsolatban már említett Alekszej Fedoricsev, akinek állítólag magyar állampolgársága is van(!), a klub részvényeinek 71%-át birtokolta egészen 2007 januárjáig. Számítások szerint összesen 120 és 150 millió dollár közötti összeget fektetett a Dinamóba néhány év alatt (az összehasonlítás kedvéért: a kiszivárgott hírek szerint Hemingway 2-3 millió dollárt investált az első évben a Bp. Honvédba). A vevő jelen esetben maga a sportklub volt. A meglehetősen olcsó, 150 millió dolláros vételárát, amelyben egy 90 ha nagyságú terület is benne van (hol van ehhez képest a Ferencváros 6+2 ha-os területe), a VTB hitelezte a klub Szergej Vagyimovics Sztjepasin vezette Központi Tanácsának. Sztjepasinnak szintén erős kötődése van a politikához. Katonai-politikai pályán kezdett, majd egészen a belügyminiszteri, illetve egy rövid időre, 1999-ben, a miniszterelnöki posztig is el-

²⁶ 1991 és 1995 között 123 Premier League meccsen játszott az orosz, és 28 gólt lőtt. Az Evertonban két éven keresztül 52 meccsen 20 gólt szerzett.

jutott. Jelenleg állandó tagja Oroszország Biztonsági Tanácsának, emellett az Állami Számvevőszék elnöke.

A VTB tervei nem merültek ki a Dinamóval kapcsolatban. A Dinamo vezetése megegyezett a bankkal, hogy a jelenlegi, 20-as években épült sportkomplexum teljes egészében újuljon meg. Mégpedig olyan formában, hogy a kb. 450 ezer négyzetméter (45 ha) hasznos terület épüljön be apartmanokkal, üzletekkel, irodákkal és természetesen egy teljesen új sportcentrummal, amely magában foglalná a stadiont, az uszodát és az edzőtermet. Az egész projekt nagyjából 975 millió dollár körüli összeget tenne ki, ám a mai moszkvai irodabérleti díjakat nézve évi 400 millió dollár bevétellel, illetve az ingatlankomplexum egy részének az eladásával számolnak. A pénzt természetesen a VTB adja a beruházáshoz.²⁷ Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy a HVG információi szerint éppen ennyi pénzt (1 milliárd dollárt) kell Brazíliában elkölteni ahhoz, hogy 2014-ben világbajnokságot lehessen rendezni.²⁸

A Dinamo fejlesztései mellett a Swiss Realty Group és a Blackwood számításai szerint, 550-600 millió dollár körüli összegbe fog kerülni a VTB „szerényebb” beruházása a CSZKA Moszkva számára. Ez magában foglalna egy teljesen új, a FIFA minden előírásának megfelelő modern stadion megépítését, szállodát és irodaházakat. A két cég becslése szerint jelenleg 700–900 dollárért (!) adható bérbe 1 négyzetméter irodahelység ezen a területen, a leendő bevételeket tehát ez alapján számíthatják ki.²⁹

Az egyik legnagyobb beruházást azonban Szentpéterváron tervezik. Ismert tény, hogy Vlagyimir Putyin ezer szállal kötődik e városhoz. A 2007 őszén kinevezett miniszterelnök, Viktor Zubkov is Szentpétervárról érkezett Moszkvába. Az Orosz Labdarúgó Szövetség elnöke, Vitalij Mutko szintén Szentpétervárról származik, korábban éppen a Zenit elnöke volt, jelenleg pedig a szövetség vezetése mellett szenátor a Szövetségi Tanácsban. Az elnök természetesen a pétervári Zenit csapataért szorít. Nem lehet talán véletlen, hogy a Gazprom olajtársaság – a Szibnyeft megszerzése után – megszüntette a rivális moszkvai CSZKA szponzorálását, és

²⁷ <http://www.expert.ru/articles/2007/02/26/vtb-dynamo/> (2008. 03. 22.). A tervezet óta már meg is kezdődtek a beruházások, és eddig a VTB kb. 200 millió dollárt investált a projektbe. Ma már több mint 1 milliárd dollárra becsülik a végső összeget.

Lásd <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=795045> (2008. 03. 22.)

²⁸ Brazíliáé a focivébé. Ürömnünp. *HVG*, 45. sz. 2007. november 10., 47.

²⁹ Uo.

teljes energiájával a balti város csapatára koncentrál. Miután a Gazprom egyik leányvállalata, a Lentranszgaz (Leningrádi gázszállító) 2005-ben megvásárolta a Zenit futballklubot, az elnöki székbe a Lentranszgaz főigazgatója, Szergej Alekszandrovics Furszenko került. Bátyja, Andrej 2003 óta különböző miniszteri posztokat tölt be. A klub vételára 30-40 millió dollár között mozgott.³⁰

A Gazprom egyértelműen az orosz gazdasági és politikai érdekek megtestesítője a világpiacon. E cég szimbolizálja a putyini rendszer gazdasági céljait világszerte. A Gazprom erőteljes bekapcsolódása az orosz labdarúgásba és a Zenit esete egyértelműen bizonyítja az állam szándékait a focit illetően. Az állami cégek és intézmények jelenléte más kluboknál is kézzelfogható. Az elmúlt évtizedben a Torpedóból kivált FK Moszkva csapata pedig, amelyet hamarosan a nemzetközi szintén is láthatunk, erőteljesen függ a moszkvai városvezetéstől (végül is Luzskov is szereti a focit). Nem mellesleg a klub főszponzora a Norilszkij Nyikel színesfém-mel foglalkozó óriáscég, amelynek a becsült külföldi tőkenagysága több mint 2 milliárd dollár!³¹ Kazanyban a Rubin csapata (a 2007-es Intertoto-kupában a Zalaegerszeg csapatát 5-0-ás összesítéssel verte ki) a Tatar Köztársaság kormányától kapja a közvetlen támogatást. Kazany nemrég ünnepelte a városalapítás 300. évfordulóját, amely alkalomra jelentős állami beruházások keretében újult meg a város. A moszkvai Lokomotív pedig a hatalmas állami beruházások előtt álló állami vasúttársaság szponzorálása mellett működik. A vasúttársaság elnöke, Vlagyimir Ivanovics Jakunyin szintén szentpétervári kötődésekkel rendelkezik, korábban diplomata volt, majd külkereskedelemmel foglalkozott az északi fővárosban. Putyin elnöksége alatt közlekedési miniszter, illetve miniszterelnök-helyettes is volt.

A Gazprom céljai között természetesen nemzetközi sikerek is szerepelnek. Sőt a várható bevételek reményében és az orosz foci presztízisének növelése érdekében az UEFA-kupa megnyerését tűzte ki a vezetés a legközelebbi célként. Fejenként 150 ezer eurós prémiumot ígért az elnök-

³⁰ *Pravda*, 2005. 12. 22.

³¹ WEINER Csaba: Az orosz közvetlen beruházási tőke közép- és kelet-európai expanziója. Irányok és arányok. In http://www.sze.hu/etk/_konferencia/publikacio/Net/eloadas_weiner_csaba.doc (2008. 03. 22.).

ség a kupa elhódításáért cserébe. (*Kommersant*, No. 34., 2006. 02. 28.)³² A CSZKA játékosai 2005-ben 240 ezer eurót zsebelhettek be fejenként. A Zenit e célnak megfelelően Hollandiából szerződtetett edzőt, Dick Advocaat személyében, aki korábban többször töltötte be a holland szövetségi kapitányi posztot, de legutóbb a dél-koreai és az ausztrál válogatottat is vezette. (Lassan eldőlni látszik az orosz labdarúgásban zajló vita arról, hogy érdemes-e külföldi szakembereket és játékosokat fizetni, vagy megfelelőek-e a hazaiak. A tendencia azt mutatja, hogy egyre több külföldi edzőt alkalmaznak, természetesen csak minőségeket, játékosokat pedig egyre kevesebbet hoznak az országbá.) A pétervári csapat jelenleg még a sztálini építészeti emlékművében, a Kirovról elnevezett stadionban játssza a mérkőzéseit. A csupán 21 ezer néző befogadására alkalmas létesítményt is felújítják, de nem itt tervezik a Zenit jövőjét. A 250 millió dollárból épülő új, „Gazprom-Arena” névre keresztelt stadion 2009-re készül el, amely a FIFA és az UEFA minden követelményének megfelelő létesítmény lesz. A tervezést sem bízták a véletlenre. A személyes meghívások pályázaton világszínvonalú tervezők vehettek részt: a müncheni Allianz-Arena és a pekingi Nemzeti Stadion tervezői Jacques Herzog és Pierre de Meuron, illetve Meinhard von Gerkan, aki részt vett a berlini Olimpiai Stadion, a kölni és a frankfurti stadionok tervezésében, a japán Kisho Kurakawa, valamint a Wembley rekonstrukcióját tervező Norman Foster.³² Végül az időközben elhunyt japán Kisho Kurakawa nyerte el az első díjat a „ kozmikus hajó” elnevezésű pályamunkával. A megvalósításra váró terv egy 62 ezer néző befogadására alkalmas 7 szintes, fedett stadiont tartalmaz, amely egy luxusyachtra hasonlít leginkább. (Norman Foster pedig a Barcelona új stadionját tervezi majd.)

A jelenlegi folyamatokat szemlélve világosan kitűnik, hogy *egy jól megtervezett, állami érdekeket szolgáló kísérlet tanúi vagyunk*, amely egy óriási lehetőséget rejt magában az orosz sport és a labdarúgás számára. Az állam és a labdarúgás közvetlen kapcsolata világosan látszik a klubelnö-

³² Ezen írás befejezésének pillanatában e történelmi sikert a pétervári csapat elérte. A manchesteri döntőben 2-0 arányban legyőzve a skót Glasgow Rangers csapatát elhódította az UEFA kupát. A Gazprom óriási lépést tett a nyugat-európai elfogadottságának javítása érdekében azzal, hogy egy fiatal, lendületes és sokaknak szimpatikus csapatot juttatott a csúcsra.

kök személyében is. Az ismert orosz futballszakértő, Jurij Szevidov szerint *a gyakorlatban a Lukoil, a Gazprom vagy éppen az állami vasúttársaság elnöke irányítja az általuk szponzorált klubokat.*³³ A politika és a gazdasági szereplők tehát szorosan összekapcsolódva jelennek meg az orosz labdarúgás színpadán. Természetesen azt is mondhatjuk, hogy a kereslet, a társadalmi igények találkoznak a kínálattal. Kereslet márpedig van Oroszországban. Egyes felmérések alapján csak a Szpartak Moszkvának több mint 15 millió szurkolója van az országhatárokon belül. A CSZKA támogatóit 9 millióra becsülik. Ennek megfelelően ma már évi 2 millió dolláros bevételt könyvelhetnek el csak az ajándékboltjaik üzemeltetéséből. Egy-egy topmeccs a Luzsnyiki stadionban 13 millió rubel (kb. 90 millió forint) bevételt hoz jelenleg. Ha képesek a futball vezetői és politikusok minőségi „terméket” gyártani, akkor ilyen adottságokkal megáldva nem lehetetlen az európai sztár csapatok nyomába eredni.

Visszatérve a centrumországok által – már említett – monopolizált játékospiacra és az általuk szabott hatalmas árakra, látni kell, hogy e klubok már képesnek látszanak bekapcsolódni aktív résztvevőként is ebbe az üzletbe. A topklubok (Szpartak, CSZKA, Lokomotív, Zenit, Dinamo) ma már 5-10 millió eurós játékosokat vásárolnak. A Dinamo Moszkva az elmúlt három évben kb. 120 millió eurót költött játékosok vételére.³⁴ A portugál Maniche ára 16 millió euró, a görög Georgiosz „Giourkasz” Szeitaridisz 10 millióért került a Portóból a Dinamóhoz. Természetesen akkor lesz teljes a körforgás, ha már eladni is tudnak egy-egy hazai nevelést ugyanennyiért. Nem teljesen illuzórikus ez sem. A válogatott Szemsont 2006-ban 5 millió euróért vásárolta meg a Torpedo Moszkvától (jelenleg másodosztályú csapat) a Szpartak. Mint láttuk, Vagner Love értéke az orosz bajnokságban ugrott meg, de hasonló „sors” vár a másik brazil (legendő) csillagra, Jóra is.

Érdemes megfigyelni azt is, hogy miközben az Európai Unióban a játékos-adásvétel az egyik legnagyobb üzlet (ahol a játékosok eurómilliókért cserélnek klubot), kevés olyan ország maradt, amely képes megtartani a saját bajnokságában a legjobbjait. Ebben természetesen két fontos tényező játszik szerepet, a pénz és a színvonal. Oroszország ma már

³³ *Trud*, No. 147., 2007. 08. 18.

³⁴ <http://www.fc-dynamo.ru/material.php?id=1374> (2008. 03. 22.).

erre is képes, a válogatottban szereplők közül Kerzsakov az egyetlen, aki idegenlégiósként keresi kenyerét. Ő a spanyol Sevilla csapatában futballozik, a többiek viszont a hazai bajnokságot erősítik. Sőt, amint láttuk egyre több, minőségi külföldit is tudnak alkalmazni.

Az orosz politika felismerte a labdarúgásban rejlő óriási lehetőségeket és továbbiakat keres. A 2012. évi nyári olimpiai játékokra beadott moszkvai pályázat ugyan elbukott, de sikerült megszerezni a két évvel később rendezendő téli olimpia rendezésének jogát. Szocsi kiemelt terület lett az orosz kormány és maga az elnök számára. A várost óriási összegekből varázsolják újjá, emellett hatalmas pénzügyi támogatásokat kapnak a téli sportok is. Putyin természetesen eredményeket vár cserébe, és felszólította a jégkorongklubok szintén milliárdos tulajdonosait, hogy ne hozzanak Oroszországba kanadai és amerikai sztárokat, hanem azt a pénzt fektessék az utánpótlásba. Ez persze nem azt jelenti, hogy a hazai jégkorongozók kevesebbet keresnének, mint az NHL-ből érkezett sztárok. De ugyanígy említhetnénk a kosárlabdát is, amelybe szintén dollármilliárdokat fektetnek, és az eredmény máris kézzelfogható: 2007-ben Oroszország Európa-bajnok lett. A történethez hozzátartozik, hogy amerikai szövetségi kapitánnyal dolgoztak.

A téli olimpia rendezése mellett Oroszország, azaz Moszkva elnyerte a 2008. évi Bajnokok Ligája döntőjének rendezési jogát is! E célból az 1996-ban már teljesen felújított, jelenleg is 5 csillagos minősítésű stadiont újra felújítják, illetve a jelenlegi műfüves borítást valódi fűre cseréli a mérkőzés idejére.

Kinek miért éri meg manapság Oroszországban ennyi pénzt a fociba fektetni?

Oroszországban nem találtak ki semmi újat. Egyszerűen a szovjet hagyományokat felelevenítve, a kapitalizmus keretei között a nemzeti állam egyik támaszát látják benne. Eközben a globalizált futballpiac aktív részesei kívánnak lenni. Az orosz foci azonban ma még jóval kevésbé globalizálódott, mint a nyugat-európai bajnokságok. Hogy e folyamat hogyan vezet, ma még nem lehet megjósolni.

Az állami vagyont privatizáció útján megszerző új milliárdosrétegnek elsősorban azért éri meg, mert tisztára moshatja vagyona egy részét. Másfelől jó üzlet, végül pedig jó hazafiként tündökölhet az orosz társa-

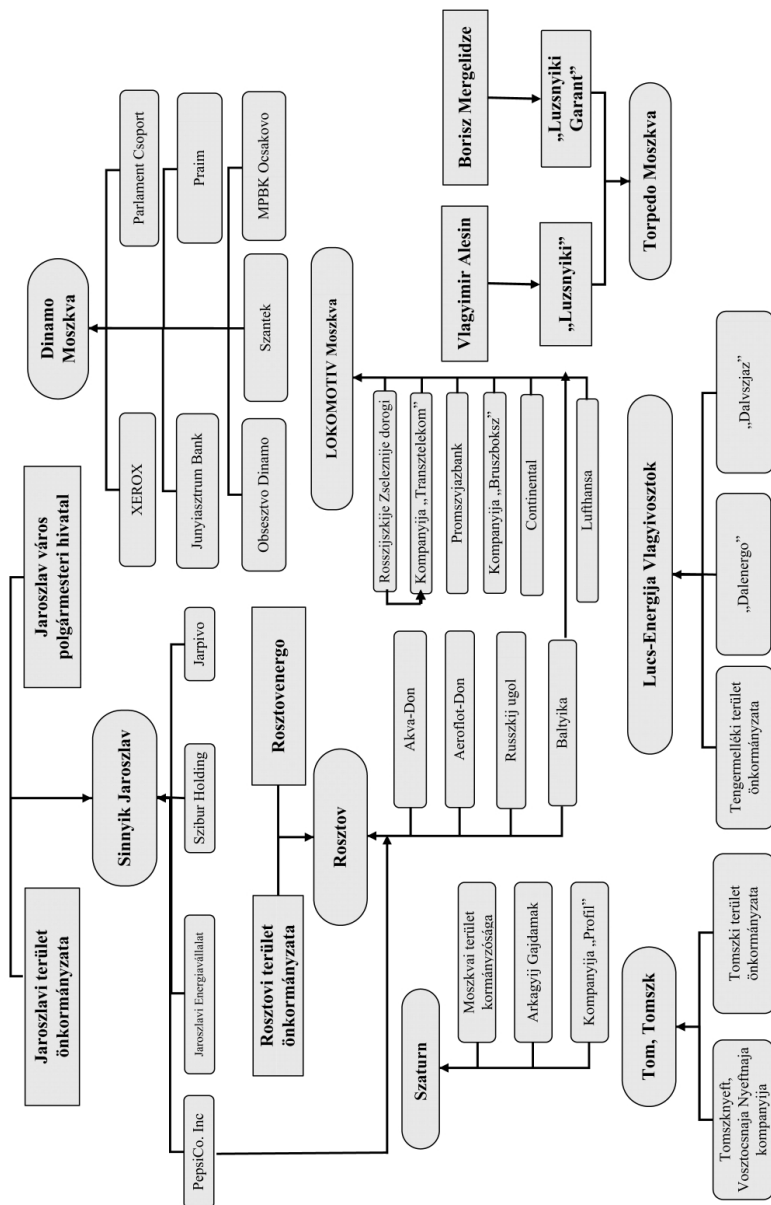
dalomban erősödő nacionalista légkörben, társadalmi presztízst, státust vásárol, kapcsolati tőkéjét tovább erősíti.

Az óriáscégeknek, mint a Gazprom, azért éri meg, mert a foci – nemzetközi sikerek esetén – jó reklámhordozó Európában. Különösen fontos ez egy ilyen, orosz gazdasági és nagyhatalmi érdekeket szimbolizáló cégnek, amely állandó kötélhúzásban van az európai államok jelentős részével, illetve magával az Európai Unióval. Másrészt neki személyesen is jó üzlet, hiszen a játékon kívül az óriási infrastrukturális beruházások csak növelik a cég hatalmát és befolyását. Harmadrészt, mint szó volt róla, állami érdekeket realizál.

Az államnak pedig azért éri meg, mert stabilizálja a fennálló rendszert és tartósítja az új elit hatalmát. Hiszen a sport szorosan összefügg a nagy ellátórendszerek gazdasági problémájával, azaz minél többen sportolnak, annál egészségesebb egy társadalom. Így jelentős pénzeket lehet megspórolni az egészségügyön, javítani lehet a halálozási statisztikán, növelni lehet a munkaerő-mennyiséget stb. A labdarúgáson keresztül szimpatikussá lehet tenni a világ előtt egy egész népet, márpedig az orosz törekvések egyik alapköve, hogy Oroszország az elmúlt évtizedek nemzetközi megaláztatásai után megbecsült tagja legyen a világnak. Természetesen ezzel együtt elfogadottabbá tehetik az orosz tőkét is a nemzetközi piacon.

Miért nem általános az orosz példa egész Kelet-Európában? Minden volt államszocialista országban létrejött egy olyan gazdasági elit, amely korábban a politikai és kapcsolati tőkéjének köszönhetően szerezte meg vagyonát az állami szektor lebontása idején. Természetesen nem olyan hatalmas méretekben, mint a volt Szovjetunió területén, de arányaiban véve jelentős. Még sincs példa rá, hogy az állam és a magánszektor privatizáción meggagdagodott rétege ilyen szinten összefogjon, és a testnevelésbe, tömegsportba vagy nevezetesen a legnépszerűbb sportágba, a fociba investáljon. Ha mindenhol jó üzlet a foci, akkor nálunk miért nem? Egyszerre népegészségügyi, kulturális és nemzeti ügy. Magyarországon egyértelműen kisebb piac kevesebb tőkével, kisebb üzlet is, de teljesen nem volna szabad lemondani róla.

Borsi-Kálmán Béla

A MEGBOCSÁTÁS (PUSKÁS HUSZONÖT ÉV UTÁN ÚJRA HAZAI PÁLYÁN)*

Pest, 1981. június 6., szombat délután, Népstadion: hatvannégyezer néző. Telt ház! De nem azért, mert a magyar válogatott játszik fontos tétmeccset a brit nemzeti tizenegy ellen (s veszít 3:1-re), amelyet az Aranycsapat 7:1-re alázott meg huszonhét esztendővel korábban ugyanitt, hanem azért, mert a *Budapest–Vidék* öregfiúk előmérkőzésen negyedszázados szünet után ismét magyar földön lép pályára az immár ötvennégy éves és két hónapos Puskás Öcsi. A (magyar) nemzet bombázója. Úgy is néz ki, mint egy több tonnás, kerekded, második világháborús brit (vagy amerikai) légibomba; ha nincs harminc kiló súlyfölösleg rajta, legalábbis madridi másodvirágzásának szilfid termetű futballistájához képest, akkor egy deka sem. Az öltözőben a szintén kigömbölyödött Hidegkutiék szokásos ugratásai közben próbálgatja a gatyákat. Szólni kell a szer-tárosnak, mert egyik sem megy rá. Aztán a régi játszótársak éktelen nyé-rítése közben valahogy begyömészöli irtózatosan nagy pocakját a „sze-relésbe”, s indulás kifele, a „pályára”.

* * *

Amit most fogok leírni, azt nem csupán a Népstadiont dugig megtöltő nézősereg még életben lévő tagjai tanúsíthatják, ország-világ láthatta a tévé jóvoltából: megint csoda történt, *mágia*, a közel százkilós emberke, súlyához és ormótlan potrohához képest iszonyúan fürgén és boszorkányos ügyességgel mozgott az egyetlen helyen, ahol igazán elemében érezte magát: *a futballpályán*. Legendás bal lábának spiccével aprókat tolt a labdán, időnként fölnézett, s újra bemutatta azt a bizonyos „pu-

* Részlet a szerző *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák vi-lágából*. Budapest, 2008, Kortárs Kiadó című könyvéből.

ha” lőtt passzt Budainak, akárcsak tizennyolc évvel korábban Denis Lawnak Londonban. Igaz, most csak negyven méterre. A nézők pedig csak ámultak-bámultak, nem hittek a szemüknek, a látványnak, s persze az előzetes ráhangolásnak hihetetlen hatása volt, az a fajta *tömegpszichózis* vett fokozatosan erőt az embereken, amilyent körülbelül egy évvel korábban az MTK pályán éltek át a szemtanúk a *Menekülés a győzelembe* című film főszerepével megbízott PELÉ mozdulatai láttán, vagy a futballhoz még csak nem is konyító japán (újabbán kaliforniai) tinilányok David Beckham ondolált frizurája vagy agyontetovált felsőteste megpillantásakor. Amikor pedig koráról és borzasztó pocakjáról elfeledkezve megvillant Pancho szeme, rádőlt a labdára és jó harmincről, bal külső rüszttel megdöngette a felső kapufát, még azoknak is önkéntelenül tapsra verődött a tenyerük, akik nem értenek a focihoz, vagy soha nem szerették igazán Puskást. A mozdulat maga volt a tökély, *a legenda igaznak bizonyult*: senki a világon nem tudott azóta sem így, ilyen tökéletesen rúgni, csak ő! Czibornak, örökös bírálójának egyik sokatmondó megjegyzése ötlik erről ismét az eszembe pár hónappal halála előtt. Benne, egy kis irigység mellett, őszinte elismerés: „Magyarországon Kocsis, Hidegkuti a legnagyobb futballista. És nem más [Puskás] kapta meg a tehetséget a góllövésre? Egyszerűen nem gondolkozott: be volt löve a bal lába.”

Igen, így igaz, mindnyájan a saját szemünkkel győződhattünk meg róla! De sajnos arról is, amit a Liebrich-sztori kapcsán főntebb alaposan kiveséztünk már: ha ötvennégy évesen ekkorát és ilyen pontossággal tudott rúgni, vajon mire volt-lehetett képes, amikor feleannyi idős volt, azaz épp a svájci világbajnokság heteiben? És tovább, mindennek rémisztő kontrasztjaként, 1954. július 4-én miért nem bírta legalább hetvenöt százalékos erővel meglőni a nehéz, vizes, a németeknek „rendeltetett” labdát? Nincs az a kapus, aki megfogta volna!

A választ Vető József, a *Szabad Nép* idézett tanúságtétele nélkül is tudjuk, legalábbis tudni véljük már. Akadt azért ezen az ulibuli mérkőzésen néhány más apróság is, amely újabb negyedszázad múltán is alaposabb figyelmet, tüzetesebb elemzést igényel. Ráadásul erősen összefüggenek egymással.

Az első nyilván mindenkinek szemet szúrt: a meccs végén az eredményjelző villanytáblára szokása szerint háromszor is feliratkozó Puskás

a nagyerdemű egetverő üdvrivalgása közepette a dísztribün elé járul, és meghajol. Nem mélyen, nem alázatosan, de megteszi. Még aprót biccent is a fejével! Megadja Kádár Jánosnak és vezérkarának a minimális tiszteletet. S persze jelzi azt is, hogy voltaképpen ő is hálás a megbocsátással felérő meghívásért, mert az neki legalább olyan fontos, mint országa, rendszere, a legvidámabb barakk nemzetközi imázsa javításán igyekvő, mert a „fenntartható fejlődést” nyugati bankkölcsönökből fedezni kívánó Kádáréknak. Más szóval ismét megköti a maga *paktumát*, akárcsak annak idején Rákosi Mátyással és Francisco Francóval. *Kiegyezik velük*. Cserébe pedig, erényeivel és gyarlóságaival együtt újra elfogadtatja magát, megváltja szabadságát. De a gesztusban az is benne van: egyenlő felek találkozásáról van szó, egyezkedésről, nem kegyet, még kevésbé kegyelmet kér. Megint hajszálpontosan tudja: a színjáték mindkét félnek egyformán fontos. Neki is és a rendszernek egyaránt.

Puskás és Albert

S most vegyük szemügyre a másik epizódot: a második féldőre, bizonyára Hidegkuti, esetleg Szusza helyére beállt a Kádár-korszak kimagaslóan leghíresebb s talán valóban a legjobb labdarúgója, az akkor negyvenedik esztendejében járó, de már galambbősz Albert Flórián. Ő egyike annak a két játékosnak – a másik Varga Zoltán –, aki, legalábbis a futballtörténetészek szerint, legjobb formájában esetleg befért volna az Aranycsapatba. Épp Hidegkuti helyén, a hátravont középcsatár posztján; persze csak akkor, ha *sorozatban* játszott volna úgy, mint 1966 nyarán Liverpoolban, amikor a magyar válogatott 3:1-re ismét „lemosta” a brazilokat a pályáról Bene, Farkas és Mészöly góljaival. A mezőny legjobbja azonban az élete legkiemelkedőbb produkcióját nyújtó Albert volt; s leginkább ezért, s nem 1967-es, egyébként szintén remekül sikerült idényéért választották meg a következő évben a kontinens legjobb játékosának. *Ő a magyar futball egyetlen aranylabdása és NEM Puskás!* Hogy miért nem, azt főntebb olvashattuk már. Sőt akadnak olyan, némiképp elfogult vélemények, miszerint 1967-ben a szél ellenkező irányban fújt, mint hét esztendővel korábban: a testvéri szocialista országok illetékes voksolói tes-

tületileg Albertra adták szavazatukat. Ez persze merő rosszindulat, a „Császár” minden kétséget kizáróan világklasszis volt, és, ha talán valóban nem is 1967-es, hanem egy évvel korábbi szezonjáéért s kivált a kétszeres világbajnok brazilok ellen mutatott mesébe illő teljesítményéért megérdemelte, hogy egyszer „hivatalosan” is Európa első számú futballistája legyen. Az már más lapra tartozik, noha összefügg az eddig elmondottakkal: se előtte, se utána nem játszott ilyen fantasztikusan jól, és főként nem szériában.

Aztán, jöllehet 1969. május 25-én a magyar válogatott 2:0-ra megveri Csehszlovákiát a Népstadionban megrendezett VB-selejtezőn, mi több, Albert a meccs utolsó perceiben gólt is fejel, sőt június 9-én Dublinban ismét győztes csapat tagja (Magyarország–Írország 2:1), robban a bomba: Borbély Pál, a *Népsport* vezető sportújságírója a lap 1969. június 10-i számában – mindössze öt nappal Albert végzetesnek bizonyuló koppenhágai térsérülése előtt – amilyen szokatlanul szokimondó, olyan kíméletlenül kemény kritikát közöl a „Császár” középpályásjátékáról s egyáltalán (társadalmi) státusáról: „Albert kivételes tudású befejező csatár, de mozgáskészségét, fizikai és pszichológiai adottságait figyelembe véve, úgy tűnik, alkalmatlan erre a posztra” – kezdi (szakmai) bírálatát a kosárlabdázóból labdarúgó-szakíróvá átlényegült Borbély, figyelmen kívül hagyva, hogy Flóri három évvel korábban ugyanebben a pozícióban nyújtotta élete legragyogóbb játékát, majd emígy folytatja: „Egyébként is úgy érzem, hogy az a különleges helyzet, amit ő a magyar labdarúgásban élvez – már-már veszélyes számára. Senki nem mondja meg neki, hogy *amit hétről hétre nyújt, az kevés* [kiemelés az eredetiben!]. Mi újságírók, szinte belekapaszkodtunk a csehszlovákok ellen utolsó percben szerzett góljába, mondván: ezzel elfeledtette kihagyásait. Pedig mindenki tudja, hogy nem veszi komolyan a válogatott edzőmérkőzéseit, fölényeskedik a kapu előtt, s ez megbosszulja magát akkor, amikor komolyra fordul a dolog” – fejtegeti az újságíró. Aztán egy már-már becsületsértéssel egyenértékű övön aluli ütést is elhelyez a Fradi centerén, súlyosan belegázolva önképébe: „A rangsorolásnál becsúszhatnak apróbb hibák, de »ott kell lenni« ahhoz, hogy valakit Európa legjobb labdarúgójának válasszanak. Rendben van, elfogadjuk egykori ifjúsági kapitányának, Hoffer Józsefnek a véleményét: az idő múlik, elképzelhető, hogy ma már túl maga-

sak számára azok a követelmények, amelyeket eléje állítunk. Akkor azonban át kell értékelni a vele való foglalkozás módját is.”

De térjünk csak vissza magára az *old boy-találkozóra* s próbáljuk ezt is futballistaszemmel nézni! Ehhez két fontos dolgot feltétlenül tudni kell. Azt például, hogy bár két évvel korábban Offenbachban már játszottak együtt a *Kickers* meghívására létrejött gálameccsen az Öregfiúk Európa-válogatottjában, de mindenképpen ez az első alkalom, hogy „Öcsi” és „Flóri” magyar pályán, magyar nézősereg előtt mutatkozzék nyilvánosan.

S mit tesz ekkor Albert? *Szinte csak és kizárólag Puskásnak passzol!* Mint-ha csak ők ketten lennének a csapatban, és nem még kilenc másik! Ahogy hozzá kerül a labda, szokásos, szintén jellegzetesen zseniális kígyózó mozgásával közel viszi „Öcsihez”, s odaadja neki! Még véletlenül sem másnak! Aki futballozott már legalább a kerületi bajnokságban, annak nem szükséges bővebben kifejteni, hogy ez mit jelent. Így csak azok kedvéért írom le, akik sohase rúgtak labdába, vagy a „vasárnapi foci” szintjén rekedtek. Följebb, versenyhelyzetben jobbra azoknak passzolnak, akikben bíznak, akiknél, úgymond, „jó helyen van a labda.” Minél jobb játékosnak tartják, minél előkelőbb helyen van a belső erőrangsorban, annál többször adják oda neki. Az viszont szinte kizárt, hogy csak és kizárólag egyetlenegynek passzoljanak. Még akkor sem, ha tudományos vizsgálatok igazolják, hogy egyáltalán nem a véletlen műve, hogy ki, milyen gyakorisággal és persze kitől kap használható átadást. Akit jobban kedvelnek, szimpatikusnak tartják, annak is többször passzolnak, „jobb” labdákat adnak neki, még ha aránylag gyöngébb adottságú is, mint akit nem szeretnek, netán ki akarnak szorítani a csapatból, vagy egyszerűen nem akarnak befogadni. Még akkor sem, ha világklasszis az illető. Így járt példának okáért Didi Madridban: pár hónapos kínlódás után szednie kellett sátorfáját.

Itt és most maradjunk annyiban, hogy az kapja a legtöbb és legjobb passzt, aki a hierarchia, a gúla csúcsán van: az abszolút játékmester, a főnök, a patron. Ezen a meccsen egyszer és mindenkorra kiderült, s csak a vak nem látta: a magyar futball történetében ez *nem Albert*, hanem: *PUSKÁS*. S a szintén extraklasszis Albert Flórián ezt az immár történelmi tényállást épp azzal ismerte el, mintegy illusztrálta, hogy kizárólag Öcsit kereste a labdával – és nem fordítva!

A magyar futballrapszódia vége

„Öcsi, te jó voltál!”

Az 1981-es találkozónak természetesen van előzménye: a magyar futball két óriása személyesen nem először találkozott egymással. Barcs 1962-es könyvéből nem derül ki, hogy Puskás beszélt-e külön-külön a feltörekvő új nemzedék tagjaival, amikor több alkalommal is felkereste őket a chilei vében. Vagy, ami valószínűbb, inkább régi cimboráival, az akkor már ob-sitos Bozsikkal, a visszavonulás előtt álló Grosiccsal, vagy Sándorral, az egykori elválaszthatatlan ultipartnerral nosztalgizált inkább. Barcs rögzít egy jelenetet (fénykép is van róla), amelyből, némi fantáziával arra következtethetünk, hogy Albertet, Göröcsöt, Farkas Jánost és a többieket nem kötötték le különösebben a honvággyal és lelkiismeret-furdalással küszködő Pancho erősen önigazoló jellegű sztorijai, s ennek, esetleg csupán a metakommunikáció szintjén, hangot is adtak. Nem lehetetlen tehát, hogy rögvést valamilyen látens feszültség keletkezhetett a Rákosi-éra és a Kádár-rendszer nimbusza között. S azt se feledjük, hogy Puskás akkor még fekete bárány volt, megbélyegzett ember. S így, ha netán valamilyen spontán rokonszenv mégis szövődött volna közöttük, az óvatos Albert Barcsék fürkésző pillantásai közepette semmiképpen sem mutatta volna ki, noha kiskamaszként ő is csodálta Öcsit; visszaemlékezéseiben, akárcsak Sándor, egyetlen jelzőt alkalmaz rá: *zeniálisnak* találta. Ebből arra következtetek, hogy a személyes kontaktus akkor még nem jött létre közöttük, s az is egészen biztosnak tűnik, hogy Puskás – kölcsönös elfoglatltságuk miatt – csak hírből ismerte Albertet, saját szemével nem láthatta a futballpályán. Erre pár évet még várni kellett. Az egyik spanyolországi kupameccsen, amikor a Fradi 1965-ben megnyerte a Vásárvárosok Kupáját, a VKK-t, s ennek során kivert egy hispániai csapatot, a Bilbaót, Puskás 1965. április 21-én délután a 2:1-re elvesztett mérkőzést követően (a Fradi gólját Varga Zoltán lőtte) szokása szerint bement a magyar csapat öltözőjébe s a maga harsány, szókimondó módján a következő szavakat intézte a leendő aranylabdáshoz: „Te vagy az Albert? Azt hittem, jobb játékos vagy!”

Itt most meg kell szakítanom elbeszélésem fonalát, s ki kell merevítenem ezt a baszkföldi öltözői jelenetet: a rekedtes hangú szentencia egyszerűen volt *igaz* – és *mélyen igazságtalan!* De mindenekelőtt súlyosan sér-

tő volt, egy másik férfi önképébe gázolt: Albertet sokszorosán megalázták, méghozzá publikusan, a nyílt színen, saját legintimebb közegében, muskétástársai füle hallatára és szeme láttára. Az ilyen kiszólások akkor is a focisták elevenébe vágnak, szívbe markolóak, ha a kritika a lelátóról egy öblös, borízú hang formájában érkezik, mondjuk a „fradika” valamelyik vezérszurkolója szájából. Ilyenkor, tudjuk, bármi megtörténhet, az önérzetében frusztrált „célszemély” tudatbeszűkültség állapotba kerül, s letolja a gatyáját a mélyen tisztelt egybegyűltekek előtt, miként az 1956 előtti Puskás, nem is egyszer: példának okáért 1956. április 22-én vasárnap délután a később róla elnevezett Népstadionban (Bp. Honvéd–Bp. Kinizsi: 2:1.). Vagy, mint a gall Eric Cantona, akinél egy ízben – 1995 januárjában a Crystal Palace ellen – annyira felment a pumpa Manchesterben egy őt megtaláló drukker cikizésére, hogy a korlátot átugorva egy fejre mért brutális karaterúgással vett magának elégtételt.

Itt viszont, Albert, és az *egész 1956 utáni magyar futball szemszögéből*, sokkal rosszabb történet: a *Rákosi-rendszer legnagyobb futballsztárja* nyilvánított (szak)véleményt a *Kádár-kor épülőfélben lévő bálványáról*.

Ráadásul az egyetlen személy, aki ezt szakmailag és morálisan hitelesen megtehetette. Ne feledjük: Puskásnak, noha már leszálló ágban, 1962/63-ban és egy évvel később is még spanyol gólkirály, nem ért még véget megduplázott karrierje, Alberté viszont, bár ezt akkor még nem lehetett tudni, az 1969. június 15-i koppenhágai szalagszakadással súlyosbított borzalmas térd sérülés következtében „mindössze” tizenhat évet ölelt fel. Ennyi időt tölthetett a nemzetközi labdarúgás élvonalában. Puskás kerek hét esztendővel többet: összesen huszonhármat (akárcsak Bodola Gyula), tizenhármat Magyarországon és nyolcat Spanyolországban – s csak azért nem egy teljes negyedszázadot, mert ’56 után két idényre elmeszelték. Igaz, őt elkerülték az igazán komoly sérülések – a Liebrich-taposás kivételével. Az viszont sokkal *súlyosabb (sport)történelmi* következményekkel járt, mint Albert balszerencsés, ám szintűgy egyáltalán nem a véletlen számlájára írható dániai traumája: ez volt a berni vereség – s mindannak, „ami utána következik” – az első számú, mondhatni, legfőbb oka.

Puskás tehát történelmileg nem is lehetett volna igazságtalanabb az utána következő korszak első számú csillagával, mint amilyennek bilbaói beszólásával bizonyult. Nem a tizenhárom esztendő kiskamasz Albert Flórii tehetett róla, hogy tizenegy évvel korábban azon az elátkozott meccs-

csen Öcsi nem fért a bőrébe, lerúgták, a döntőben persze mégis játszani akart, bár saját megítélése szerint is „csak” hetvenöt-nyolcvan százalékos állapotban volt, a magyar futball – s a magyar nemzeti önbecsülés – viszont újabb jóvátehetetlen presztízavesztéssel szembesült.

S végső soron az sem Albert Flórián bűne, hogy – személyiségjegyei alapján – a puha diktatúra szűrőjén ő akadt fenn: a Kádár-érának épp egy olyan karakterű *új idola* volt szüksége, amilyen ő volt. Az csupán külön pech, és a Sors nagyfokú igazságtalansága vele szemben, hogy – abszolút értelemben s immár *történelmileg* is igazolhatóan – Puskás futballistaként tehetségesebb, emberként karakánabb, s mindent összevetve: sokkal szerencsésebb volt nála.

Ennyi szőrszálhasogatás után azt hihetnők, hogy fenéig ürítettük a méregpoharat. De a „java” még csak ezután következett. Puskás megint nem tudta, mit cselekszik, de megtette most is. Egy adat szerint „odalépett az ismeretlen Varga Zoltánhoz, és hátba veregette: „Öcsi, te jó voltál!”

Utólag könnyű okosnak lenni, mégis kijelenthetem: rosszabbat nem is tehetett volna. Talán még akkor sem, ha egy megátalkodott gonosztevő, igazi intrikus, s nem egy közismerten rokonszenves, amolyan jópofa, kedves fickó, akire talán még ellenségei sem tudtak igazán haragudni.

Albertet viszont ezzel a két mondattal egyszerűen elgázolta, beletiporta a bilbaói öltöző linóleumburkolatú padlójába. És, alighanem ez is igaz, felgyorsította, egyszersmind ki is élezte Varga Zoltán nyilván már akkor lappangó, ám valószínűleg még nem tudatos és nem is visszafordíthatatlan ellenérzéseit az 1969. június 10-i Borbély-bírálatban is szóba hozott *Albert-kultusszal* szemben.

És ezzel, megítélésem szerint, Puskás, akaratlanul csaknem olyan durva hibát követett el, mint 1954-ben. Akkori kihívó, bicskanyitogató magatartása, végső elemzésben, a világbajnoki címbe került; míg bilbaói „ál-lásfoglalása” – tűnjék utólag bármily meghökkentőnek is – szerintem jelentős mértékben hozzájárult a magyar futball későbbi elrohadásához.

Mert ne kerteljünk: a világsszintű, sőt 1952–1954 között *világelső* magyar labdarúgás nem egyszerűen jóvátehetetlen vereséget szenvedett 1954 nyarán Bernben, hanem gyógyíthatatlan, üszkösödő fekélyt is kapott. Sajnos, nem utolsósorban épp valaha pályára lépett legtehetségesebb képviselője „jóvótaból.” Mert ne tévesszük szem elől, amit nagyon sokan, köztük Sándor Károly, állítanak: ha nincs az ’56-os forradalom, s Puskás nem marad külföldön, két-három éven belül annyira leereszt, hogy abbahagy-

ta volna a futballt, s talán csak azért nem végezte volna úgy, mint később Kocsis Lajos, egy másik magyar östehetség vagy, föltehetően, az 1955-ös évjáratú Törőcsik András, az utolsó hungáriai (zuglói) futballzseni, mert felesége akkor sem hagyta volna cserben. Nem tudom, hányan gondolták végig: az 1954. július 4-i kudarcba minden résztvevő lelkileg belerokkant, valami visszavonhatatlanul elromlott, ízzé-porrá tört, akár egy kínai vagy japán váza, amikor takarítás közben megcsúszva páros lábbal „beleszáll” tulajdonosa. Az önbecsülés, a hit s az abból következő egészséges önbizalom ingott meg, a verhetetlen tizenegy mítosza foszlott szanaszét, s attól kezdve mindenkiben, minden magyar játékosban és vezetőben ott bujkált a félelem. Meg a kóros kishitűség. Hátha megint nem sikerül, hátha ismét „közbejön” valami. Ez derül ki különben Albert legújabb önvallomásából is: 1960-ban a római olimpián az erősen középszerű dán válogatott, 1962-ben Rancaguában a „csehek” s végül az 1966-os világbajnokságon a szovjet válogatott ellen a magyar futballisták lába ólomnehézzé vált, valósággal megbénította őket a görcsös győzni akarással elegyes önbizalomhiány. Ebben a lelkiállapotban pedig már csak szinte véletlenül lehet gól rúgni. Ugyancsak ide tartozik egy Fenyvesi Mátétól származó öltözői emlékfoslány: Puskás, aki köztudottan igen „hákli” volt a labdákat könnyelműen elszóró játékosársakra és keményen le-leszúrta őket – Nem látod, hogy pirosban vagyunk?! –, nem tűrtte el, hogy *meccs után* piszkálják a gólhelyzetben hibázókat. „Miért nem *előtte* szóltatok neki?” – kérdezte ilyenkor indulatosan. Vagyis, s ez is mérő lélektan: egy biztató szó gólt eredményezhet, egy letolás fájó emléke pedig újabb „ziccerek” kihagyásával – és az esetleg életbevágóan fontos mérkőzés elvesztésével jár. (A magyar futball történelmileg szédületesen rövid idő alatt végbemenő zuhanórepülése mögött ez a profán pszichológiai béklyó is ott rejtőzik.)

E Puskás-mondás értelmezéséhez két dolgot kell tudni:

a) a „beavatottak” már játékosársuk testtartásából „tudják”, belövi-e a helyzetet, vagy a hálóőrbe, esetleg a kapufa külső élére, netán a lelátóra bikázza a labdát, és b) kell egy abszolút tekintély a pályán és az öltözőben, akire mindenki hallgat, és zsigerből engedelmeskedik neki, átragad rájuk magabiztossága, töretlen optimizmusa. Ilyen pedig ’56 *után* már nem volt Magyarországon, a testileg és lelkileg egyaránt *sérült* Puskás pedig 1954. július 4-én délután *nem lehetett* az.

A többit tudjuk, a spirál azóta is lefelé tart, bár már régóta azt szeretnők hinni, hogy leértünk a gödör aljára...

De ennél sokkal rosszabb is történt!

Már többször is utaltam rá, a futball a trianoni Magyarországon mást, jóval többet jelentett a történelmi megvertség bélyegével küszködő közönséges halandóknak és a kifinomult értelmiségi elitnek egyaránt, mint Nyugaton vagy akár az Osztrák–Magyar Monarchia többi utódállamában. *A szimbolikus térben*, jobb híján, az elégtétel-keresés, a történelmi-társadalomtörténeti léptékű kompenzáció terepévé (is) lett, különösen az újabb 1941–1945 közötti nemzeti traumák után, amikor a megnyomorított, önbecsülésében amúgy is porig alázott ország immár a nagy Szovjetunió gyarmatává, a békétábor egyik pillérévé (bástyájává) vált. Kísérleti laboratóriumká, ahol az új, igazságos, kizsákmányolásmentes, egyenlőségen és morális felsőbbrendűségen alapuló sokoldalúan fejlett, szocialista, úgymond „osztály nélküli” társadalmat, legalábbis annak helyi, „pannon” változatát, föl lehet, és föl is kell „építeni”. Természetesen a Milovan Gyilaszt által beszédesen 1956/1957 óta *új osztálynak* nevezett *pártnómenklatúra* bölcs és körültekintő vezetésével.

Ez persze alapvető, történelmi, talán történetfilozófiai mélységű (ön)elmentmondás, ami értelemszerűen torkollott először a Nagy Imre-i „új szakaszba”, majd ’56-ba, aztán a kádári „pacifikációba” és, immár 1962/63 után, a lélekromboló álpacifizmusba, az osztálytársadalmi szintű kistűlű kompromisszumkényszerekbe. És „mindabba, ami utána következik”. Napjainkig, az ugyancsak felemásra és ellentmondásosra sikeredett „rendszerváltást/rendszerváltoztatást” is beleértve.

Ám ez semmit sem von le amaz akkori, „népből jött”, többnyire munkás és parasztszármazású értelmiségi generációk ország- és társadalomjobbító hevületének, valamint hazafias érzéseinek objektív értékéből, amelyek, élve a társadalmi mobilizáció számukra 1945-ben, majd 1948 után megnyíló csatornáival, „meg akarták forgatni a világot”; legalábbis a régies struktúráit rendületlenül őrző magyarországi magyar társadalmat.

Így vált az *Aranycsapat* a fényes szellők nemzedékének is etalonjává, legféltettebb kincsévé, úgyszólván utolsó reményévé.

Olvassunk csak bele, mit ír erről a korszak egyik szakértője, a Nagy Imre körül csoportosuló értelmiségi kör egyik legrokonszenvesebb alakjá-

nak, Gimes Miklósnak szentelt *Egyetlen élet* című monográfiájában Révész Sándor:

„Az Aranycsapat diadalmenetének és bukásának lélektani jelentőségét nehéz túlbecsülni. Az ország felsőbbrendűségének, diadalsorozatának, élre törésének folyamatos és mindenre kiterjedő proklamációja, amely 1953 óta folytatódott is, de el is bizonytalanodott, a vele szemben álló élettapasztalatok részleges, önkritikus elismerésével még inkább el is hiteltelenedett, szinte egyetlen, nagyobb tömegek számára is lényeges dologban igazolódott: a világverő Aranycsapat teljesítményében. A világháborúban és a világháború után (a szovjet mintájú diktatúrával szembeni ellenállásban) elszenvedett, s a diktatúrához kötött reményekhez képest a kiábrándító valóságtól elszenvedett vereségeket, melyeknek kibeszélése is, átélése is be volt tiltva, az ő fantasztikus győzelemsorozatuk kompenzálta. Az Aranycsapat volt a magyar nép utolsó aranytartáléka. Legalábbis a magyar nép jelentős részének, amelyre kiterjedt a kompenzáló és szublimáló kollektív szurkolói lélek.”

Ehhez azt tehetjük hozzá: a már csupán a szimbolikus térben létező imaginárius összmagyar nemzetnek is szinte utolsó lelki támasza, valóban aranytartáléka volt!

Azt viszont Gimes Miklós nem tudhatja viszont, hogy Puskás senkivel és semmiképpen nem kompenzálható kiesése – önmagának okozott sérülése – pontosan annak az öröklött és persze historailag kódolt *nemzeti gyarlóságnak*: a kisebbségi érzést, a történelmi megvertséget döllyfel, fölényeskedéssel pótoló, másokat bántóan lebecsülő, lekezelő attitűddel „ellensúlyozó” magyar kivagyiságnak volt a következménye, amelynek az apai ágon német származású, s így tudtán kívül a „magyar alkatához” ösztönösen az átlagnál, az átlagosnál jobban, sikeresebben idomulni igyekvő Purczeld-Puskás Ferenc volt a *legjellegzetesebb, legtehetségesebb és leglátványosabb képviselője*. S ez egy idegennek még szembetűnőbb, mint nekünk, akkori és mai honfitársainak, egyik legmeggyőződéseesebb híve, Rogan Taylor angol újságíró ezt így fogalmazta meg: „Puskás nem egy megfontolt személyiség, szerintem nagyon spontán, ösztönös. Van egy emberi melegsége; valójában ez, szerintem, nagyon magyaros. Vannak elemek Puskás egyéniségében, amelyeket minden magyar ember közösnek érez vele. Ez az egyik oka annak, hogy Öcsi egy ikon, a nemzet Öcsije.”

Vagyis a szimbolikus térben elképesztő futballtudása és honi társadalmi presztízse következtében ő testesítette meg már akkor is a magyar nemzetkaraktert – máig ható érvénnyel. Vonzó tulajdonságaival, eredetiségével, eleganciájával, kreativitásával és bosszantó, bántó, másokat irritáló, visszacsapásra, bosszúra serkentő harsány vonásaival együtt, egy személyben. Éppen ebben az egybeesésben rejlik személyiségének ellentmondásos vonzóereje és – halálával immár kimondható – szimbolikus fontossága, történelmileg is értékelhető jelképes hatásmechanizmusa!

S most nézzük meg, mit ír erről Révész Sándor: „És ezután jön az a végzetes vasárnap, amelyen az Aranycsapat a világbajnoki döntőben kikap attól a német válogatottól, amelynél két héttel azelőtt, a csoportmérkőzésen még öt góllal jobb volt, s a rádió mellett ülőket az elkeseredés olyan útra viszi, amire sem a nyomor, sem a terror nem vitte őket: ki az utcára, neki a karhatalmistáknak.

Ez a vereség nyilvánvalóan Gimes számára sem lehetett »csak sportkérdés«. A világbajnokság elvesztése az illúziók elvesztésének szimbóluma, a nagy erőfeszítések értelmébe, a világ megforgatásába vetett hit összeomlásának a szimbóluma. Ennek a vereségnek az a szimbolikus jelentése, hogy nem szakad meg az örökös magyar veszteség végzete, hogy a magyar nem kaphat olyan esélyt a történelemtől, a saját képességeitől, hogy azt el ne vesztegetné. A világbajnoki kudarc össznépi okkeresésének szenvedélyébe rejtőzött a társadalmi kudarc össznépi okkeresésének szenvedélye. Amennyit tett az Aranycsapat diadalsorozata lélektanilag a reménytelenség kiteljesedése ellen, annyira segítette a kudarc lélektanilag a reménytelenség kiteljesedését. Amit Gimes idézett cikkében a magyar–brazil után (a maga számára is) maradék lojalitásával tudatosítani igyekezett, hogy tudniillik az új magyar foci minősége összefügg az új magyar társadalom minőségével, az most a magyar–német után (benne is) a visszájára fordul, és annak tudatává válik, hogy az új magyar foci részdiadalokon túli, végső kudarca az új magyar társadalom részdiadalokon túli, végső kudarcához kapcsolódik.” Vagy, miként Izsák Lajos szárazon összegzi elemzésében: „A biztosnak vélt, de meg nem nyert labdarúgó-világbajnokság szinte az egész magyar társadalomban csalódást keltett. Budapesten rendszerellenes tartalommal feltöltődött utcai tüntetésekre is sor került, először a diktatúra idején.”

Albert– Puskás–Varga

Ám lépjünk vissza a bilbaói stadion öltözőjébe, és vizsgáljuk meg historikusi alapossággal emez elfeledett Puskás-kinyilatkoztatás második felét! Mit is mondott „Pancho” Vargának?

– „Öcsi, te jó voltál!”

A mondat filológiaiilag is érdekes, s megint csak jellemző Puskás ösztönös zsenialitására: a saját legismertebb magyarországi ragadványneven szólítja meg az akkor húszéves és három hónapos Varga Zoltánt: „leöcsizi”. Pedig akkor még biztosan nem tudja, és talán később sem járja meg az eszét, hogy azt a nála tizennyolc és egynegyed évvel – meg sajnos egy teljes (futball)történelmi korszakkal – fiatalabb labdarúgó-fenomént tüntette ki véleményével, aki mindenben az ő ellentéte, tökéletes kontrasztja volt. Egyetlen nehezen megragadható dolog – *a talentum* – kivételével: nagyon sokan gondolják úgy Magyarországon, köztük mértékadó szakemberek is, hogy Varga Zoltán egyike a magyar futball négyöt valaha élt legnagyobb tehetségének. Maga Szepesi György, az Arany-csapat tiszteletbeli kültagja is azt írja *Magyar futballrapszódia* című angol nyelven megjelentetett kis könyvében, hogy Zolit „kivételes technikai tudása minden idők legnagyobb játékosai közé emelheti”. Mi több, a „jövő játékosának” nevezi!

A minősítés súlyát csak növeli, hogy a mű 1968-ban, Varga Zoltán távozásának évében látott nyomdafestéket, s akaratlanul is tanúsítja: a magyar futballtörténelemben ezzel nem egyszerűen egy újabb szakasz ért véget, hanem valami 1954. július 4-e után ismét jóvátehetetlenül eltörött, végérvényesen elveszett: Varga nem lett a „jövő játékos”...

Schlosser, Schaffer, Orth, Sárosi meg Zsengellér alakja lassanként a legendák ködébe és a történelem homályába vész, s most én magam is megbizonyosodhattam róla, milyen pokolian nehéz érvényes ítéletet megfogalmazni egy olyan agyoncsépett, túlbeszélt témában, mint *a Puskás-jelenség*. Hát még arról, akinek Puskással és Alberttel ellentétben az égvilágon szinte semmi sem sikerült.

Puskásról tudjuk, hogy *mindent*, amit futballista és anyaszülte lény talán még álmában sem remélhet, elért: tökéletesen arányos, megkettőzött karrier; négy „magyar” és négy „spanyol” gólkirályság; világhír, diktáto-

rok és államfők kegye, királyok hódolata, még felsorolni is lehetetlen. Albertnek *egy teljes magyar pályátv* jutott, amely csak Puskáséhoz viszonyítva félkarrier, amúgy szinte hibátlan: az 1967-es aranylabdával megkoronázva. Vargának gyakorlatilag *semmi* nem sikerült: két torzó, 1961 és 1968 között egy felébe-harmadába maradt „magyar” korszak; majd, Puskáshoz hasonlóan ugyancsak kétéves eltűnés után, 1970 és 1980 között egy „nyugati” vesszőfutás: bundabotrányok, átgondolatlan, tehetségéhez méltatlan szerződések, gonosz átejtések, izzadságszagú félsikerek: Nyugat-Berlin, Aberdeen, Amsterdam, Dortmund. S mindennek betetőzéseként még egy rossz, balul végződő házasság. Mintha átok ült volna rajta.

Pedig Varga Zoltán, ismétlem, ha igazán kifuthatta volna magát, megítélésem szerint *e két szuperklasszis* – Puskás és Kocsis – *mellé* kerülhetett volna a világ labdarúgásának hierarchiájában.

S ha már itt tartunk, az sem hagyható számításon kívül: Vargát sokan *eleve* Kocsis-hasonmásnak tekintették, szőke hajjal. A jelek szerint a Puskást nem különösebben kedvelő Lukács László például egy franciául megjelent cikkének ezt a címet adja: *Varga, a 68-as Kocsis!* Utólag is mellbevágó: egyaránt 176 centiméter magasak voltak, és pályafutásuk csúcán súlyuk dekára azonos volt: 71 kg.

Ha pedig a Puskás–Kocsis rivalizáláshoz visszakanyarodunk – és az Aranycsapat legfontosabb mérkőzéseit figyelmesen újranézzük –, két dolog ötlük szembe: Kocsis volt még olyannyira „kétlábás”, mint később Varga, ő „fordult” úgy le piócafént rátapadó ellenfeleiről, s ő is mindkét irányban, mint a nála másfél évtizeddel ifjabb utóda. Egyikük sem volt ellenben kifejezetten gyors, s ezt mindketten káprázatos labdatechnikával, mozgékonyasággal és hihetetlen ütemérzéssel kompenzálták. Hasonló stílusban „ollóztak” és fejeltek is; mindkettőben Kocsis tűnik eredményesebbnek, különösen a fejjátékban, hiszen a futball története nemigen ismer nála e tekintetben jobbat. Ráadásul sokkal gólérzékenyebb is volt, számolatlanul rugdosta és fejelte a dugókat, itthon még Puskásnál is termékenyebb volt. Kivált az 1954-es világbajnokságon, ahol ő lett a torna gólkirálya. (Igaz, ehhez Puskás jóvátehetetlen sérülése is hozzásegítette. S e tekintetben *eleve* felülmúlja Vargát, akinek nem adatott meg, hogy VB-döntőn szerepeljen, sőt vezérszerepet vigyen.) Ez lehetett, mint olvashattuk már, amaz érzékcsalódás fő oka, melynek eredményeképp né-

melyek Puskás elé (fölé) helyezhették Magyarországon, rosszízű vetélkedést szítva közöttük, aminek végső soron Kocsis lett a vesztese, kivált történelmi távlatból – és mindkettőjük spanyol karrierje tükrében.

Varga viszont két alapvető dologban feltétlenül hasznosabb, még Kocsisnál is tehetségesebb volt. (Aki persze szintén nem állt hadilábon a gólpasszokkal meg az indításokkal.)

Először is, lett légyen bármily meglepő: jobban, pontosabban és erőteljesebben rúgott nála – távolról is; ő is mindkét lábbal. Ráadásul, s valószínűleg világviszonylatban is, senki sem tudott olyan pontos, ötvenhatvan méteres lőtt passzokat adni, különösen jobb lábbal, mint ő. Csak Puskás – ballal. E sorok írója 1968 augusztusából szemtanúként számolhat be róla: az akkoriban 23 és fél éves, napnyugati karrierről álmodozó Varga Zoli egyedül gyakorolta a rúgásfajtákat az FTC azóta „gyepesített”, hátsó, fekete salakos edzőpályáján: 20-30 méterekre rugdosta föl, akár az „öreg” Puskás Sidneyben. Levette, dédelgette, s aztán úgy lőtte meg teli rüsszttel (teljes csüddel) sorozatban, hogy a labda egy darabig fölfelé ment a levegőben, aztán, a fizika törvényeinek fittyet hányva, visszafelé kezdett pörögni. Ez egy fokkal még annál is nehezebb mutatvány, mint amit Puskás kapcsán „puha lőtt passznak” neveztem. Ilyet rajta kívül senkitől sem láttam, még Maradonától, Zidane-től és a brazil csillagoktól sem – s ezt szintén csak Puskás tudta, legfeljebb az ő kereszt-labdái kisebb fordulatszámmal forogtak. Ezen túlmenően Varga a futball talán legnehezebb elemében multa felül elődjét: a szervezőkészségben és a *stratégiai gondolkodásban*. Ebben a tőle alkatilag, fizikailag és mentálisan *abszolút különböző* Puskáshoz hasonlítható (mérhető) csupán, s kizárólag ez rokonítja őket. Mindketten igazi hadvezérként irányították csapataikat, szervezték a játékot, mozgatták társaikat, különösen a szélsőket: Puskás Budait és Czibort, Spanyolországban Gentót, majd Amanciót. Vargának, úgymond, „be kellett érnie” a dorogi Karába Jánossal meg az egyébként kiváló képességű Szőke Istvánnal, a válogatottban pedig a szintúgy nemzetközi klasszis Bene Ferenccl és Farkas Jánossal. (Némi, immár történelmi vigasz: a nálánál tizenkét esztendővel idősebb Fenyvesi Mátét egy darabig ő is foglalkoztathatta, akárcsak '54 és '56 között Puskás.) A nyugat-európai folytatás, sajnos, elmaradt.

Megint felmerül a kérdés: vajon miért?

Mielőtt erre valamiféle választ megkockáztatnék, vissza kell térnünk az *Albert–Puskás viszonyhoz*. Van még ugyanis egy általam is ismert mozzanata, ami feltétlenül számításba veendő: 1966. július 13-án Manchesterben a magyar nemzeti tizenegy kikapott az akkor fénykorát élő Benficára épülő portugál válogatottól. Soraiban a torna leendő gólkirályával, Eusébióval. A 3:1-re végződő mérkőzés után ismét temetői csönd honolt a magyar öltözőben, a játékosok izzadtan, fáradtan, magukba roskadva ücsörögtek a padon, újfent meglegyintette őket a magyar fátum fekete madarának szárnya. Aztán nyílt az ajtó s megjelent az akkor 39 éves, három hónappal korábban visszavonult Pancho, elmondott néhány viccet, előadott egy-két focista bölcsességet, elkísérte a vert sereget a szállásra, meg nyilván a banketten is szóval tartotta őket. Elég az hozzá, vannak olyan vélemények, miszerint igen nagy szerepe volt abban, hogy a csapat lelki egyensúlya helyreállt, s mindössze negyvennyolc órával később, július 15-én délután, tönkrement Liverpoolban a kétszeres világ bajnok Brazíliát. A mezőny kimagaslóan legjobb futballistája pedig, ismétlem, a három hónap híján huszonöt esztendőς Albert Flórián volt!

Tegyünk itt is egy kis pszichológiai kitérőt. A mintegy másfél évvel korábbi bilbaói (becsület)sértést valamiképp rendeznie kellett! Albertnak több elméleti lehetősége is volt a revánsra: a) ott helyben lepofozza a vele kirívóan igazságtalan nagyszájú futballfenomént; b) de legalább elküldi a magyar pályák környékén sűrűn elhangzó jó édes (bánatos) anyjába. Mindkét változat kockázatos és gyakorlatilag elképzelhetetlen volt, mert Puskás fizikailag erősebb és sokkal, de sokkal híresebb volt nála. Ráadásul egy ilyesfajta spontán „megoldás” óriási botrányt kavart volna, amelyet esetleg mind a magyar, mind a nemzetközi sajtó megszellőztetett volna. S azt se feledjük: Puskás volt Flóri egyik gyerekkori *játékosideálja*. (Igaz, és ez némiképp meglepő: új könyvében Albert a *Varga-alterego* Kocsist nevezi meg első számú bálványának, s *nem* Puskást, sem a vele alkatilag leginkább rokonítható Hidegkutit. Jóllehet Kocsis talán csak a tekintetben hasonlítható hozzá, hogy ő sem igen lőtt gólt a tizenhatoson kívülről. Minden másban Varga Zoltánra emlékeztet! S ha már itt tartunk, az is feltűnő, hogy Albert friss s az eddigieknél bővebb és némiképp oldottabb önvallomásában éppen labdarúgóélete két legfontosabb szereplőjéről beszél legkevesebbet. Akik, meglehet akaratlanul és közvetve, a

leginkább hatottak pályafutásának és talán tudat alatt, személyiségének alakulására: Puskásról, a Rákosi-kor nimbuszáról és Vargáról, a Kádár-rendszer antiidoljáról. Mintha sem a múlttal, sem saját fénykorával, az immár megszépítő messzeségbe került hatvanas évekbeli „jelennel” s legkevesbé pedig a napjaink sivárságát jelentő „jövővel” nem volna képes megnyugtatóan elszámolni.) Végül pedig a rapid, azonnali reakció azért sem volt lehetséges, mert nem fért össze Albert alkatával!

Szögezzük le, Albert is egyike a magyar labdarúgás legintelligensebb figuráinak; buta focisták nem rúgnak zsákszámba olyan zseniálisan egyszerű, ún. „okos” gólokat, miként ő tette pályafutása során, s nem adnak olyan, ma is élvezetes, átgondolt, elegánsan formált interjúkat sem, mint ő tette fénykorában. De visszahúzóddó, zárkózott egyéniség volt, aki gyaníthatóan sohasem heverte ki sokác (és rendkívül szép) édesanyja korai halálát. Egy ilyen lelki sérülést nála pszichikailag nagyobb teherbírási emberek is halálukig hordoznak, gyógyíthatatlan. Ezenfelül Albert, bár távolról sem volt gyáva, inkább a „fű alatti” megoldásokat kedvelte, utálta a harsányságot, s nem csak a pályán nem szeretett ütközni. Nem tette ezt a vezetőikkel sem, és, bár azért akad ellenpélda, általában nem állt ki társai mellett, mint másfél évtizeddel korábban Puskás. Igaz, sokáig, 1967-ig, sem a válogatottban, sem klubcsapatában nem ő volt a csapatkapitány (csak abban az évben választották meg itt is, ott is, nyilván nem függetlenül az Aranylabdától), meg közben egy történelmi léptékű változás is végbement a magyar társadalomban: a „kijárási” módozatai finomodtak, ki-ki megkötötte a maga kis kompromisszumát a vezetőikkel, a „rendszerrel” – s leginkább önmagával, önnön lelkiismeretével. Fokozatosan olyan légkör alakult ki a futballpályákon és azon kívül (persze az összefüggés fordított), hogy a játékosok belátták: követelőzni, keménykedni, okoskodni nem célszerű, előbb-utóbb csak megüti a bokáját az ember. De lehet alkudozni, egy kicsit zsarolni, meg lehet főzni (fűzni) valamelyik górért, be lehet óvatosan mérni, meddig tanácsos elmerészkedni. Meddig lehet például büntetlenül lazszálni az edzéseken, melyek azok a meccsek, amelyeket feltétlenül hozni illik, s melyek azok, amelyek esetleg „elpaszsolhatók”... Minek törjük magunkat, ha a bajnoki címet (a szakvezetés által kitűzött helyezést) így is elhódíthatjuk (elérhetjük), a „lét” emígy is megkereshetjük. S továbbra is utazhatunk Nyugatra, Dél-Amerikába!

(Valószínűleg ezt a hozzáállást elégelte meg Borbély idézett kőkemény bírálatában.)

És végül: ki kell tapogatni, hol van az a határ, ahol, pontosabban: amelyen túl, már szankciók következhetnek, a váratlanul és látszólag előzménytelenül brutálissá válható visszatorlás. Vagyis, mindent összevetve, az 1960-as évek közepére-végére egyszer és mindenkorra lejárt a kapudöngetők, a Botondok kora – már akkor sem „tetszettünk [új] forradalmat csinálni” –, inkább, taktikusan, diplomatikusan, a „kiskapukat” kellett tudni kitapogatni. A magyar társadalom szétforgácsolódott, kohéziója gyakorlatilag megszűnt, s ahogy a szociológusok és politológusok mondani szokták: darabjaira hullt, „atomizálódott...”

Nem folytatom, eddig is csupán az ifjabb olvasók kedvéért „színeztem” a dolgot. Nekünk, „Kádár apánk” gyermekeinek ez – a kis, elvtelen alku-kon alapuló tisztes középszer, a langymeleg dekkolás, a terepszínű helyben járás – sajnos természetessé vált, észrevétlenül belénk ivódott. Ilyenek lettünk (tisztelet a mindig létező nagy kivételeknek) – ez lett a következménye a társadalmi léptékű hazudozásnak vagy önmagunk meggyőzésének az ellenforradalomról, a sötétben bujkáló, „horthysta” gonosztevőkről, a békés egymás mellett életről, az internacionalista segítségnyújtásról, a magasan fejlett szocialista társadalom morális fölényéről.

A korszak egyik kiváló szakértője, egy másik Kádár-monográfia szerzője, Varga László véleménye tömör, egyszersmind kíméletlen: „a Kádár-rendszer [...] egy látszatjólétet, látszatszabadságot felmutató látszatrendszer volt”!

Utaltam rá, elmondom újra: az ilyesfajta társadalmi légkör és politikai kultúra ölelte magához Albert Flóriánt. Nem Albertnek volt szüksége a másod-harmadrangú párt- és belügyi funkcionáriusokból sportvezetővé átvedlett emberkéek ajnározására, hanem a Kádár-rendszernek kellett Albert! Ez konkrétabban, a fradista hétköznapiokban valahogy úgy festett, amiként Varga egy ízben, rossz közérzetének hangot adva – maga sem tudván, mekkorát kockáztat, egyszersmind épp *a lényegre* tapintva rá –, emígy fogalmazott meg egy elfeledett, pontosan egy évvel „diszsidálása” előtt megjelent interjújában: „Honnan a keserűség? – Onnan, hogy egyesületünk nem minden vezetőjével vagyok és vagyunk egyetértésben. Hogy ez miért van? Nem tudom. Csak azt érzem, hogy itt nincs minden a rendjén, hiszen csupán azóta, hogy én magam is itt játszom,

több volt az elnökünk, a szakosztályvezetőnk és a különböző tisztségviselőnk, mint több klub összességében. Így aztán érthetően baj van a bizalommal, ami pedig egyáltalán nem mellékes egy klub életében. Mire ugyanis valakit megszoknánk, megszeretnénk, már megy is tőlünk.” Nem lehet tehát a véletlen számlájára írni, hogy Vargára – állítólagos „államellenes kijelentései miatt” – egy játékosársra „jóindulatú figyelmeztetése” nyomán igen korán fölfigyelt az elhárítás. És, fura „kontinuitást” teremtvé az Aranycsapat történetével, ugyanúgy négyen „dolgoztak rá”, mint Grosics Gyulára. S ezek között, megint csak e nem kívánt folytonosság jegyében, az egyik spicli azonos: „Bakos (Bauer) Miklós”. (Akiről a közelmúltban tudtam csak meg, hogy a „B közép” egyik vezéralakja volt évtizedeken át, vagyis megbízói elégedettségére teljes mértékben rászolgálva, valóban „tisztza forrásból” meríthetett.). És Albert? Bizonyára ő is érzékeli, talán tudja is, mi folyik körülötte, de beletörődik, nem lázad – úgyis minek. Hiszen nagyon intelligens, miért is menne fejfel a falnak? Inkább beéri az azért így is bőségesen csordogáló lehetőségekkel.

Ennek egyik tipikus példája az a fradista körökben mesélt történet, miszerint 1968. január 9-én a zöld-fehéreknek az F. C. Liverpool otthonában kellett játszania fontos tétmeccset, ismét a Vásárvárosok Kupájáért. Flórinak nem ízlett az angol bekkek közismerten érdes stílusa, s a fáma szerint inkább sérültet jelentett – Albert „lovaglóizom-húzóadásai” egyébként közmondásosak voltak, akárcsak a jellegzetes „csípőre tett kéz” –, el sem utazott az akkor valóban „ködös Albionba”. S mit tesz Isten? A Fradi, az Albert-alteregő, Branikovits László góljával 1:0-ra nyer Flóri legemlékezetesebb, világhírét joggal megalapozó másfél évvel korábbi mérkőzése színhelyén. A mezőny legjobbjának azonban Vargát látja a magyar és a nemzetközi sajtó, ő adja a gólpasszt is, s Zoli, dr. Lakat Károly mesteredzőhöz intézve szavait, a meccs utáni felajzott állapotban, izzadtan és csatakosan mindenki füle hallatára egy valóban kihívó mondatot enged meg magának a liverpooli öltözőben: „Akkor most *mi* kapjuk az Albert prémiumát is?” Lakat a győzelem mámoros pillanataiban természetesen igennel válaszol! Ám a vezetők másképp határoznak, a tréner feje felett átnyúlva Albert kezébe nyomják az ezúttal meg nem szolgáltat fizetséget tartalmazó borítékot. Ezt a megváltozott (alap)helyzetet nem fogadta el Varga Zoltán. S akkor nyilván még nem is volt tökéletesen tisztában azzal, amit hatvanévesen ma már tud, s egyre többször

mondja is: ő nem Albert, hanem a rendszer ellen lázadt! S nem akart beletörődni, amit az „okosabb” Albert (Géczi, Novák, Páncsics, Juhász, Szűcs, Branikovits, Rákosi és a többiek) hajlandó volt elfogadni: a rendszer mindig erősebb, partizánakciókkal nem lehet legyőzni. Csak három „megoldás” van: beleszokni és elszürkülni; ütközni és felőrlődni; megszökni és másutt szerencsét próbálni.

Ezt tette 1968. október 10-én Mexico Cityben Varga Zoltán. Kétségbeesett lépésével maga is tovább gyorsítva a magyar futball bomlási folyamatát, „példátlan zuhanását”. Legalábbis nagymértékben hozzájárulva ahhoz! (Ebben az összefüggésben nyilván nem lehet a véletlen műve, hogy egy magyar történész a magyar futball aranykorát az 1938-as VB-ezüst és az 1968-as mexikói olimpiai arany elnyerése közötti harminc évre teszi, vagyis, akaratlanul talán, épp Varga Zoltán szökésével zárja.) S nem érzékelve azt sem: mögüle bizony egyaránt hiányzik 1956 nimbusza – és Puskásnak a hatalomközelségből fakadó presztízse!

Úgy, és anélkül ment el, hogy a maga hatalmi harcát – Albert képében (ne feledjük: még mindig *szimbolikus térben* vagyunk) – sikeresen megvívhatta volna. Érvényesülési esélyei Nyugaton tehát már csupán emiatt is nagyságrendekkel kisebbek voltak Puskásénál!

Ne tévesszünk ugyanis szem elől egy szociológiailag és politikatörténetileg evidens dolgot. Egy hatalmi hierarchia ormáról, legyen bár az csupán jelképes, sokkal könnyebb átkerülni egy másik hatalmi szisztéma csúcsára, kivált, ha mindkettő, lényegét tekintve azonos: egyik is diktatúra, a másik is. Puskásnak, aki minden hazai hatalmi küzdelmét könnyűszerrel megnyerte, nagyobb lelki törés, különösebb frusztráció nélkül sikerült gyökeret verni Budapest után Madridban. Ez nem azt jelenti, hogy tiszta volt a lelkiismerete, mert nem volt az, bevallottan küzdött mindvégig honvágyával, akárcsak Kocsis, és még inkább a csupán a hozzá (és Sándorhoz) mérhető született intelligenciájú Czibor Zoltán. Ezért is volt Pancho olyan segítőkész, önzetlen, nagyszívű, sokszor a balekségig rendes, amilyennek mindenki látta, és boldog, boldogtalan ki is használta. De mindennek másik (rejtett) oldalát, akár a Hold túlsó felét, már csak nagyon kevesen sejtítik, talán egy-két igazi barátja meg nagyszerű társa, a felesége: gyanúnk szerint elméje elborulásáig, ugyanúgy emésztette a berni vereség, mint Czibort és a többieket. S mivel hihetetlenül intelligens volt, megérezte, talán tudta, ha nyilvánosan nem ismerte is

el soha: ennek, a magyar nemzeti önérzet újabb súlyos sérelmének, Sebes Gusztáv mellett, valóban ő volt a másik kovácsa. Még ha emberileg joggal bántotta is mindkettőjüket, hogy a „kismagyar” *bűnbakképzés* szabályai szerint *kizárólag* őket, *kettejüket* okolták mindazért, aminek gyökerei sokkal-sokkal mélyebben, ismétlem: a történelmileg kódolt „magyar alkatban”, vagyis minden egyes csapattársban és „vezetőben” *kivétel nélkül* ott rejtőztek. Csakhogy rendkívüli tehetsége és karakteressége következtében ennek, *a magyar nemzeti jellegnek* az alapvonásai, újfent leírom, Puskáson-Puskásban jobban látszottak, úgyszólván megtestesítette őket! Igaza lehet tehát Sebes Erzsébetnek, az egykori szövetségi kapitány leányának, amikor úgy véli a nemzet Öcsijéről: „Örök életében vitte magával a fájdalmat, éppen úgy, mint az apám, hogy a berni veszített döntő miatt őt is okolták. A miértre, mi történtre a választ egyikük sem tudta.” Mert Bernben ez történt: a technikailag, taktikailag és futballtehetségben kétségtelenül létező *főlényt* – Puskás elkerülhető sérülése képeben – már az első menetben (meccsen) *elvesztítettük*, az energiákat, immár kényszerből, a brazilok és az uruguayiak ellen *elfecséreltük*, s a maradék erővel, hibás vezetői döntések, kapkodások és emberi gyarlóságok következtében pedig *rosszul sáfárlkodtunk*. Vagyis a döntő pillanatban *alulmaradtunk* a futball szemszögéből jóval gyöngébb, ám nemzeti önkép, önbecsülés, lelki teherbíró-képesség tekintetében nálunk – két világháborús vereség ellenére – kevésbé sérült s összességében jóval nagyobb, masszívabb anyagi, erkölcsi, fizikai és pszichikai energiákat mozgósítani képes németek mindent a győzelemnek alárendelő eltökéltségével szemben.

Úgy is mondhatnók: a *történelmi* gyökerű magyar *kisebbségi-kisebbrendűségi érzésből* eredeztethető, azt kompenzálni kívánó *ál-felsőbbrendűség* bosszulta meg ismét magát, amely elviselhetetlen: *megtorolja*! Akárcsak Trianonban.

Krausz Tamás

FUTBALL = POLITIKA ÉS ÜZLET? PUSKÁS FERENC HALÁLÁRA*

Puskás Ferenc halála politikai esemény volt Magyarországon: a hatalmi elitek különböző csoportjai színjátékká változtatták a temetést. A Fidesz és a katolikus egyház politikai üzlete nem találkozott a magyar társadalom többségének ízlésvilágával. A cikk vázolja e jelenségsor okait, és egyúttal megmutatja Puskás életútjának misztikus és romantikus nacionalista értelmezését, szembeállítva azt a valóságos életpályával. A szerző megmutatja, hogy a labdarúgás világméreteken is a populista politikai manipuláció eszközévé vált, és maga Puskás „Öcsi” sem kerülhet-e el ezt a sorsot. Politika és üzlet a fociiparban is szervesen és kibogozhatatlanul összefonódott.

Pénz és hatalom

Ha meg akarjuk érteni a Puskás Ferenc élete és halála körül kialakult legendákat, mítoszokat, a temetésére „felfűtött” politikai és társadalomlélektani atmoszférát, messziről kell fejtegetéseinket kezdeni. Léírtuk már sokszor és sok helyütt, hogy a футбол a politika és az üzlet kezében különleges eszközzé vált az utolsó néhány évtizedben.¹ Hogy a labdarúgás, amely eredendően és lényegét illetően „harcí” játék volt angol falvak, települések között a 19. század második felében (a mából nézve furcsa szabályokkal), egyre közvetlenebbül és egyre intenzívebben kap-

* Eredetileg megjelent: *Eszmélet* folyóirat, 73. szám (2007. tavasz).

¹ Eközben történt meg a magyar футбол „szétglobalizálása”, ami része volt annak az általános globalizációs folyamatnak, amely a labdarúgást is a nagy nemzetközi, multinacionális vállalkozások egyikévé emelte. Lásd erről írásainkat az *Eszmélet* különböző számaiban.

csolódott össze az üzlettel és a politikával végig a 20. század folyamán, fokozatosan meghódítva csaknem az egész világot.

A második világháború után a futball egyetemes politikai jelentősége már minden lényeges összefüggésében megmutatta magát. Németország a futball segítségével a világháború utáni második világ bajnokságon, 1954-ben „emelte fel a fejét” először a polgári demokrácia zászlaja alatt, jelezve, hogy a náci múlt nyomasztó romjai alól egy új és sikeres polgári demokratikus ország bújott elő. A „népi demokratikus” Magyarország számára pedig a berni vb-döntőben a németektől elszenvedett 3:2-es vereség, éppen ellenkezőleg, „nemzeti katasztrófa” lett. Rákosi személyi diktatúrája és az erőltetett iparosítás válságának, az államszocializmus sztálini formájával szembeni ellenállásnak lett a forrása – valójában persze csak felszíni társadalmi megnyilvánulása. Míg az Aranycsapat megelőző hihetetlen sikerei egyúttal a rendszer, a SZOCIALIZMUS sikerességét, a kapitalizmussal szembeni felsőbbrendűségét jelképezték, a vereség éppen az ellenkezőjébe csapott át. Közismert, hogy akkoriban az Aranycsapatot megvádolták a rendszer összes negatív vonásával, beleértve a csapat minden játékosát és vezetőjét. Tömegdemonstráción is megfogalmazták, hogy „eladták a meccset a németeknek Mercedesért”. A megvesztegethetőség, a korrupció, a nemzeti érzés sárba tiprása, sok minden felmerült a lázongó tömegek zavaros és „romantikus” gondolkodásában, ami a kis nemzetnek a nagy nemzettel szembeni komplexusát is pontosan dokumentálta (egyébként mind a németekkel, mind a szovjetekkel szemben, akiket korábban nemigen sikerült legyőzni). Mindezt az állapotért hamarosan a kommunisták lettek a felelősek, évtizedekkel később pedig – már az államszocializmus összeomlása után, a rendszerváltás folyamatában – az az előítélet vert gyökeret, hogy az Aranycsapat tulajdonképpen a kommunisták ellenére lett azzá, ami. Mintha az Aranycsapat nem is lett volna a rendszer szerves része... Noha 1956-ban a futballisták semmilyen szerepet nem játszottak a felkelésben, többen nem tértek haza a latin-amerikai túráról, ki félelemből, ki más számításból; utólag már nehéz rekonstruálni a motívumokat. Mindenesetre Puskás, Kocsis és Czibor esetében egy jobb élet utáni vágy, talán a karriervágy, ami bizonyosan szerepet játszott, fontos motívum lehetett. Ugyanakkor az Aranycsapat játékosai már a Kádár-korszakban az évszázados magyar virtus, a „magyar sza-

badság”, a „magyar képességek”, a „magyar zsenialitás” megszemélyesítőiként tűntek föl milliók szemében, ami később felhasználhatóvá vált a Kádár-rendszer elleni propagandában („lám, mertek disszidálni!”) is.

A Puskás-jelenséget a fentebb vázolt fejlemény kontextusába kell behelyezni. De már a hivatalos kádári politika is értette a Puskás-jelenség lényegét, amikor Öcsit egy alkalomra 1981-ben vendégként hazahívták. Csaknem minden disszidens számára kinyújtott kéz volt ez az aktus, mutatva egyúttal a politika sajátosan „integratív” szerepét. Új szelek fűdögáltak más területeken is; szimbolikusan is van jelentése annak, hogy 1982-ben Magyarország belépett a Nemzetközi Valutaalapba...

De hát a futball ilyesfajta politikai szerepére számtalan példa van más népek, a világ labdarúgásának történetében. Ki ne hallott volna a latin-amerikai futballháborúkról, melyeknek eseményei már feltűntek a televízió képernyőin is, hogy a klubok közötti világméretű erőszakos eseményekre itt most ne térjünk ki. Ugyanakkor a 21. századi világ bajnokságok, a japán–koreai, illetve a németországi rendezvények a napnál is világosabbá tették, hogy a futballra egyértelműen és véglegesen rátelepedett a nagypolitika... A 50-es évek – ebben az értelemben – most értek véget.

Ázsia „sikeres” országai a maguk nagyságát és népszerűsítését igyekeztek kendőzetlenül megmutatni – nem játékvezetői támogatás nélkül – a 2002-es vb-n, míg Németországban 2006-ban, kevésbé sikeresen ugyan, mint az 54-es svájci vb-n, a „hivatalos” német hazafiasság újra megmutatta magát a tribünökön. De felvonult a német és az európai nagypolitika is, hogy a gazdasági globalizáció elmélyülésének korában hozzájáruljanak a nemzeti és etnikai reneszánsz feltámadásához. Nézők, szurkolók milliárdjai előtt demonstrálták elnökök és miniszterelnökök, királyok, hercegek, grófok és olajmogulok a valódi populista politizálás jegyében, hogy azonosulnak saját nemzetükkel egy olyan „történelmi pillanatban”, amikor a világ végre megismerheti nemzetük igazi nagyságát. A politikusok ily módon feloldódhatnak a nemzeti nagyság képzetében és érzésvilágában; éppenséggel Afrika „ébredező” nagy- és kishatalmai (Nigéria, Kamerun, Elefántcsontpart, Ghána, Togo stb.) mutatják meg, hogy velük is számolni kell a világban.

A nemzeti szintű, de multinacionális finanszírozású klubfutball – kifejezve a globális tőkeuralom minden sajátosságát – a nemzeti formákat

egyre inkább feloldja a regionális, vagyis az európai, ázsiai és dél-amerikai „bajnokok ligájában”. Az „igazi nemzeti megmérettetés”, a nemzeti érzés „felhőtlen átélése” már csak a világbajnokságokon vagy a kontinensbajnokságokon lehetséges a „nemzeti tizenegyek” összecsapásában, noha már a nemzeti válogatottak érdekében több helyen kaptak állampolgárságot olyan – gyakran színes bőrű – labdarúgók, akik más nemzetiséghez tartoztak. Széles tömegek körére érvényes az a megállapítás, hogy minél kevésbé van jelen gazdasági értelemben a nemzetállam, annál erőteljesebb a „nemzet” érzelmi-ideológiai-kulturális kisugárzása. Talán arról van szó, hogy sok-sok embernek más öríznivalója sincsen, mint a nemzeti hovatartozás. Mindeközben a tőke globalizációs folyamatai meghódították az angol partokat is; elegendő, ha csak a Manchester United amerikai tulajdonlására vagy a Chelsea orosz meghódítására gondolunk.

Nem véletlen, hogy a mindenkori helyi-nemzeti kormányok és politikai csoportosulások a labdarúgást milyen mértékig „sajátították ki”, sőt megkockáztatom a kijelentést: ma minden korszaknál erőteljesebben tartják „ellenőrzésük” alatt. A politikusok már nemcsak fotóztatják magukat a nemzeti csapattal, hanem a szurkolók közé is el-elvegyülnek, legalábbis a tv-képernyőn ilyen benyomás támad. A futball a populista politizálás (és a pénzcsinálás) olyan nyíltan vállalt világméretű eszközévé vált, amiről a múlt század közepén, a magyar Aranycsapat fénykorában még senki sem gondolt.

Ahogyon mifelénk a futball üzleti jellege értelmeződött, azt Puskás Ferenc felismerte híres „tézisében”: „Kis pénz, kis foci; nagy pénz, nagy foci.” Azóta mi is tudjuk, hogy a pénz ott dől a futballba, ahol az nagy profitokat hozhat, mindenekelőtt a nagy európai országok („centrum-országok”) klubcsapataiba, amely országok a legutóbbi vb-n is megmutatták fölényüket, miközben a nemzeti bajnokságokban éppenséggel az Európán kívüli vagy eredetüket tekintve afrikai futballisták röpítik magasba ezt a játékot. Míg Puskás korszakában a Real Madrid híres ötös fogatában Copa, Di Stefano és persze maga Puskás nem volt spanyol nemzetiségű, addig a mai Realban alig van spanyol játékos, az angol Chelsea vagy az olasz Inter pedig olyan felállásban is ki tud menni a pályára, hogy egyetlen hazai labdarúgó sem kap helyet a csapatban. Mégis mindennek ellenére a futball nemzeti mitológiája nem veszített erejéből: a magya-

rok a nemzeti labdarúgás tönkremenetele után sokszor már csak egyes magyar nemzetiségű játékosnak szurkolnak a különböző nyugat-európai országok – legtöbbször másodosztályú – csapataiban. Mindez igazán eklatánsan fejeződött ki a Puskás halála kapcsán tudatosan szervezett gyászkampányban.

Miféle gyász, miféle politika?

Tudjuk, hogy Puskás Ferenc még életében, sőt játékos korában különleges árucikké, üzleti vállalkozások objektumává vált, noha ő maga nem bizonyult sikeres üzletembernek. Talán túl sokan használták ki emberi „gyengeségét”, vagyis hogy az üzletben nem bizonyult „korunk hőségének”, azaz rátarti, erőszakos üzletembernek, „vállalkozónak”. Nem kell hangsúlyozni, hogy Puskás zsenije más mértékű üzletet tesz és tett lehetővé, mint amit, mondjuk, egy mai magyar focista képessége megenged. Nem csoda hát, ha abban az országban, ahol a labdarúgás megszűnőben van, Puskás Ferenc mítosza nemzedékeket él túl, és mintegy kompenzációként rajta keresztül megélhetjük a múltban azt, ami a jelenben és várhatóan a jövőben sem adatik meg a nemzeti labdarúgás híveinek Magyarországon. Esszénk arról szól, hogy ezt a mítoszt hogyan rabolja el tőlünk a politika, és hogyan, miképpen hamisítja meg, illetve hogyan fordítja éppen az ellenkezőjébe.

Míg Puskás Ferencből fénykorában, a Budapesti Honvédban és a magyar válogatottban a politika csinált félistent, hogy reklámozza vele és csapattársaival az akkori rendszer mindenhatóságát, napjainkban hazatérése, egész élettörténete és elhunytja, maga a gyász is a legnyersebb, a legkendőzetlenebb politikai reklámmá és üzleti tranzakciók sorozatává vált. Ki tudja, hogy hányan és hány bőrt húztak le „az imádott Öcsiről”?

A legszembetűnőbb jelenség a gyász napjaiban (2006. december 9-ét a kormány nemzeti gyásznappá nyilvánította, amikor jelen írás készül), hogy a Puskás halála körüli mesterséges és teljesen aránytévesztett temetési ceremóniát szélsőséges és cinikus manipulációkkal gyászkampánnyá (úgy látszik, ebben a rendszerben is minden kampányszerűen zajlik!) transzformálták. E jelenséget feltárók-leleplezők rámutattak arra a tudatos mértéktelenségre, amellyel a politikai elit meghatározó csoportjai körülvették a gyász első napjától kezdve a Puskás-hagyományt. Készül-

tek persze filmek és könyvek korábban is Puskásról (nehéz eldönteni, hogy melyik volt ezek közül hiteltelenebb, émelyítőbb és hamisabb), ám egy bizonyos, hogy még a dokumentumfilmeket is el lehetett rontani ostoba és bárgyú szövegekkel, noha ott legalább megmaradt a vásznon vagy a képernyőn Puskás, a futballista, amint híres hátrahúzó csele nyomán bevarrta a harmadikat az angoloknak a Wembleyben, amikor is „Billy Wright úgy kihúzott az alapon túlra, hogy csak a jegyszedők jóindulatának köszönhetette, hogy nem kellett jegyet váltania”.²

A gyász, a temetés konkrét menedzselése szinte természetesen a nemzeti mitológiát kedvelő és gerjesztő nacionalista politikai ellenzék kezébe került, a szociálliberális oldal tudatos támogatásával. A Fidesz és a katolikus egyház igyekezett Puskást halálában is kisajátítani. A „leghíresebb magyart” nem a Fiumei úti temető „nemzeti pantheonjába” tették, például Kossuth Lajos közelébe, hanem a Bazilikába. Hogy Puskás Öcsi halálában miképpen került a papok közé, megérne egy külön kutatást, aminek valószínűleg pikáns végeredménye lenne. Források hiányában csak azt a kijelentést kockáztathatjuk meg, hogy a katolikus egyház is kiváló propagandafogásnak tekintette Puskás halálát, magát a nemzeti gyászt, és hagyományainak megfelelően agresszíven ki is használta ennek minden politikai előnyét (amennyiben persze a halál előny lehet) a maga számára. Sokan betérnek majd a Bazilikába, vélhetik, hogy Puskás sírját megtekintsék. Ha a nem katolikus látogatók nem térnek is majd át a katolikus hitre, az ideológiai mellett az üzleti haszon lehetősége sem zárható ki, hiszen a terv: nemzeti zarándokhely legyen Puskás sírja a Bazilikában.

Puskás Ferenc felravatalozása és a temetési menet megrendezése, megkomponálása és az egész ceremónia pszichológiai „előkészítése” a hatalom meghatározott köreinek közvetlenül tükrözte ízlésvilágát és világlátását. Ez a politikai üzlet korántsem spontánul valósult meg. Nemcsak arról van szó, hogy hosszú ideig készültek erre az eseményre, amihez, ha nem is könnyen, de megnyerték Puskás Ferenc családját, mindenekelőtt

² LINEKER, Gary: <http://www.telegraph.co.uk/sport/main.jhtml?xml=/sport/2006/11/19/sfnfer19.xml> (2006. 11. 19.) Erről a gólról és általában Puskásról talán a legszebb megemlékezés a közelmúlt híres angol középccsataráé, a sportújságíró Gary Linekeré.

feleségét, hanem arról is, hogy tanulmányozták „nemzeti nagy létünk” nagy temetéseit, illetve azok szervezeti és pszichológiai jellemzőit. Erről a giccses-nemzeties hagyománnyá szublimálódott temetési szertartásról (amelyet a rendszerváltás után néhány évvel már Antall József halálakor is megcsodálhattunk) így írt az egyik hetilap: „Most – alig pár nappal halála után – mégis kezd felfordulni a gyomrunk. A pipiskedő magamutogatástól, a hamis könnyektől, a síppal-dobbal celebrált gyásztól, ami halála után úgyszólván percek alatt körülfonta személyét, emlékét, napjainkat. A nyakló nélküli tudatos aránytévesztésről van szó... Ahelyett, hogy méltósággal fogadnánk a világ részvétnyilvánítását [...] – teljes erőből gyúrunk a csinnadrattára. Lesz [ma már írhatjuk, hogy volt] díszes temetés egy valahai stadion romjai közt, nagy fáklás temetés a Bazilikában – a sebtében létrehozott kegyeleti bizottság Schmitt Pál vezetésével és Lamperth Mónika élénk közreműködésével már fel is kérte a rózsaszín nemzeti giccs egykor önjelölt, mára megszokottnak mondható főbuherátorát, Koltai Gábort, hogy rendezze meg méltón. Mit keres Koltai Gábor Puskás Öcsi körül?”³ Az egykori KISZ-es nagy rendezvény-szervező (gondoljunk csak a 80-as években rendezett március 15-i ünnepekre!) azonban kitett magáért. Mintha Horthyt temették volna... Még a gyászbán is megalázta a kispesti vagány, a zseniális futballista emlékét. A cinizmusra utal, hogy nyilvánvalóan tudta, Puskás nem ebbe a társadalmi és szellemi-kulturális közegbe illeszkedik... Mindeközben a politika gépezete darálta a maga legitimációs elvárásait. Egészen a temetésig születtek a „legagyamentebb” ötletek, hogy miképpen lehetne Puskást kiszakítani a futball, a sport területéről.⁴ Amint az ÉS szerzője frapánsan megfogalmazta, egyfelől mozgalmat indítottak, hogy a magyarországi településeken három kommunista, Lenin, Dimitrov és Ságvári helyett több mint kétezer utca legyen Puskásról elnevezve, másfelől „a példaképnek tekintett Puskás” néhány évvel ezelőtt „még vissza akart men-

³ Díszlövések nekifutásból. In *Magyar Narancs*, 2006. november 23.

⁴ Például a temetés előtt egy-két nappal – és messze nem ez volt a legabszurdabb „politikai kisajátítás” – egy Rogán nevű kerületi polgármester egyenesen a Belvárosban kívánta letelepíteni a nem létező Puskás-múzeumot, amire valószínűleg valamely állami lakás, épület kisajátítása útján nyílhatna csak mód. A kispesti futballszurkoló meg csak álmélkodik...

ni Spanyolországba, mert enyhén szólva naponta megalázták”. Már az is vita volt, hogy ki fizesse a lakásbérleményét, „a kórházi ápolásról nem is szólva, hogy ki állja a költségeket, aztán a nevével való visszaélések és pénzeltűnések, példának okáért a Real Madrid itt jártakor, vagy hogy az a fővárosi közgyűlés, amely most metrómegállót akar Puskásról elnevezni, öt éve még nem tartotta érdemesnek a díszpolgári címre sem”.⁵

A túlméretezett és túldimenzionált temetéssel a hatalmi elit megfelelő frakciói, úgymond, mindenért kárpótolni akarták a nemzetet. Megtalálni vélték a 20. század legnagyobb magyarját. Több tízezer ember számára készült az impozáns temetés, a lovak, az ágyútalp, amelyre az újrafelravatalozott Puskás koporsóját végül ráhelyezték. No de amíg erre sor került, addig sok furcsa dolgot kellett megélniük a rendezőknek, a tervezőknek és azoknak a kíváncsiaknak is, akiket maga a jelenség érdekelt leginkább. A legmegdöbbentőbb az volt, hogy a várt tízezrek helyett öt-hatezer ember verődött össze a Puskás Stadionban, leánykori nevén a Népstadionban. Másnap, december 10-én külföldön is reagáltak erre a „furcsaságra”. Az AFP hírügynökség például kiemelte, hogy sokan csalódottan vették tudomásul, mennyire kevesen jöttek össze. „Alig vagyunk itt, és ez a közömbösség elszomorít engem. Szégyellem magam, és sírhatnékom van” – nyilatkozta egy gyászoló a hírügynökség munkatársának.⁶ Valójában ez a kiábrándult gyászoló nem értett semmit a dologból. Előre lehetett tudni, hogy a lakosság zömét sérti a hatalmi elit mesterkélt büszkélkedése azzal a Puskással, akitől világleletében idegen volt ez a királyoknak „kijáró”, mesterségesen pompázatos, szenteskedő temetés. Nem voltak kíváncsiak az emberek erre a nem valódi érzelmeket sugárzó eseményre, pedig eljött a Népstadionba, bocsnát: Puskás Stadionba mindenki, aki számít a nemzetközi futballban: Sepp Blatter, a FIFA elnöke, Lennart Johansson, az UEFA elnöke, Platini, Beckenbauer, Calderón és „Pancho” (ahogyan Öcsit Di Stefano és más barátai nevezték Spanyolországban) csapattársai a Real Madridból, Copa és Gento.

A külföldiek temetési beszédei a magyarokéval ellentétben mértéktartóak és kiegyensúlyozottak voltak. A temetést tulajdonképpen néhány

⁵ MEGYESI Gusztáv: Kétezer utca. In *Élet és Irodalom*, 2006. december 1., 48. sz.

⁶ Puskás-temetés: külföldi lapszemle. In *Figyelő Net*, 2006. 12. 10. Lásd http://www.fn.hu/sport/foci/0612/puskas_temetes_kulfoldi_lapszemle_150851.php (2008. 04. 29.)

tucat ember sajátította ki. A gyászpompában való közvetlen részvétel megtagadása a lakosságtól sokakban azt a félelmet is erősítette, hogy érzéseiket meg fogják csalni a hivatalos beszédek és külsőségek. Hát bizony igazuk lett. Nem szólva arról, hogy nem kevesen tarthattak attól is, hogy a két hónappal korábbi, Parlament körüli szélsőjobboldali randalfrozások kiterjedhetnek a stadionbeli ceremóniára is, tumultuózus jelennel körítve az eseményt. Nem így történt.

A Magyar Olimpiai Bizottság betegeskedő elnökének beszédét egy sportriporter olvasta fel, amit akár egy pap is megtehetett volna, hiszen annyi szenteskedő, foháskodó, istenes üzenetet fogalmazott meg a Fidesz alelnöke. De felvonult a tehetséges Pitti Katalin, a Fidesz házi énekesnője – valamely okból egy nagy jelvénnel a mellén, amely a lyukas nemzetiszínű zászlót formázta. A végén az Aranycsapat még élő jobbekkje, Buzánszky Jenő a nyilas írótól,⁷ Wass Alberttől idézett valamit, emlékeztetve az alapjában fiatal és fegyelmezett „fideszes” közönséget arra, hogy a „nemzeti oldalon” a mai könyvpiacra is Wass van divatban – 1944 után ismételt. De a temetés tartogatott még néhány meglepetést azon naiv emberek számára, akik azt gondolták, hogy a temetésen az osztályszempont nem érvényes, s a gyászban mindenki egyenlő. De nem. Egyes kapukon csak az I. osztályú gyászolók léphettek be külön papírokkal, más kapukon a másodosztályú gyászolók, a plebs, a harmadosztályú gyászolók pedig csak a Verseny utcai vagy a Stefánia úti kapukon mehettek be a stadionba. Fizetniük legalább nem kellett.

A politikai propaganda másik síkja Puskás élete és halála kapcsán olyan romantikus hőst⁸ kíván faragni belőle, aki „a gyarmatosító Szovjetunió és a kommunista diktatúra elleni szabadságharc”⁹ szimbólumává emel-

⁷ Lásd erről NAGY László: Wass Albert és a hungarizmus. In *Eszmélet*, 72. sz. 175–188. Más források a „nagy magyar író” „magyarellenességét” bizonyítják, amennyiben mint gazdag földbirtokos tartózkodott a magyar munkaerő alkalmazásától erdélyi birtokán; a román munkaerőt alkalmazta, mert az „nem beszél vissza” (lásd fia nyilatkozatát egy Wassról készített dokumentumfilmben). Az osztályszempont és a magyarkodás szemléletes ütközésének dokumentuma. A mai rendszer Puskás-kultusza is hasonló jelenséget hozott létre, csak persze nagyobb volumenben.

⁸ Lásd e tekintetben a Puskásról szóló legutóbb megjelent könyvet SZÖLLŐSI György tollából: *Puskás*, Ringier Kiadó, Budapest, 2005.

⁹ Ezek a képtelenségek még egyes angol lapokban vagy site-okon is megjelentek.

hető. Ez a téveszme nem minden alap nélkül terjed. Elég, ha arra gondolunk, hogy Magyarországon ilyen szellemben készül film Puskás Öcsiről. A felkért rendező (Almási Tamás) a kor színvonalán fogalmazott, amikor a kommunista és fasiszta diktatúrák azonosítását feltételezve megállapította: Puskás „képes volt a diktatúrák által övezett 20. században úgy talpon maradni, hogy egyetlen diktatúra szírcsábításának sem dőlt be. Sem a Rákosi-, sem a Franco-, sem a Pinochet-, sem a görög jobboldali katonai diktatúrának”.¹⁰ Ez a mindent összekeverés ideológiája azonban megbukik a Rákosi-rendszer mindennapi tényein, ahol bizony a párt és a kormány vezetőivel való találkozásainak a játékosok is különböző formákban gyakran hitet tettek a „néphatalom” mellett. Sebes Gusztáv szövetségi kapitány unszolására az Aranycsapat tagjai vidéki buszozásaik alkalmával el-elénekeltek a „Szódd a selymet, elvtárs...” kezdetű dalt, sok más mozgalmi nótával együtt;¹¹ sokszor találkoztak a fiúk állami és párt-vezetőkkel; kaptak kitüntetések, katonai rangokat; stb. Öcsi, a csapakapitány nem lehetett kivétel. Az angol–magyar 6:3-as mérkőzést követően például a Népsport november 27-i számának vezércikkében ez olvasható: „A győzelmi lelkesedés nemcsak lelkes szavakat, hanem lelkesítő tetteket is szült: A mérkőzés utáni percekben jelentkezett kezdeményezésével a Magyar Pamutipar »Igaz«-brigádja és azóta egyre-másra érkezik a hír újabb meg újabb győzelmi műszakokról [...] Így hát kölcsönösen egymásra talált a sport és a nép országépítő lendülete [...] Hála és dicséret a győzteseknek, dicsőség a hazának, amely ilyen fiakat nevelt!” Ugyanott olvassuk, hogy „egy győri vállalat dolgozói így fejezték ki büszkeségüket és örömeiket: »Tudtuk, fiúk, hogy győztök, mert a népi demokrácia fiai vagytok«.”¹² A lap ugyanezen száma hírt ad arról, hogy a Daily Mirrorban megjelent Puskás cikke, amelyben Öcsi többek között a jó közösségi szellemet dicsérte.¹³

¹⁰ Puskás ellenállt a diktatúrának. In *Figyelő Net*, 2006. 12. 08. Lásd: (2008. 04. 29.)

¹¹ Sándor Csikar, aki maga is az Aranycsapat tagja volt, még ha legtöbbször is kispadra is ültették (ritkán játszatta őt a szövetségi kapitány), sokat tudna mesélni ezekről a történetekről, de ezzel inkább más majd alkalommal foglalkozunk.

¹² *Népsport*, 1953. november 27., 237. sz. 1.

¹³ Uo. 4. Az egyébként gyermekkoráról és fociszenvedélyéről szóló írás eredendően interjú formában készült, a fordítás során valószínűleg kiszínezték a szöveget, vagyis „megformálták”, mert Puskás nem arról volt híres, hogy két mérkőzés között cikkeket ír. Öcsi nem a toll embere volt.

A mítoszteremtő filmrendező tehát félreteszi Puskás valódi személyes történetét, éppen úgy, mint a temetést celebrálók tették Puskás halálakor. Nem akarják tudomásul venni, hogy Puskás egyfelől sohasem akart, nem is tudott volna megfelelni a temetést ellenőrző „úri bagázs” ízlésének, kulturális elvárásainak és ásatag „keresztény-nemzeti ideológiájának”. Ez az „istenkedés”, ez a pártrendezvényre emlékeztető temetési céció teljesen idegen volt tőle. A prolicsaládból származó Öcsi egyáltalán nem volt templomba járó ember. (Édesapja lakatosnak tanult, de dolgozott a kispesti vágóhídon is, profi futballista lett, majd edzői képesítést szerzett, és fia képességeinek kifejlesztésében komoly szerepet játszott. Édesanyja varrónő volt.¹⁴) Másfelől Puskás sohasem tett olyan politikai kijelentéseket – ellentétben az Aranycsapat egyik-másik tagjával, például Grosics Gyulával –, hogy 1956-os távozásának politikai okai lettek volna (noha természetesen lehettek!). Tudatában volt annak (és a damaszkuszi útra nem lépett rá, nem volt oka, hogy rálépjen), hogy ő a Rákosi-rendszer őrnagyaként dédelgetett fenegyerek volt, ami nemcsak bizonyos privilégiumokkal járt együtt, hanem azzal is, hogy a rendszer visszaélt propagandájában Puskás fenomenális képességeivel, s ő ezt vállalta. Ugyanakkor lehetetlen nem látni a bornírt antikommunista kritika¹⁵ alapvető ellentmondását: egyfelől a mennyekbe emeli az Aranycsapatot, mindenekelőtt Puskást (gyakran elfeledkezve a többi zseniről, pél-

¹⁴ Vö. <http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=127825&archiv=1&next=0>. In *Nemzeti Sport Online*, 2006. 11. 30. Lásd: (2008. 04. 29.)

¹⁵ A Magyar Nemzet odáig ment a történelem átírásában, hogy Puskás kapcsán az 1938-as vb-ezüstérem és a két világháború közötti „jól szervezett serdülő- és ifjúsági, avagy leventebajnokságok” jól működő rendszerét a kommunisták „ideológiai alapon szétzúzták, anélkül hogy mást ültettek volna a helyébe”, s ez volt a tehetségek „későbbi elapadásának egyik oka”. Vö. In *Magyar Nemzet*, 2006. november 18. Lásd (2008.04.29.) Ennél képtelenebb számárságot mostanában e kérdéskörben nemigen olvashattunk. Ugyanis az 1948 utáni úttörő- és ifjúsági bajnokságok klubkeretek közötti rendszere a Horthy-korszakban igazolt játékosok többszörösét adta a felnőtt bajnokságok számára. Jelen sorok írója a 60-as években az NB II-es Bp. Előre serdülő- (úttörő-), majd ifjúsági csapatában volt igazolt játékos, ahol hat csapatot (!) üzemeltettek, több mint száz igazolt játékosal.

dául Hidegkuti-ról, aki hármat rúgott a Wembleyben,¹⁶ néha emlegetve Kocsist, akinek jelen sorok szerzője olyan hátrahúzó ollózó gólját látta „élőben”, amelyet manapság is ritkán látni, és a kiismerhetetlenül cselező Czibort), másfelől elfeledkeznek arról, hogy a csapat és a rendszer, bizony, egységet alkotott. Mint fentebb érzékeltetni próbáltuk, egyik a másikból élt. Mihelyt 54-ben elbuktuk a világbajnoki döntőt, nemcsak a játékosoknak, hanem személyesen Puskásnak is bujdokolnia kellett a korábban őt mennyekbe emelő szurkolók elől; hanem – mint közismert – a feldühödött tömeg a rendszer ellen is fordult. Tetszik, nem tetszik, az Aranycsapat a Rákosi-rendszer legfényesebb csillaga volt, Puskás volt rajta a gyémánt.

A valódi Puskás

Puskás Ferenc Purczeldként született (anyja neve Bíró Margit) 1927-ben egy sváb¹⁷ prolicsaládban Zuglóban, de Kispesten nőtt föl. Ne felejtjük el, hogy „Öcsi” alig múlt 16 éves, amikor 1943-ban debütált az NB I-ben (a futball a gyerekek között szent dolog volt, ami megőrződött egészen a 80-es évek elejéig). A grundokon, a tereken tehát valamit tudni kellett a játékról, hogy az embert fiatalon „istenítsék”, és az „Öcsi” mindent tudott, képességekben és „szövegben” egyaránt. Puskás kvázi nem vált művelt emberré soha (ami persze nem meglepő, ha az ember a futballistákra gondol), de született intelligenciával rendelkezett, ami a játékban, a fociban kivételes tehetségét („látott a pályán”) megalapozta. Ez az intelli-

¹⁶ Hogy a 6:3 esetében mennyire a csapaton volt a hangsúly, és mennyire kiábrándító ez a „személyi kultusz”, amely egyébként sérti magának Puskás Ferencnek az emlékét is, jól dokumentálható. A nagy mérkőzés után egy elfogulatlan szakértő, az olasz válogatott szövetségi kapitánya, Pozzo, „aki az utóbbi években mint sportújságíró a magyar csapatnak minden mérkőzését végignézte, most is itt volt [...] Arra a kérdésemre, hogy ki tetszett neki a magyar játékosok közül, ezt felelte: Nagyszerűen játszott mindenki, talán Bozsik és Hidegkuti voltak azok, akik – ha csak árnyalattal is – mégis ki tudtak emelkedni a csapathoz. Ők szinte behunyt szemmel is tudták, hogy hová kell adni a labdát...” In *Népsport*, 1953. november 27., 237. sz. 2.

¹⁷ Iskolába járt már, amikor apjának, a nacionalista Horthy-rendszer elvárásai szerint, magyarságtan kellett a nevét.

gencia persze segített neki a mindennapokban is, hiszen nemcsak játékosársai között volt tekintélye, tulajdonképpen edzői és az Aranycsapat vezetői is respektálták őt. Hatni tudott környezetére: sajátos keveréke volt ő a slágfertig vagánynak, a kisebb közössége érdekeiért is megszólaló „vezéregyéniségnek” és a jólelkű, segítőkész barátnak, valamint a vicces-humoros, szentimentális „kisembernek”. Felismerte saját nagyságát, megvolt a kellő önbizalma és hite képességeiben, különben nem merte volna vállalni 1956-os távozását, majd karrierjének újrakezdését a Real Madridban... Minderről sok legenda szól. Voltak azonban életében meglepő helyzetek, amelyeket élete végéig sem dolgozott fel igazán. Amikor a vb-döntőt elvesztették, saját, filmen is elmondott visszaemlékezése szerint meglepte őt az a harag, amivel az addig őt, őket ajnározó közönség idehaza fogadta. A mai politika, főleg annak nacionalista csoportosulásai – mint már fentebb hangsúlyoztuk – igyekeznek Puskás életét és halálát is kisajátítani, a maguk képmására alakítani. Olyan „nemzeti hőst” akarnak faragni belőle, amilyen Puskás Ferenc természetesen sohasem volt.

Miközben a politika életében nem sokat áldozott a „világhíres magyarra”, a „legismertebb magyarra”, mint fentebb utaltam rá, sokat lehetne mesélni arról, hogy milyen nehézségekbe ütközött idehaza a megélhetése, miközben azokban az években folyt a leggyalázatosabb „rabló privatizáció”.¹⁸

Puskás Öcsit gyerekkoromban láttam játszani „élőben”. Egyetlen emlékem maradt. Hét- vagy nyolcéves lehettem, a Népstadionban volt egy MTK–Honvéd-meccs, amelyen a kék-fehérek kikaptak, és Puskás egy olyan gólt lőtt, hogy egyedül vitte a labdát kapura, és Gellért, az MTK kapusa meg sem próbálta az elkerülhetetlennek látszó gólt megakadályoz-

¹⁸ 1991-es hazatérése után, üzleti vállalkozásainak összeomlását követően idehaza sokféle kicsinyességgel kellett szembenéznie. A legnagyobb vihart azt kavarta, hogy kórházi ápolásának költségeire hivatkozva családja, nyilván mindenekelőtt felesége, arra kényszerült, hogy aukcióra vigye a „nemzeti ereklyének” számító érmeit, futballkellékeit, cipőit, mezeit stb. Egy cég emlékmérközést rendezett, úgy mond, Puskás javára, ami valakiknek komoly profitot hozott a konyhára, ebből aztán nagy vita kerekedett a családdal, hogy vajon mennyi illeti meg a súlyosan beteg Puskást, pontosabban feleségét, illetve a kórházi ellátást finanszírozó államot.

ni. Talán így kerülte el a nagyközönség előtt a kicselezés „blamázsát”, mert „az Öcsitől bármi kitellett a futballpályán”. De zsenialitásáról egy-két tv-meccsen is meggyőződhettem. Példának okáért a Lenin krt. 17-ben a házmester tudta fogni a Real–Frankfurt BEK-döntőt, ahol a hétből Puskás négyet rúgott. Persze az sem igaz, hogy Puskás fénykorát a Realban töltötte, amint azt a hozzá nem értők hada próbálja beállítani a szokásos antikommunista indulatból: a szabadság, úgymond, „megsokszorozta az Öcsi erejét”. Ez a százalmas indulat odáig megy egyes szerzőknél, hogy „nemzeti ellenállóvá” stilizálják azt a Puskást, aki maga sem hazatért előtt, sem hazatért után nem volt hajlandó semmiféle nyilvános antikommunista vagy direkt pártpolitikai kijelentést tenni. Öcsi valahogyan átlátott a szítán, hogy a politika hazugságra és becsapásra épül. Igazából a régi haverokkal érezte jól magát, úgy tűnt, hogy a „nagy emberek” inkább untatják, fárasztják; a futballmeccs közönsége volt az a közeg, ahol otthon érezte magát. Micsoda sportember volt, és mennyire megvetette az előítéleteket és a rasszista indulatokat! Személyes tapasztalatok alapján mondom, nemegyszer szólalt meg Kispesten vagy az Üllői úton az MTK-t, illetve közönségét mocskoló csoportokkal szemben, és védte meg a körülötte ülőket. Igaz, olyan tekintélye volt, hogy ha ő oda-szólt, akkor a legszélsőségesebb, legrágárabb csirkefogó is befogta...

Emberi arculatát sem ismerhetjük meg a szédítő propaganda tenger-nyi „dokumentumából”. Olyan ember volt, aki sohasem hitte el, hogy „fél-isten” volna; nem könnyezte meg saját zsenialitását. Bárki, aki felismer-te, legyen egy ember az utcán, egy külföldi turista a szállodában, minden-kihez volt egy hálálkodó szava vagy egy jó poénja, hiszen hallatlanul szel-lemes ember volt, igazi vagány maradt idős koráig.

Utóhang

Puskás Ferenc „keresztény-nemzeti” temetése után nyugodtan helyére tehetjük a dolgokat. Puskás – hála neki és csakis neki – egyetemes jelen-tőségű magyar (persze nem a legnagyobb, mégiscsak „nagyobb” nála Széchenyi vagy Deák, Lukács György vagy Neumann János). Nem vélet-len, hogy Spanyolországban már Puskás korában is sok fiatal úgy hitte,

hogy a „Pancho” spanyol, hiszen felvette a spanyol állampolgárságot, és játszott a spanyol nemzeti válogatottban is.¹⁹

A populista politika mindjárt létrehozta egyfelől a felcsúti Puskás Ferenc Futballakadémiát, talán „elirigylve” Várszegi Gábor valóban működő – Sándor Károlyról, az ugyancsak zseniális labdarúgóról elnevezett – futballakadémiájának sikereit,²⁰ vagy talán Orbán a felcsúti Puskásként kíván a magyar politikában új színfoltra szert tenni. A szociálliberális oldal viszont, vállalva a „nemzeti kötelességet”, megtámogatta vagy 60 millióval Puskás temetését, de nem ígért egy fillért sem a futballnak, mert dogmatikus módon alkalmazza a neoliberális gazdaságpolitika receptjeit. Az állam még a közös cirkusznak sem szolgálhat – csak a magántőkének.

A futball, amely ma ahhoz a cirkuszhoz hasonlatos, amelyet az ókori Rómában a gladiátorok küzdelme képezett, „titok” maradt a milliárdos magyar „szocialista” miniszterelnök számára, hisz nem ismeri fel annak politikai jelentőségét, noha nem is oly régen még sportminiszter volt. Persze, ha a mostani magyar focit adja át szőröstül-bőröstül a jobboldali nacionalizmusnak, nem tesz vele nagy szívességet.

Puskás persze végül is a miénk, nemcsak azért, mert közülünk való volt, hanem mert igazi hívei kitartanak a játék mellett, és elgondolkodnak azon, hogy miképpen kerülhetett a Rákosi-rendszer órnagya (aki egyetlen napot sem katonáskodott, majd halála után tábornokká „magasztosult”) a püspökök mellé...

Mi persze biztos tudjuk, hogy a népi emlékezet, a játék szerelmesei visszahozzák őt oda, ahová való, a labdarúgás, a legnagyobb szerűbb játék keretei közé, hogy megtermékenyítse a nemzeti és államhatárokat nem ismerő közösségi szellemet, az érdek nélküli közös szerelmet. De hát ne legyünk szentimentálisak, mert semmi okunk, hogy optimistán nézzünk a jövőbe; rövid távon biztosan nem.

¹⁹ LASZLO Andor–RAMOS, Gonzalo: In *The Guardian*, 2006. december 9. Lásd: . 04. 29.)

²⁰ Várszegi kísérlete maga is igazolja, hogy a tőke multinacionális világrendjébe illeszkedő vállalkozás felépíthető a futballterep elsivatagosodásának időszakában is.

A KÖTET SZERZŐI

Borsi-Kálmán Béla (1948) – műfordító, esszéista, történész, diplomata. Az ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszéken egyetemi docens, az MTA doktora.

Erdélyi Zsuzsanna (1985) – 2003-tól az ELTE BTK történelem-angol szakos hallgatója.

Grüber Mihály (1980) – történész, doktorandusz az ELTE BTK 19. és 20. századi Kelet-Európa története doktori programon. A Budapest Főváros Levéltárának munkatársa.

Juhász Gergely (1987) – 2005-től az ELTE BTK történelem szakos hallgatója.

Krausz Tamás (1948) – történész, egyetemi tanár. Az ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék vezetője.

Mitrovits Miklós (1978) – történész, doktorandusz az ELTE BTK 19. és 20. századi Kelet-Európa története doktori programon. A Politikatörténeti Intézet munkatársa.

Szabados Gábor (1977) – sportközgazdász, a 2Face Kft. sportmarketing-üzletágának vezetője és a Budapest Honvéd FC kommunikációs igazgatója. Oktató a Corvinus Egyetem, illetve az MLSZ sportmenedzsmentkurzusain.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- BOLOGNINI, Luigi: *La Squadra spezzata. L'Aranycsapat di Puskas e la rivoluzione ungherese del 1956*. Arezzo, Limina, 2007.
- BONIFACE, Pascal: *Football et mondialisation*. Paris, Armand Colin, 2006.
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Az Aranycsapat és a Kapitánya*. Budapest, *Kortárs*, 2008.
- BRÄNDLE, Fabian–KOLLER, Christian: *Goooo! Kultur- und Sozialgeschichte des modernem Fußballs*. Zürich, Orell Füssli Verlag, 2002.
- BROHM, Jean–PERELMAN, Marc: *Le football, une peste emotionnelle*. Paris, Gallimard, 2006.
- BROMBERGER, Christian: *Passions ordinaires. Du match de foot au concours de dictée*. Paris, Bayard, 1998.
- BUYTENDIJK, F. J. j.: *Le football. Une étude psychologique*. Paris, Desclée de Brouwer, 1994 (1952).
- ČERNÝ, Jiří: *A futballról – komolyan: Kísérlet a játék fenomenológiájára*. Budapest, 1971.
- CONN, David: *The Football Business: Fair Game in the '90s?* Mainstream Publishing, 1997.
- CORBIN, Alin: *Le destin contrasté du football. L'avènement des loisirs, 1850–1960*. Paris, Aubrier, 1995.
- Deloitte Football Money League (1998–2008)*. Sports Business Group at Deloitte.
- DÉNES Ferenc: Fociüzlet. In *Replika*, 27. szám, 1997.
- FLYNN, Alex–Guest, LYNTON: *The Secret Life of Football*. Macdonald, Queen Anne Press, 1989.
- FOER, Franklin: *A világ fociszemmel. A labdarúgás mint korunk jelenségeinek magyarázata*. Budapest, HVG Könyvek, 2008.
- GERRARD, Bill: Team Sports as a Free-market Commodity. *New Political Economy*, 1999. 4. szám.

- HADAS Miklós: A futball. In HADAS Miklós: *A modern férfi születése*. Budapest, Helikon, 2003, 292–311.
- HOEHN, Thomas–SZYMANSKI, Stefan: The Americanization of European Football. *Economic Policy*, 1999. 28. szám.
- HORNBY, Nick: *Fociláz*. Budapest, Európa, 2002.
- KRAUSZ Tamás: „Futball és rasszizmus. Avagy miről szól a Fradi–Ajax ellentét?” In *Eszmélet*, 29. szám.
- KRAUSZ Tamás: A magyar futball „szétglobalizálása”. In *Eszmélet*, 47. szám, 2000.
- RABINYER, Igor: *Kak ubivali „Szpartak”? Szenszacionnije podrobnyosztyi padenyija velikovo kluba*. Moszkva, Szekret firmi. 2006.
- REICH Balázs–SZABADOS Gábor: Játékostranszferek Európában. Háttér tanulmány az „Üzleti elemek a labdarúgásban” c. kutatási projekthez. Vállalatgazdasági Tudományos és Oktatási Alapítvány. 2000.
- SZABADOS Gábor: Harmincmilliárd forint. In DÉNES András–DÉNES Tamás: *Man United*. Aréna 2000, Bp., 1999.
- SZABADOS Gábor: *Professzionális labdarúgóklubok stratégiai szemléletű vezetése*. Szakdolgozat, BKÁE, 2002.
- SZYMANSKI, Stefan: Why Is Manchester United So Successful? *Business Strategy Review*, 1998. téli szám.
- VALDANHO, Jorge: *Über Fußball. Literarische Stellpässe*. München, Bombus Verlag, 2006.
- WAGG, Stephen: *The football world: a contemporary social history*. Brighton. Harvester Press, 1984.
- ZSOLT Róbert: *Labdarúgók, sportolók*. Budapest, Szépirodalmi, 1979.

ISSN 1789-8641
ISBN

A kiadásért felel Gyenes Ádám és Krausz Tamás
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel
megvásárolhatók: L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: 267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Felelős szerkesztő Krausz Tamás
Szerkesztő Mitrovits Miklós

A szöveget gondozta Székely Ervin
Nyomdai előkészítés Kardos Gábor
Borítótér Nemes Péter

Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
Felelős vezető Kecskeméthy Péter